

Mart-Nisan

2025

Sayı-2

KAMUCU EĞİTİM

KAMUCU EĞİTİM

KADEM ÖZBAY

CUMHURİYET VE EMEK YÜRÜYÜŞÜ

BÜLENT METİN

SENDİKAL HAKLARA "BİR GARİP" SALDIRI: İŞ BIRAKMA EYLEMİNİ KRİMİNALİZE ETMEK

DR. BURAK SABUNCU

TEVHİD-İ TEDRİSAT KANUNU: DEVRİMİN EĞİTİM MİRASINI YENİDEN DÜŞÜNMEK

PROF. DR. AHMET YILDIZ

CUMHURİYETÇİLİK VE CUMHURİYETÇİ EĞİTİM

MURAT KAYMAK

KAMU VE KAMUSALLIK ÜZERİNE PROF. DR. FİLİZ ZABCI İLE SÖYLEŞİ

DR. NURCAN KORKMAZ

KAMUCU EĞİTİM VE DEVLET OKULU: TARİHSEL BİR İNCELEME VE AKP DÖNEMİ UYGULAMALARI

PROF. DR. HASAN ŞİMŞEK

Eğitimış

İçindekiler

- 03 **Yeni Sayımızla Merhaba** / Hüseyin Selçuk
- 04 **Başyazı** / Kadem Özbay
- 06 **Cumhuriyet ve Emek Mücadelemiz**
- 10 **Cumhuriyet ve Emek Yürüyüşü** / Bülent Metin
- 11 **Sendikal Haklara “Bir Garip” Saldırı: İş Bırakma Eylemini Kriminalize Etmek** / Dr. Burak Sabuncu
- 18 **Tevhid-i Tedrisat Kanunu: Devrimin Eğitim Mirasını Yeniden Düşünmek** / Prof. Dr. Ahmet Yıldız
- 20 **Cumhuriyetçilik ve Cumhuriyetçi Eğitim** / Murat Kaymak
- 31 **Kamu ve Kamusal Üzerine Prof. Dr. Filiz Zabcı ile Söyleşi** / Dr. Nurcan Korkmaz
- 35 **Kamucu Eğitim ve Devlet Okulu: Tarihsel Bir İnceleme ve Akp Dönemi Uygulamaları** / Prof. Dr. Hasan Şimşek
- 40 **Kamucu Eğitim: Kavramsal Temeller ve Tehditler** / Dr. Nurcan Korkmaz
- 47 **Cumhuriyetçi Eğitim Nedir? Yazar: Denis Collin / Çeviri: Dr. Nurcan Korkmaz**
- 56 **Eğitimciye Kitaplar “Laik Devlet Kuşatma Altında” Christian Joppke** / Murat Kaymak

Yeni Sayımızla Merhaba

Hüseyin SELÇUK

Yazı İşleri Müdürü - Eğitim-İş Genel Basın Yayın Sekreteri

Kamucu Eğitim'in ikinci sayısıyla karşınızdayız. Bu sayımızın fikri yazılarını cumhuriyetçi ve kamucu eğitime ayırdık. Bu konuda söyleşilerle, çevirilerle, teorik yazılarla tüzüğümüzde yer alan ilkeler doğrultusunda fikri ve kavramsal ortaklığımızı güçlendirmeyi hedefliyoruz.

Onun dışında güncel olaylara, durumlara, eylemlerimize dair yazılarımızı da dergimiz içinde bulabileceksiniz. Kamucu Eğitim'in her sayısında özel dosyalarla değil de laiklik, bilimsel, demokratik, kamucu ve parasız eğitim savunusu yapan telif ve çeviri yazılara, tarihsel belgelere yer vermeye devam edeceğiz.

Yazılarıyla dergimize katkıda bulunan, mücadelemizi güçlendiren tüm yazarlarımıza teşekkür ederiz.

Değerli üyelerimizden, okurlarımızdan gelecek sayılarda yayınlanmak üzere Tüzüğümüzde yer alan amaç ilkeler çerçevesinde araştırma, inceleme yazılarını ve örgütçe okumamızın, paylaşmamızın uygun olacağını düşünüp çevirdikleri ya da çevrilmesinin gerekli olduğunu düşündükleri yazıları bize ulaştırmalarını istiyoruz.

Kamucu Eğitim öğrenen, düşünen, üreten ve paylaşan bir örgütün dergisidir. Birlikte daha güçlü mücadeleye devam edeceğiz.

Başyazı

Kadem ÖZBAY

Eğitim-İş Genel Başkanı

İlk sayımızda açıkladığım üzere Kamucu Eğitim, örgütümüzün fikrî temellerini güçlendirmek, geliştirmek, yenilemek için önemli görevler üstlendi. Özellikle tüzüğümüzün üçüncü ve dördüncü maddelerinde ifadesini bulan amaçlar ve ilkelerin düşünsel dayanaklarının, tarihsel gelişiminin ve güncel sorunlar karşısında pratiğimizin anlamlandırılması açısından Kamucu Eğitim, örgütümüzün kadrolarına büyük katkılar sağlayacaktır. Daha ilk sayımızda aldığımız geri bildirimler yayın çizgimizin doğru saptandığını gösteriyor.

Kamucu Eğitim, diğer dergimiz Ekenek'ten farklı olarak biraz daha örgüt içine dönük, kadroları hedefleyen, onlarda hafıza birliğini sağlayan bir görevi üstleniyor. Örgütümüzün daha homojen bir düşünsel çizgi oluşturmasında elbette sadece Kamucu Eğitim yeterli olmayacaktır. Bunun yanında üyelerimizin ve kadrolarımızın düşünsel birliğini sağlamada el kitapları projemizi de hayata geçiriyoruz. Örgüt içi eğitimlerimize devam edeceğiz.

Eğitim-İş güçlü düşünsel temellere sahip bir örgüttür. Bize yön veren düşüncelerin kaynağı hanedan rejiminden ulusal egemenliğe, tebaadan yurttaş, lütuftan hak sahibi olmaya geçiş mücadelesindeki cumhuriyetçi fikirler ve bu fikirlerin devrimidir. O nedenle her türlü gerici ve ulusal birliği parçalayıcı fikir ve eylemlere karşı eğitim alanında üzerimize düşeni yapmaktan geri kalmadık, kalmayacağız. Bizi bu konularda harekete geçiren sahip olduğumuz cumhuriyetçi fikirler ve bu fikirlerin yaşandığı Türkiye özlemidir.

Cumhuriyetçiler elbette cumhuriyeti savunurlar. Ama her cumhuriyetin cumhuriyetçiliğe dayanmadığını da bilirler. O açıdan biz, cumhuriyetimizi cumhuriyetçi kılmak için mücadele ediyoruz. Eğitim çalışanları

örgütü olmamızdan dolayı da bunu öncelikle eğitim alanında yapmaya çalışıyoruz. Bu konuda rehberimiz, kurucumuz, önderimiz Atatürk'tür. Onun rehberliğinde kendi deneyimlerimizden ve cumhuriyetçiliğin evrensel mirasından yararlanıyoruz.

24 Şubat'ta Tekirdağ'dan Polatlı'ya başlattığımız, Ankara Tandoğan mitingi ve Anıtkabir ziyaretiyle sonuçlandırdığımız "Cumhuriyet ve Emek Yürüyüşü" baştan sona yaşanan gerici, cumhuriyet değerlerini yok sayan, kazanımlarını ortadan kaldırmaya çalışan, toplumsal eşitsizlikleri derinleştiren siyasal ve toplumsal gelişmelere karşı cumhuriyetçiliğimizin gereği olarak gerçekleştirilmiştir. Gerek yürüyüş öncesinde gerçekleştirdiğimiz basın açıklamalarında (Ankara Birinci Meclisin Önü, Adıyaman, Amasya, Manisa) gerekse yürüyüş güzergâhımızdaki konuşmalarında "cumhuriyet ve emek" savunusunun birbirinden ayıramayacağını sıkça vurguladım. Cumhuriyet, eski toplumdaki özgürlük ve eşitlik temelinde yeni, çağdaş bir toplum olma mücadelesiye bu mücadelelenin neferi, gelecek kuşaklara taşıyıcısı eğitim emekçileridir.

Cumhuriyet "insan onurunu yüceltmeyi" görev bilir. O nedenle "fazilet/erdem rejimidir". İnsanın onurunu koruyabilmesi ve onurlu biçimde yaşayabilmesi için iki koşulun gerçekleşmesi gerekir: Birincisi iradesinin özgürlüğü, ikincisi ise başkasına muhtaç olmadan yaşamını sürdüreceği refah güvencesine sahip olmaktır. Bunu ne monarşi, ne oligarşi, ne de tiranlık sağlayabilir. Bunu ancak yurttaşlara, herkese ait bir kamu düzeni sağlayabilir. Cumhuriyet dışında her yönetimde yurttaş sağlananlar yurttaşın haklarının gereği değil, egemenlerin lütfu ya da merhameti sonucudur.

Cumhuriyet için yurttaşın özgürlüğü ve onuru, olmazsa olmazdır. O nedenle cumhuriyet mücadelesi aynı zamanda onurlu yaşam mücadelesidir.

Cumhuriyet, onu var eden, edecek olan halkına kamusal öğretim vermeye borçludur. Çünkü hakların, eşitliklerin sözde kalmaması için bunun yapılması gerekir. Aksi takdirde hak ve özgürlüklerin sözde kalması eşitsizlikleri derinleştirir. Hak ve özgürlüklerden bireylerin yararlanmasının tam olarak sağlanması, toplumsal eşitliğin sözde kalmaması, insanlar arasındaki en büyük eşitsizlik olan “bilene bağlı olma” halinin ortadan kaldırılması, en azından azaltılması ancak zorunlu kamusal öğretim yoluyla, okul yoluyla olur. Böyle bir eğitimin nihai amacı daima insanın yaşamda yetkinleşmesi, mükemmelleşmesidir. Cumhuriyetçiliğe dayanan cumhuriyetin var olma gerekçesi olan insan onuru ancak eşitsizliklerin kaldırılması ya da geriletilmesiyle mümkün olabilir.

“Cumhuriyet ve Emek Yürüyüşü” müzde “cumhuriyet ve emek” temasını belirlerken insan onurunun irade özgürlüğü ve emek özgürlüğü yoluyla gerçekleştirileceğinden hareket ettik. İnsanın yaşamda mükemmelleşmesi, onun soyut ve somut emeğinin yetkinleşmesiyle mümkündür. Emek yaşamak üretmek, üretilene, var olana değer katmaktır. Cumhuriyetçi bir toplumsal yaşam için emeği en yüce değer bilmek, üretkenliğine ortam hazırlamak zorunluluktur. Çünkü cumhuriyetin ideal insanı kendisini ancak emeğiyle mükemmelleştirir, yetkinleştirir, var eder.

Eğitim sistemi, eğitim çalışanlarının emeğinin üzerinde var olur. Onların emeğini değersizleştirirler kaçınılmaz olarak eğitimi de değersizleştirirler. Eğer ülkemizde eğitimin niteliksizleşmesi için geriye

doğru bir tarih belirlenecekse bu tarih, emeğin değersizleştirildiği tarihten başlayacaktır. Cumhuriyetin yurttaşını, sadece çalışan, tüketen olarak gören liberal paradigma, kar güdüsüyle emek ve eğitimi, eş zamanlı değersizleştirmiştir.

“Cumhuriyet ve Emek Yürüyüşü” için belirlediğimiz temalar cumhuriyetimizin AKP iktidarı eliyle cumhuriyetçi değerlerden, kazanımlardan ne kadar uzaklaştırıldığını ortaya koymak, bu konuda herkeste farkındalık yaratmak ve ayrıca Atatürk’ün cumhuriyetçilere yüklediği cumhuriyet savunusu görevini yerine getirmek için belirlenmiştir. Kabul edelim ki emeğe duyarısızlaşmış, emeğin değersizleştirilmesine isyan etmeyen, emekçinin özgürlük ve eşitlik arayışını görme- yen bir cumhuriyetçilik söz konusu olamaz.

Elbette “Cumhuriyet ve Emek Yürüyüşü” müzün sonuçlarını zamanla daha iyi göreceğiz. Eğitim-İş bu denli büyük organizasyonları her zaman yapabilecek güçtedir. Kadrolarıyla, üyeleriyle, kardeş örgütleriyle, fıkirdaşlarıyla önüne koyduğu amaçlar için birlikte yola çıkabilmektedir.

Bir örgütün tarihi, ne biriktirdiği ile anlatılır. Eğitim-İş olarak kuruluşumuzdan bu yana sahada olmayı, yaşananlara zamanında ve yerinde olumlu-olumsuz tepki göstermeyi görev bildik. Bizim eylemlerimiz söz ve eylemin birlikteliğidir. Bizi güçlendiren söz ve eylemlerimizin birlikteliğidir. Bundan sonra da bu böyle olacaktır. Bilmek, istemek yeterli değildir, bildiğimizi uygulamak istediğimiz için de harekete geçmemiz gerekir.

Cumhuriyet ve Emek Mücadelemiz¹

Sıktığı ele, kucakladığı dostu, dokunduğu omuza, gülümsediği yüze, baktığı göze, dinlediği söze, yüreğini veren, varlığını ortaya koyan Cumhuriyet ve Emek Yürüyüşü'nün kahramanları merhaba!

Türkiye'nin dört bir yanından gelerek bu meydanda buluşan mücadele arkadaşlarım, fikirdaşlarım, yoldaşlarım merhaba!

Cumhuriyet'in, devrimlerin, aydınlık yolunda yürüyenler merhaba!

Haksızlıklar karşısında susmayanlar, baskılara boyun eğmeyenler, herkes için eşitlik, özgürlük ve adalet diyenler merhaba!

Biz bu yürüyüşe, karanlığa karşı bir meşale yakmak için başladık!

Biz bu yürüyüşe, hukuksuzluğa karşı adalet, sömürüye karşı hak ve halkın iradesi için başladık!

Biz bu yürüyüşe, Atatürk'ün bizlere emanet ettiği Cumhuriyet'i, laik ve bilimsel eğitimi, emeğin onurunu savunmak için başladık!

Yürüdük yollar aşınmaz dediniz biz yolları aşındırmak için değil açlık sefalet yoksulluk içinde bıraktığınız, korkuyla yönetmeye çalıştığımız karanlık bir ülkede, sözümüzle, yürüyüşümüzle, az da olsa kaldıysa, yüzünüz aşınır mı diye yürüdük. Ve bugün, sesimizle ses katanlar, düşünceleriyle duygularıyla sadece bu meydanda değil, ülkenin dört bir yanındalar. Karanlığa, yoksulluğa, zorbalığa karşı özgürlük, eşitlik birlik mücadelesi veren her yürek bizimdir.

Nerede Atatürk'ün izinde yürüyen bir cumhuriyet sevdalısı, nerede özgürlüğe, eşitliğe, kardeşliğe sahip çıkan bir ilerici varsa, aydınlanma savaşçısı var ise biz oradayız. Bizler, Cumhuriyetçiler olarak Ankara'da, 1. Meclis'in önünde başladık yürüyüşümüze! O meclis ki, emperyalizme karşı bağımsızlık mücadelesinin merkeziydi! O gün nasıl "Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir!" dediysek, bugün de bu ülkenin

geleceğini tarikatlara, sermayeye, tek adamlık rejimine teslim etmeyeceğiz!

Adıyaman'da deprem enkazları arasında yürüdük. Kaybettiklerimizin sesi olduk! Tarikatların okullarda yeri yok dedik, bilimsel aklın ve laikliğin önemini ve birleştiriciliğini vurguladık. Rant uğruna halkı ölüme terk edenleri unutmadık, unutmayacağız, unutturmayacağız, affetmeyeceğiz, helalleşmeyeceğiz dedik.

Amasya'da, "Milletin istiklalini yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır" dedik. Bugün de Cumhuriyet'i ve emek mücadelesini bizler kurtaracağız! Soma'da işçilerin acısını yüreğimizde hissettik. "301 canımızın hesabını sormadan, işçiyi köleleştiren bu düzene karşı mücadele etmeden durmayacağız!" dedik.

Tekirdağ'da, Atatürk'ün kara tahtada harf devrimini anlatan iradesine sahip çıktık. Laik, bilimsel eğitim hakkımızdır, dedik! Laik bilimsel demokratik eğitim hakkımızı haykırdık ve alacağız!

Ve Çanakkale'de, emperyalizme karşı ulus olarak direnişimizin destanını, andık. Çanakkale cumhuriyete giden yolun başlangıcıdır, önsözüdür dedik. Tüm şehitlerimizi, özel olarak da lise öğrencisiyken bu savaşa katılan şehit olan gençlerimizi andık. Onların anısının gereği olarak "Bu ülkeyi yabancı sermayeye, cemaatlere, yandaş müteahhitlere peşkeş çektirmeyeceğiz!" dedik!

Bursa'da Atatürk'ün Bursa Nutku'nda bizlere yüklediği görevle, Cumhuriyetimizin kazanımlarına sahip çıkmak için yürüdük. Eskişehir'de, Polatlı'da Kurtuluş'a giden yolda yürüdük! Biz, Cumhuriyeti kuran cumhuriyetçi fikirlerin savunucusu, bu fikirler etrafında bugünü ve geleceği kurmaya çalışan, her nesil gibi geleceğe köprü olmaya çalışan bir nesiliz.

1 Eğitim-İş Genel Başkanı Kadem Özbay'ın 1 Mart 2025 Tarihli "Cumhuriyet ve Emek Yürüyüşü" Tandoğan Mitingi Konuşma Metnidir

Biz var olmak için cumhuriyetçi köklerinden beslenen bir nesiliz. Atatürk'ün söylediği gibi "Özgürlük olmayan bir memlekette ölüm ve çöküntü vardır. Her ilerlemenin ve kurtuluşun anası özgürlüktür." "Özgürlükten doğan buhranlar ne kadar büyük olursa olsun, hiçbir zaman fazla baskının sağladığı sahte güvenlikten daha tehlikeli değildir." "Özgürlük bizim, cumhuriyetçilerin, devrimcilerin yaşam biçimidir" Cumhuriyet Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde kabul edilmiş, ilan edilmiş, Türk halkının özgürlük, eşitlik mücadelesiyle gerçekleşecek olan bölünmez birliğinin, mutluluğunun sözleşmesidir.

Bizim yürüyüşümüz bu sözleşmeyi ihmal eden, ortadan kaldırmaya çalışanlara karşıdır. 1. Meclis cumhuriyeti ilan etti, devrimleri ilan etti. Şimdiki Meclis maalesef ki bu devrimleri tasfiye ediyor, talimatla el kaldır indirden öte geçmeyen, çoğunluğun yetkisini özgürlük, demokrasi ve adalet karşısında kullanan bu Meclis, Meclis-i Mebusanın gerisindedir. Ama emin olun ki cumhuriyet ilelebet yaşayacak, saltanatlar yıkılacak!

Sizlere Cumhuriyetin cumhuriyetçi öğretmeni olarak sesleniyorum:

Cumhuriyet, vicdan özgürlüğünü, söz özgürlüğünü, yazma, yayınlama özgürlüğünü, bireysel özgürlüğü, siyasal özgürlüğü ve toplanma özgürlüğünü güvence altına alır. Bunları çoğaltır.

Senin vicdan özgürlüğün, inanma özgürlüğündür.

Senin inancına saygı duyulmayan yerde cumhuriyet yoktur. Vicdan özgürlüğü olmadan din özgürlüğü zaten olamaz. Laiklik dindarların, inanan inanmayan herkesi güvencesidir dinbazların istismarcıların korkulu rüyasıdır! Bugün ramazanın ilk günü bakın oruç tutan ve tutmayan arkadaşlarımız yollarda bir aradaydı, tutmayan arkadaşlar tutan arkadaşların sahuruna iftarına ibadetine eşlik etti saygı duydu onlarda tutmayanlara. Laiklik birleştirir dincilik, mezhepçilik ayırıştırır. O nedenle laik eğitim, laik Türkiye diyoruz.

Özgürlüklerin güvence altında olmadığı, çoğalmadığı yerde insan onuru da yücelemez, yüceltilemez. İnsan onurunun yüceltilmediği yerde cumhuriyet yoktur! Yurttaşların haklarını kullanmadığı yerde eşitlik yoktur. Eşitliğin olmadığı yerde de cumhuriyet yoktur.

O nedenle burada, Tandoğan Meydanı'nda, Cumhuriyet'in sevdalıları, emeğin savunucuları olarak haykırıyoruz.

Biz eğitimde ve ülkede eşitlik ve adalet istiyoruz. İşitsinler diye hep birlikte haykıralım:

EŞİTLİK, ADALET İSTİYORUZ!

AKP iktidarının emekçiyi yoksullaştıran, halkı fakirleştiren, eğitimi gericiyleştiren politikalarına karşı susmayacağız!

Kamu emekçisini, işçiyi, emekliyi açlık sınırına mahkûm eden, liyakatı yok eden, gençlerimizi diplomalı işsizliğe mahkûm eden düzenin karşısındayız!

Bu anlattığım bir Türkiye hikayesidir. Artık eğitim görmenin, alanında uzmanlaşmanın, çok çalışmanın makbul sayılmadığı, iş bulmaya ve hayata tutunmaya yetecek kadar gelir sağlamaya yetmediği yeni Türkiye'dir.

Bu kabul edilebilir mi? Bu geleceksizlik, bu ülkenin çalışanına reva görülen değersizlik, kabul edilebilir mi? Asla kabul etmiyoruz, reddediyoruz. Bir öğretmen olarak söylüyorum ki, bunların cumhuriyet dersi eksiktir. Çünkü cumhuriyet aynı zamanda tüm yurttaşların devlet imkanlarından eşit şekilde faydalandığı sistemin adıdır. Büyük önder Atatürk'ün kimsesizlerin kimsesi olsun diye kurduğu bu Cumhuriyet'te emekçinin yoksul, haksız, hukuksuz imkânsız bırakılması asla kabul edilemez. Bizim insani koşullarda yaşama hakkımızı çaldılar,

Bizim yaşanabilir emeklilik hayalimizi çaldılar. Bizim ay sonunu bekleme halimizi, bitmeyen karakışa çevirdiler.

Bizim öğrencilerimize laik ve bilimsel eğitim verme hakkımızı çaldılar.

Eğitimden liyakati, gencecik insanlardan hak ettikleri kadroları çaldılar.

Ve şimdi bizim susmamızı bekliyorlar. Beklerler, beklesinler!

Susmadık, susmuyoruz, susmayacağız! İşitsinler diye hep beraber haykıralım:

İNSANCA YAŞAMAK İSTİYORUZ!

Devletin anayasa gereği üstlendiği görevleri nitelikli biçimde yerine getirmeyen, getirmemekte kararlı davranan, bu nedenle ülkeyi paralel yapılanmaların arka bahçesi haline getirenlere, onları sözde sivil toplum olarak tanımlayıp ortaklık kuranlara karşı ayaktayız! Daima ayakta olacağız! Tarikat dernek de kursa, şirket de kursa tarikattır. Özgür yurttaş iradesinin sözde efendiler, şeyhler, şihlar, gavslar tarafından teslim alındığı yerde sadece din istismarcıları vardır. Onlara sivil toplum diye cila çekenler de devlet içindeki ortaklarıdır ve bu apaçık bir gerçektir. Çünkü biliyoruz ki paralel yapılanmalar ancak devlet içine sızmış ortaklarıyla var olabilirler! Başka türlü var olma şansları yoktur!

Bizler Mustafa Kemal'in öğretmenleriyiz, eğitim emekçileriyiz!

Bizler, Atatürk'ün Bursa Nutku'nda söylediği gibi, görev verilme de mücadele etmek zorunda olan Cumhuriyet sevdalılarıyız!

Cumhuriyetçi, devrimci, ilerici öğretmenler, eğitimciler olarak bize düşen başlıca görev, halkımıza her koşulda gerçekleri anlatmak, iktidar gücüyle yandaş medyası, sarı ve işbirlikçi sendikalarıyla halkı kandırmaya çalışanlara karşı, halkı uyarmak, uyandırmaktır! İnsanımızı hayata karşı devrimci bir tavır almaya yönlendirmektir.

En kolay sömürülen insan, bilgisiz insandır!

İşte bu yüzden egemenler, geniş halk kitlelerinin nitelikli eğitim hakkını kullanmasının önüne engeller koyarlar, hatta engellemeye çalışırlar.

Biz, kültürümüz içinde yaşayan eski eğitim anlayışına karşı bilinçlendirici, uyandırıcı eğitim verdiğimiz için, baskılara, tehditlere maruz kalıyoruz. Olsun! Korkmuyoruz! Şemsi Efendi, Mustafa Kemal Atatürk'ün ilkokul öğretmeni idi. Yeni yöntemlerle eğitim verdiği için, Selanik'in egemenleri ona tam üç kez kıydılar. Ama o yılmadı! Çünkü o, Mustafa'yı, Mustafa Kemal yapan öğretmendi! Bugün tarih, Şemsi Efendi'ye kıyanları lanetliyor! Yarın da bize kıyanları lanetleyecektir! Varsın istedikleri kadar üzerimize gelsinler, biz yılmayacağız! Çünkü biz, Mustafa Kemaller yetiştirmeye devam edeceğiz!

Cumhuriyet dersi eksik olanların Osmanlı dersi de eksiktir. Çünkü nasıl ki karanlığın sonu aydınlıktır, istibdatın sonu hürriyettir. Nasıl ki Abdülhamit'in okullarından Mustafa Kemaller çıktıysa, bugün de sizin gerici, ayrıştırıcı okullarımızdan bizler, halkın öğretmenleri, var olduğumuz sürece, nice aydınlar, nice Mustafa Kemaller yetiştireceğiz.

Yarın Cumhurbaşkanı ya da Başbakanı değil, önce bizleri sorguya çekecektir! Ve biz, tarih önünde başımız dik duracağız!

Bizi neyle suçlarsa suçlasınlar! Kimisi yakamızdan, kimisi paçamızdan tutsun! Halkımız bizim elimizden tutmaktadır!

Milli eğitim, milli olmaktan çıkarılıp iktidar partisine militan yetiştirme eğitimine dönüştürülmek isteniyor. Bu meydana olmamızın birçok sebebi var. En önemlilerinden biri budur. Bu anlayışa karşı mücadelemizi bir gün bile aksatmayacağız. Şu sorunların da acilen çözülmesini istiyoruz.

• Okullarda öğrenci ve öğretmen vardır. ÇEDES Projeleriyle devlete, okulda öğretmenlere emanet edilmiş çocukların karşısına öğretmenden başkası

çıkarılamaz. OKULLAR ÖĞRETMENLERİN VE ÖĞRENCİLERİNDİR

• Protokollerle okulların asli görevinin dışına çıkarılması kabul edilemez.

• Zorunlu eğitimde %100 okullaşma istiyoruz. Bunu sağlamak bu devletin asli görevidir. 1,5 milyon çocuk okulda yok...

• Çocukların eğitimini okuldan ve öğretmenden uzaklaştıran her türlü uygulamanın karşısındayız.

• Okullarımızda zorunlu seçmeli dersler istemiyoruz.

• Birbiriyle kaynaşamayan farklı nesiller yetiştiren okullar istemiyoruz.

• Zorunlu eğitimde okullarımızda bir öğün yemek ve temiz su ücretsiz olmalıdır. Ortada devlet akıllı yok sağlıklı nesil sağlıklı toplum demektir.

• Öğretmenlerin görevi başlatılmasında Akademi eğitimini ve katmerli mülakatı kabul etmiyoruz. Üniversiteleri ne hale getirdiniz, diplomasız yöneticiler diploması değersizleştirdi. En büyük mirastır eğitim, diploma!

• Öğretmenlikte ünvanlar kaldırılmalı bu ünvanlara verilen ücretler öğretmenlerin kıdem ve kademelerine göre maaşına yansıtılmalıdır.

• Atanmayan öğretmenlerin, mülakat mağdurlarının mağduriyetleri giderilmelidir. 1 milyona yakın atama bekleyen öğretmen var, ayıp utanın, atamayacaksınız niye açtınız bu kadar üniversiteyi? Bu gençler aileleri sizin müşteriniz değil, olmayacak!

• Özel okul öğretmenlerinin ekonomik durumları kamu okullarındakinden az olamayacak biçime getirilmelidir. 1913 yılından 2014 yılına kadar hiçbir hükümetin aklına gelmeyen değişimi bu iktidar yaptı. Ankara'nın Çankaya ilçesinde devlet okulundan çok, özel okul var! Ayıp, utanın! Vergiler, başta eğitim, sağlık, güvenlik içindir, sizin sarayınız lüksünüz için değil! 1.5 milyondan fazla özel okula giden çocuğumuz var. Neden? Sizden sizin zararlı fikirlerinizden dayatmalarınızdan kaçtıkları için. Siz okulların, öğretmenlerin, öğrencilerin sahibi değilsiniz.

• Zorunlu eğitim uygulayan bir ülkede proje okul adıyla nitelikli –niteliksiz okul ayrımı olmaz. Devletin görevi okullarımız arasındaki fiziki yetersizlikler gibi nitelik farkını da kaldırmaktır. Proje okulları uygulaması sizin FETÖ taktiğinizdir. Abi/abla atama modelinizdir. Keyfi atamalara son verin, liyakatsizliğiniz kurumları yozlaştırdı, çürüttü.

• Deprem bölgesinde verilen sözler tutulmadı. Öğrenciler konteynır okullarda öğrenimlerine devam etmektedir. Deprem beklenen illerimizde okullarımızın bir kısmının güçlendirilmesi hala yapılmış değildir.

• MESEM uygulaması çocuk emeğinin sömürülmesidir. Bu uygulamaya mutlaka son verilmelidir.

• AKP iktidara geldiğinde öğretmenler maaşının beşte birini ev kirasına öderken, emekli ikramiyesiyle ev, araba alabilirken şimdi maaşı neredeyse ev kirasına yetmez oldu, emekli ikramiyesiyle ev alabilmesi hayal bile değil artık.

Bizler sizin tebliğci, kuryeci öğretmeniniz değiliz, olmayacağız.

Bunları istemek hakkımız değil mi? Bunları almak için mücadele edecek miyiz?

Cumhuriyet sevdalıları, emeği en yüce değer olarak bilenler;

Biz bu iktidarı tanıyor ve çok iyi biliyoruz. Bu insanların laiklik karşıtı, çağdaş değerlerden uzak olduklarını da biliyoruz.

Bu yüz yılda bu çağda zorunlu eğitim çağındaki çocukları cinsiyetlerine göre farklı okullarda toplayalım diyen, karma eğitimi tartışmaya açan Bakanlara, bürokratlara hoşgörüyü bakamayız.

Bu çağdışılık ile çağdaşlık arasındaki kavgadır. Biz çağdaşlıktan yanayız.

Bu akıl, bilime dayanmak ile akıl dışılık arasında bir kavgadır. Biz akıldan, bilimden yanayız.

Bu ileri ve geri arasında kavgadır. Biz ileri olanın yanındayız.

Bu insan haklarından, eğitim hakkından yana olmakla ayrıcalıklar peşinde koşanlar arasındaki kavgadır. Biz insan haklarından eğitim hakkından yanayız.

Biz kadın haklarından yanayız onlar fitrat farklı diyerek kadını ikinci sınıf görenlerdir.

Biz ülkede birlik, yurttaşlık, eşitlik, özgürlük, kardeşlik diyoruz, hukukun üstünlüğü diyoruz. Onlar bizim taraftarlarımız, bizim hukukumuz diyor. Devletin sahibiyiz diyor. Değilsiniz. Olamayacaksınız. Cumhuriyet halk demektir, cumhuriyetin sahibi de halktır. Biz kurduk biz yaşatacağız.

Burada bulunuşumuz, tüm Türkiye için, gelecek için Cumhuriyetten ve emekten yana hem bir direniş, hem de çağrıdır.

Cumhuriyeti savunacak,

Emeğin hakkını koruyacak,

Özgür, eşit, laik bir ülke için mücadele edecek miyiz?

O zaman

Yaşasın emek!

Yaşasın özgürlük, eşitlik ve kardeşlik!

YAŞASIN CUMHURİYET!

Cumhuriyet ve emek mücadelesinde omuz omuza yürümeye devam edeceğiz! Ve çaresi yok biz kazanacağız. Birlikte kazanacağız!

“Türk milleti bundan sonra başında tacidar kabul etmez, başında hiçbir şahsın hakimiyetini kabul etmez” diyen Vasıf Çınar’a selam olsun! “Benim en büyük ülküm yurdun cennet olması” diyerek yurt sevgisini her şeyin üstünde tutan Hasan Ali Yücel’e selam olsun!

“Memlekette, mektep bulamayan bir çocuk bırakmayacağım” diyen Mustafa Necati’ye selam olsun!

Dünyada Başöğretmen ünvanlı tek lider, Cumhuriyetçi, devrimci, ebedi önderimiz Mustafa Kemal Atatürk’e selam olsun, selam olsun, selam olsun!

Bize destek olan ve bizimle burada bulunan siz değerli dostlara devrimcilere ilericilere cumhuriyetçilere selam olsun

Cumhuriyet ve Emek Yürüyüşü

Bülent METİN (Eğitim-İş Genel Örgütlenme Sekreteri)

Son dönemde ülkemizin kuruluş yıllarının da gerisine düşen, bilimsel, laik, çağdaş ilkelere uzaklaşan eğitim sistemine, yok sayılan insan haklarına, artan adaletsizliğe, tutsak edilen düşünce özgürlüğüne, hukukun üstünlüğünün ortadan kalkmış olmasına, gelecek güvencesi kalmayan ve atanmayan milyonlarca gence ses olabilmek için Başöğretmenimiz Mustafa Kemal Atatürk'ün Gençliğe Hitabe'de, Bursa Nutku'nda ifade ettiği ilkelerden yola çıkarak "Cumhuriyet ve Emek Yürüyüşü"nü başlattığımızı Ankara'da 1. Türkiye Büyük Millet Meclisi önünde ilan ettik.

Yürüyüşümüzün Ankara'dan sonraki ikinci durağı olan Adıyaman'da hem ihmallere nedeniyle büyük kayıpların yaşandığı depremin ikinci yılında halkın, hala konteynirlarda eğitime devam etmek zorunda kalan öğretmen ve öğrencilerin mağduriyetlerine hem de Milli Eğitim Bakanlığı'nın yapmış olduğu protokollerle okullarda yapılanmaya başlayan tarikat ve cemaatlere dikkat çekerek, halkın refahını ve laik eğitimi savunmaya devam edeceğimize yönelik ses yükselttik.

Adıyaman'dan sonra Amasya'da Milli Mücadele döneminin önemli adımlardan biri olan "Amasya Genelgesi"ne ithafen eğitim sistemini geriye götüren zihniyete, emeği sömürü haline getiren sisteme, toplumun tüm yasal güvencelerini, özgür düşünce hakkını yok sayan siyasi iradeye karşı "Milletin istiklalini yine milletin azim ve kararının kurtaracağını" dile getirdik.

Emek sömürüsünün en acı tablosunu yaşadığımız Manisa, yürüyüşün üçüncü durağı oldu. Soma'da yaşanan maden faciasında maden emekçilerinin, tıpkı 6 Şubat depreminde olduğu gibi "kaza" ya da

"kader"den değil, denetimsizlik ve liyakatsizlikten hayatını kaybettiğini biliyoruz. En büyük işçi katliamlarından birinin yaşandığı Soma'yı unutmamak, unutturmayacağız!

Manisa'nın ardından Büyük Önder Mustafa Kemal Atatürk'ün kara tahta başında harf devrimini anlattığı Tekirdağ'da, "Kurtuluşa ve cumhuriyete giden yolun ön sözünün yazıldığı yer olan Çanakkale'de, Balıkesir Bandırma'da, Atatürk'ün Bursa Nutku'nda bizlere yüklediği görevle, Cumhuriyetimizin kazanımlarına sahip çıkma kararlılığımız ile Bursa'da, kurtuluş için zafer adımlarının atıldığı Eskişehir'de, Cumhuriyet'in harcının karıldığı, direnişin ve zaferin simgesi olan Polatlı'da devam eden yürüyüşümüzde; Milli Eğitim Bakanlığı'nın MESEM uygulaması ile okulda olması gereken çocukları piyasanın sömürü merkezi haline getirmesine, ÇEDES Projesi, "Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli", tarikat ve cemaatlerle yaptığı protokollerle okulları laik, bilimsel ve çağdaş ilkelere uzaklaştırmasına, kamusal ve parasız eğitimin gereklerini yerine getirmemesine, atanmayan öğretmenlerin mağduriyetlerine karşı mücadelemizin kararlı biçimde devam edeceğini yineledik.

Eğitim-İş olarak 1 Şubat'ta "Atatürk devrimleri, emeğin onuru, laik eğitim ve aydınlık bir gelecek için" sloganıyla Birinci Meclis önünden başlattığımız "Cumhuriyet ve Emek Yürüyüşü"nü, Tandoğan Meydanı'nda gerçekleştirdiğimiz "Cumhuriyet ve Emek Mitingi"nde de belirttiğimiz üzere ; cumhuriyeti, eşitliği, adaleti, laik, bilimsel ve çağdaş eğitimi savunmaya devam edeceğiz ve ülkeyi tüm bu gerekliliklerin aksine geriye götüren politikalara karşı susmayacağız, baskılar karşısında yılmayacağız.

Sendikal Haklara “Bir Garip” Saldırı: İş Bırakma Eylemini Kriminalize Etmek

Dr. Burak SABUNCU

Kamu görevlilerinin grev hakkının engellendiği mevzuatta yer alan normlar düzeyindeki yasağın, yine kamu emekçilerinin yıllar süren hukuk mücadelesiyle edinilmiş kazanımlardan biri olduğu da unutulmamalıdır. Gerek AİHM, gerek Anayasa Mahkemesi hali hazırda iş bırakma eylemlerine verilen cezaları sendikal faaliyet, örgütlenme hakkının ihlali temelinde değerlendirmekte ve en ufak olsa dahi bir disiplin yaptırımının uygulanmasını hukuka aykırı olarak hak ihlali kabul etmektedir. Oluşmuş bu içtihat gereği de ilk derece idare mahkemelerinde de genel olarak bu esas benimsenmekte, verilen cezaların iptali cihetine gidilmektedir.

Giriş

Birleşik Kamu-İş Konfederasyonu ile çok sayıda diğer kamu görevlileri konfederasyonları bir araya gelerek, tüm kamu emekçilerinin ücretlerinin, diğer ekonomik ve özlük haklarının her geçen yıl, onurlu insanca yaşanacak bir gelir düzeyinden ve güvenceli çalışma yaşamından uzaklaşıp, açlık ve sefalet düzeyine doğru sürüklenmesine karşı ortak bir eylemlilik süreci inşa etmiş 13 Ocak 2025 tarihinde de iş bırakma eylem kararını almış ve Eğitim-İş başta olmak üzere sendikalar da bu eylem çağrısına uyarak iş bırakma eylemini gerçekleştirmiştir. Bunun üzerine Milli Eğitim Bakanlığı Personel Genel Müdürlüğü 29.01.2025 tarih ve 125472138 sayılı, “İş Bırakma Eylemi” konulu bir yazıyı ülke genelinde eyleme katılan kamu emekçilerine tebliğ etmiş ve yazı içeriğinde sendikal haklarını kullanarak iş bırakanların yasal yükümlülüklerini yerine getirmediği belirtilerek öğrencilerin haklarının zarar gördüğünü bildirmiştir.

Yazıda yer alan;

“...Bu çerçevede 13 Ocak 2025 günü sendikanızın çağrısı üzerine görev başında bulunmayarak eğitim-öğretim süreçlerinize ilişkin yasal sorumluluklarınızı aksattığınız tespit edildiğinden yukarıda sıralanan hukuki ilke ve düzenlemelerin tarafınıza hatırlatılması gereği hasıl olmuştur. Zira, sendikal hak kapsamında gerçekleştirildiği iddia edilen “iş bırakma fiili” öğrencilerimizin eğitim hakkının engel-

lenmesi, güvenliklerinin tehlikeye atılması, başta olmak üzere bir çok açıdan veli ve öğrencilerimizin temel hak ve özgürlüklerini engelleyici niteliktedir. Sonuç olarak sendikal haklardan kullanımında bir başkasının hak ve özgürlüklerinin sağlıklı bir şekilde yararlanmasına engel teşkil edilmemesine dikkat edilmesi, insan haklarına ilişkin evrensel metinler ile başta Türkiye Cumhuriyeti Anayasası olmak üzere iç hukuk metinlerimiz ve yerleşik yargı içtihatları açısından bir zorunluluktur. Eğitim-öğretim hizmetlerinin sunulmasında ve demokratik hakların kullanımında yukarıdaki hususların göz önünde bulundurulması gerektiğini dikkatlerinize sunarız.”

şeklinde ikaz görüntüsü altında kamu emekçilerine gözdağı niteliğinde bir işlem tesis etmiştir. Yazının aşağıda belirteceğimiz usuli bakımından “sahipsiz-korsan” şekli de yazıyı “bir garip” olarak tanımlamamıza ilham vermiştir.

Çalışmamızda bu yazı çerçevesinde grev hakkı, kamu görevlileri bakımından grev hakkının kullanımı, sendikal faaliyet-örgütlenme özgürlüğü yönleriyle incelenecektir. Bunun yanı sıra usul ve esas bakımından yazı içeriği irdelenecektir.

Uzun soluklu mücadeleler neticesinde elde edilmiş sendikal haklara saldırı niteliğindeki bu girişime dair tarihe de not etme adına bir inceleme yapılacaktır.

Söz konusu bu yazı hakkında Eğitim-İş Sendikası hukuk mücadelesi başlatmış ve iptal davası açmıştır. Ancak bu aşamada henüz mahkeme bir karar vermemiştir. Hukuki çerçevede incelenecek kamu görevlilerinin sendikacılık tarihinin 1961-1971 arasındaki I.Dönemi, tek başına bir çalışma konusu olması ve bu çalışma konumuzun güncel duruma hasredilmesi nedeniyle bu I.dönem diyebileceğimiz kısma bilinçli olarak detaylı bir bakış yapılmamıştır. Yoksa bugünün kökleri olan TÖS sürecinin unutulması mümkün olmayıp tek başına bir değerlendirmeyi pekala hak etmektedir.

I. Grev Kavramı Üzerine:

Grev kelimesi, Fransızca kökenli bir sözcük olup, Paris'teki Seine nehrinin kıyısında Belediye Sarayı yanında bulunan Grev (*Grève*) Meydanı'nda iş arayanların toplu olarak beklediği bu yerde bu bekle-yişe atfen anlam bulduğu ifade edilmekte ve tarihsel olarak ilk örneğini de Eski Mısır'da III. Ramses mezarı inşaatında çalışan işçilerin ücretleri için protesto amacıyla gerçekleştirildiği belirtilmektedir.¹

Hukuki, ekonomik ve sosyal açılardan ele alınarak değerlendirilmesi gereken grev kavramı, hukuk sistemleri ve ülkelere göre farklıca tanımlanmakla birlikte, topluca bir anlaşma dairesinde (*psikolojik unsur*) ve topluca işin bırakılması (*maddi unsur*) unsurları etrafında şekillenmektedir.² Bunun yanı sıra, iş yavaşlatma, işveren talimatlarına uyulmaması gibi yöntemler bir direniş biçimi olarak hak taleplerine araç olsa da teknik anlamda kanunda tanımlanan grev olarak kabul görmemektedir.³

Sosyal hakların ilk ortaya çıkışının, 1789 Fransız Devrimi sonrasında Jakoben ideolojisi temelinde *Robespierre'in*, *Konvansiyon'a* sunduğu tasarıda hayat bulduğu ifade edilmektedir. Her ne kadar bu tasarı kabul görmese de hemen sonrasında sosyal hukuk anlayışı, 1848 Fransız Anayasası'nda, parasız

ilköğrenim, meslek edinme hakkı ile patron-işçi ilişkilerinde eşitliğin sağlanması gibi haklarla pozitif bir metinde ilk defa elle tutulur hale gelmiştir.⁴ Tarihsel seyirde hep yasaklarla karşılaşan grev hakkı ise II. Dünya Savaşı sonrasında Anayasal metinlerde sosyal haklar arasında yerini almaya başlamıştır.⁵ Ayrıca uluslararası metinlerde de derc edilmeye başlanmıştır. Bu metinlere ileriki bölümlerde detaylı yer vereceğiz.

Teorik olarak grevin, çalışma ilişkisi içinde işverene ya da "kamuya" iş bırakma ve hizmet üretmeme yönleriyle zarar verdiği iddia edilse de, aslında sosyal devlet ilkesi çerçevesinde mevcut hukuk ve sosyal düzeni kuvvetlendiren yönleri de bulunmaktadır. İlk bakışta birbiriyle çatışan durumlar olarak görünse de grevin, işçi-işveren arasındaki eşitsizliği işçi lehine dengelemesi, grevler sayesinde elde edilen kazanımlar yine toplumsal sınıflar arasındaki uçurumları kaldırdığından bir sosyal uyum çerçevesinde düzenin işleyişi bakımından da işlevsel bir role sahip olduğu ileri sürülmektedir.⁶

Ülkemizde ilk olarak 1961 Anayasa'sıyla Anayasal temelde güvence altına alınan grev hakkı⁷, uğradığı kesintiler sonrasında 1982 Anayasası'nın 54. Maddesinde; "*Toplu iş sözleşmesinin yapılması sırasında, uyuşmazlık çıkması halinde işçiler grev hakkına sahiptirler. Bu hakkın kullanılmasının ve işverenin lokavta başvurmasının usul ve şartları ile kapsam ve istisnaları kanunla düzenlenir.*" şeklindeki düzenlemeyle şu anki mevcut halini almıştır.

Bununla birlikte işçi sendikalarını kapsayan 6356 Sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu'nun 58/1. Maddesinde; "*İşçilerin, topluca çalışmamak suretiyle işyerinde faaliyeti durdurmak veya işin niteliğine göre önemli ölçüde aksatmak amacıyla, aralarında anlaşarak veya bir kuruluşun aynı amaçla topluca çalışmamaları için verdiği karara uyarak işi bırakmalarına grev denir.*" şeklinde tanımlanmıştır.

1 Tuncay,a.Can-Kutsal, B. Savaş, Toplu İş Hukuku, 4. Bası, İstanbul, 2015, s.351; Beyoğlu, C. Ümit, "Aıhm Kararları Işığında Kamu Görevlilerinin Grev Hakkı", TBB Dergisi 2018 (135), s.82.

2 Narmanlıoğlu, Ünal, İş Hukuku II Toplu İş İlişkileri, 3. Bası, İstanbul, 2016, s.569.

3 Eğitim-İş tarafından üretilen sendikal eylemler olarak ortaya konulan nöbet görevinin yerine getirilmemesi, servis araçları denetimi yapılmaması, mesai saati dışı görevlerin yerine getirilmemesi gibi eylemler örnekler gösterilebilir. Kanımızca bu tür eylemlerin de aslında grev niteliği bulunduğu belirtmek isteriz.

4 Kapani, Münci, Kamu Hürriyetleri, 7. Baskı, Ankara, 1993, s. 55.

5 Sur, Melda, İş Hukuku Toplu İlişkiler, 6. Bası, Ankara, 2017, s.

399; Tuncay,a.Can-Kutsal, B. Savaş, 353; Sayın, Kemal Efe - Canberk Gümüş, "Anayasa Mahkemesi Kararlarında Kamu Görevlilerinin Grev Hakkı", Türk-Alman Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 5, sy. 2 (Aralık 2023): 567-622, s.569. 6 Sur, Melda, s. 399.

7 1961 Anayasası sonrası kamu görevlilerine ilk sendika hakkının tanındığı dönem ve de özellikle Türkiye Öğretmenler Sendikası (TÖS) süreci kendi başına ayrı bir çalışma konusu oluşturacağından ve çalışmamız çerçevesinin güncel durum olması nedeniyle 12 Mart 1971 süreci sonrasında hukuki durumla sınırladığımızı ifade etmeliyiz.

Hükümün devamında ise; “(2) Toplu iş sözleşmesinin yapılması sırasında uyuşmazlık çıkması hâlinde, işçilerin ekonomik ve sosyal durumları ile çalışma şartlarını korumak veya geliştirmek amacıyla, bu Kanun hükümlerine uygun olarak yapılan greve kanuni grev denir. (3) Kanuni grev için aranan şartlar gerçekleşmeden yapılan grev kanun dışıdır.” şeklinde yer alan ifadeyle de Kanun tarafından bizzat kanuni grev-kanun dışı grev ayrımı yapılmıştır. Yani kanun grev yapılabilmesini belirli koşullara bağlayarak sınırlamalar getirmiştir.

Kanun tarafından çerçevesi belirlenmiş olan bu yasal grevin yanı sıra, genel grev⁸, politik grev, dönen grev ve dayanışma grevlerini ise Kanun’un bizzat dışladığını da belirtmek gerekir.⁹ Neticede yürürlükte bulunan mevzuat gereği “işçiler” nazarında öngörülen yasal grev kavramı yasal boyutu itibarı ile belirli şart ve koşullardan oluşmakta ve kullanımı da yine Kanun kapsamında belirlenen sınırlar çerçevesinde gerçekleştiğinde ancak mevzuatımıza göre grev olarak kabul görmektedir. Bu noktadaki kanunda yer alan yaklaşımı doğru bulmadığımızı, genel grevin sınıf mücadelesi ile sendikal mücadelenin bir yöntemi olduğu, meşruiyeti bakımından da İLO Sözleşmeleri ile AIHM kararlarında da karşılık bulduğunu ve de kamu görevlilerinin bu haktan azade tutulamayacağını ifade etmeliyiz. Devam eden bölümlerde de yine bu hususu detaylandıracağız¹⁰.

II. Memurların Grev Hakkına Mevzuat ve Yargısal İctihatların Bakışı ile Hakkın Kullanımı:

Önceki bölümde işaret ettiğimiz üzere, Anayasa’nın 54. Maddesi ile 6356 Sayılı Kanun grev hakkını “işçiler” üzerinden tanımlamıştır. Yine 4688 Sayılı Kamu Görevlileri Sendikaları Kanunu ile Toplu Sözleşme

Kanunu’nda da kamu görevlilerine toplu sözleşme hakkı verilmesine rağmen, grevden ise bahsedilmemiştir.

Ayrıca 657 Sayılı Kanun’un 27. Maddesinde; “Devlet memurlarının greve karar vermeleri, grev tertiplenmeleri, ilan etmeleri, bu yolda propaganda yapmaları yasaktır. Devlet memurları, herhangi bir greve veya grev teşebbüsüne katılamaz, grevi destekliyemez veya teşvik edemezler.” düzenlemesiyle memurlara grev yasağı tanımlamıştır. Yine aynı kanunun 125. Maddesinde de disiplin cezası öngörmüştür.

Her ne kadar Anayasa’nın 54. Maddesi lafzında grev hakkının öznesi yalnızca işçiler olarak ifade edilmişse de kamu çalışanlarına dair bir ifade bulunmamasına rağmen bir yasak da öngörülmemiştir. Hatırlanacağı üzere kamu görevlilerinin sendika kurmasına ilişkin 2.Dönemi oluşturan 12 Mart dönemi sonrasında kamu emekçilerinin ve özellikle öğretmen hareketinin ısrarlı mücadelesi sonrasında gelinen hukuki tartışmada Danıştay¹¹; “...Anayasa’nın 51. Maddesinde kamu görevlilerinin sendika ve üst kuruluş kurma konusunda bir düzenleme yer almamış olmakla birlikte Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)nün Sendika Özgürlüğüne ve Örgütlenme Hakkının Korunmasına İlişkin 87 sayılı Sözleşme (1948 Sözleşmesi) ile Kamu Hizmetinde Örgütlenme Hakkının Korunmasına ve İstihdam Koşullarının Belirlenmesi Yöntemlerine İlişkin 151 sayılı Sözleşmenin onaylanarak, kamu görevlileri de dahil olmak üzere herkese sendika hakkı kurma hakkı tanınmasına ve konunun yasal olarak düzenlenmesine Anayasal bir engel bulunmadığı...” görüşüne yer vermiş ve kamu görevlilerinin sendika kurmalarının önü de açılmıştır¹².

8 İşyerindeki çalışanların tamamının aynı anda değil, nöbetleşe işi bırakmaları şeklindeki grevdir. Bkz. Beyoğlu, s.84.

9 Genel grev ve Politik grev ise “Ekonomik veya işyeri koşullarıyla doğrudan ilgili olmayan, siyasi bir taleple veya siyasi bir protestoyla yapılan grevdir. Genellikle hükümet politikalarına, yasal düzenlemelere, siyasi rejimlere veya kamu otoritelerinin kararlarına karşı yapılan iş bırakma eylemleridir politik grevler. İşte, grevin bu türü, anayasa hukuku kitaplarında siyasi katılım aracı sayılır ve yarı temsilî demokrasi başlığı altında verilir.” Bkz. Şirin, Tolga, “Boycot ve genel grev üzerine...” <https://t24.com.tr/yazarlar/tolga-sirin/boycot-ve-genel-grev-uzerine,49212>

10 2010 yılında yapılan değişiklik ile Anayasa’nın 54. maddesinin 7. fıkrasında yer alan “Siyasi amaçlı grev ve lokavt, dayanışma grev ve lokavtı, genel grev ve lokavt, işyeri işgali, işi yavaşlatma, verim düşürme ve diğer direnişler yapılamaz” yasağı kaldırılmıştır. (Mülga yedinci fıkra: 7/5/2010-5982/7 md.) Bu noktada aslında bu ilga ile

genel grevin yasak olduğu değerlendirmesinin temsiz olduğu da belirtmeliyiz. Hatta Anayasa değişikliği sürecinde bu düzenlemenin AKP çevrelerince sendikal haklar bakımından büyük bir atılım olduğu nidalarının atıldığı hafızlarda tazedir. Ayrıca emek hareketinin genel grev niteliğinde çok sayıda eylemlerinin varlığını da hem tarihsel hem güncel olarak görmekteyiz. TÖS’ün 1969 yılındaki Büyük Öğretmen Yürüyüşü, 15-16 Haziran 1970 sınıf dayanışması ortaya koyduğu direniş, Türk-İş’in 1991 genel grevi gibi eylemler yerini almış son dönemde de yine İstanbul’da okul müdürü İbrahim Oktugan’ın öğrencisi tarafından öldürülmesi üzerine, Eğitim-İş öncülüğünde başlatılan 1 günlük iş bırakma eylemine neredeyse tüm eğitim iş kolundaki sendikalar katılmıştır.

11 Danıştay 1. Daire, 22.04.1992, E. 1992/136, K. 1992/147. ve Danıştay 10. Daire, 10.11.1992, E. 1991/1262, K. 1992/3911. Sayılı kararları.

12 Alpaslan Işıklı ve Mesut Gülmez hocaların yol gösterici

Devamında 87 ve 151 sayılı ILO sözleşmelerinin 1992 yılında onaylanması ve 1995 yılı Anayasa değişikliği ile de kamu görevlilerinin sendika kurma hakkı anayasal zeminini bulmuştur¹³.

Danıştay'ın bu kararında olduğu gibi temel hak ve hürriyetlerin kısıtlanmasına dair tartışmalarda Anayasa'nın bütün olarak değerlendirilmesi gerekeceği açıktır. Yapılacak yorumda Anayasa'nın 90. Maddesi bu konuda aslında yol gösterici niteliktedir. Zira 90. Maddede; *Usulüne göre yürürlüğe konulmuş Milletlerarası andlaşmalar kanun hükmündedir. Bunlar hakkında Anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesine başvurulamaz. (Ek cümle: 7/5/2004-5170/7 md.) Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası andlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası andlaşma hükümleri esas alınır.*" şeklinde yer almıştır.

Hüküm açıkça uluslararası sözleşmelerin bağlayıcılığı ve dahası kanunlarla çelişmesi halinde uluslararası sözleşmelere geçerlilik tanınacağına işaret etmiştir.

Bu noktadan hareketle, sendika hakkı ve toplu sözleşme hakkının varlığının tanındığı bir düzlemde grev hakkının bulunmaması hem mantıken hem de hukuki anlamda bir ayağı aksak bir yapı oluşturmaktadır. Bununla birlikte ILO Sendika Özgürlüğü Komitesi ve Uzmanlar Komitesi raporlarında grev hakkını, örgütlenme özgürlüğünün vazgeçilmez bir unsuru ve ayrılmaz bir parçası olarak gördüğünü çok uzun yıllardır dile getirmektedir¹⁴. Bunun yanı sıra Sendika Özgürlüğü Komitesi ILO Sözleşmelerini yorumlarken kamu görevlilerinin de grev hakkının bulunduğunu önemle vurgulamaktadır¹⁵.

Uluslararası anlaşmaların sendika ve grev hakkına ilişkin düzenlemelerine yakından bakmak gerekecektir. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 23. maddesinin son fıkrası sendikal haklara ilişkindir. Buna göre *"Herkesin çıkarlarını savunmak için başkalarıyla sendikalar kurma ve sendikalara üye*

olma hakkı vardır." düzenlemesi, Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesinin; 8. maddesinin 1/d fıkrası; d- İlgili ilkenin yasalarına uygun olarak kullanılmak koşuluyla grev hakkını sağlamayı üstlenir." şeklinde yer almıştır.

ILO'nun 87-98-151 Sayılı Sözleşmeleri ise bu noktada daha etkili ve bağlayıcı hükümlere yer vermiştir. 87 nolu ILO Sözleşmesinin 2 ve 3. 8 ve 10. maddeleri, grev hakkına getirilecek kısıtlamaların sözleşmede korunan menfaati ihlal edeceğini ifade etmiştir. Bu örgütler 87 nolu ILO Sözleşmesinin 3/1. md. ve fıkrası, 151 nolu Sözleşmenin 3. maddeleri uyarınca kamu görevlilerinin çıkarlarını savunmak ve geliştirmek amacı ile etkinlikler düzenlemek hakkına sahiptir. 87 nolu Sözleşmenin 3/2. maddesi uyarınca kamu otoriteleri bu hakkı sınırlayacak veya bu hakkın yasaya uygun şekilde kullanılmasına engel olacak müdahalede bulunamaz¹⁶.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, 11. maddede yer almaktadır: *"Herkes barışçıl olarak toplanma ve dernek kurma hakkına sahiptir. Bu hak, çıkarlarını korumak amacıyla başkalarıyla birlikte sendikalar kurma ve sendikalara üye olma hakkını da içerir."* düzenlemesi yerini almıştır. Benzer hükümler yine usulüne uygun olarak yürürlüğe giren Avrupa Sosyal şartında da ülkemizi bağlayıcı olarak yer almaktadır. 9 Nisan 2007 tarih ve 26488 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan ve 2007/11907 karar sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile onaylanmasına karar verilen "Avrupa Sosyal Şartı"nın yeni hükümlerinde konuyla ilgili özgürlüklerin sınırları oldukça genişletilmiştir.

Çalışanlara tanınan hak ve özgürlüklerin, demokratik toplum düzeninin gereği olarak doğrudan doğruya kamu menfaatine yöneliktir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, yargı yetkisini tanımakla yükümlü ülkelerin çalışma yaşamıyla ilintili hak ve özgürlükleri korumalarına büyük önem vermektedir.

AİHM, konuyla ilgili olarak devletlerin ihlal ortaya koyan yaklaşımlarını istisnasız biçimde mahkum etmektedir. AİHM bu konuda Türkiye'yi de birden fazla defa mahkum etmiştir.

13 Uçkan, Banu, 4688 Sayılı Kamu Görevlileri Sendikaları ve Toplu Sözleşme Kanunu Çerçevesinde Türkiye'de Kamu Görevlileri Sendikacılığı, İstanbul, 2013, s.15.

14 Ceylan, Ömer, "Sendika Özgürlüğü Komitesi Kararlarında Grev Hakkı", Çalışma Ve Toplum, Yıl:2022, 5(75), 2735-2773, s.2472;

Yelek, M. Seyyid, "Türkiye'de Grev Hakkını Düzenleyen

Kuralların ILO Normları ile Uyumu", Sosyal Ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi, Yıl:2023, 24(53), 87-106, s. 91.

15 Gülmez, Mesut, "Dünyada Memurlar ve Sendikal Haklar", Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü, Ankara, 1996, s.150; Sayın, Kemal Efe – Canberk, Gümüş, s.578; Ceylan, Ömer, s.2757;

16 Gülmez, s. 150.

Urcan ve Diğerleri kararında da mahkeme, sendika bir günlük genel bir greve katılan öğretmenlerin cezalandırılmasının, demokratik toplumda gereklilik olma koşulunu sağlamadığı ve müdahalenin sendikal faaliyetleri olumsuz bir caydırıcı etki yaratacağına işaret ederek ihlal kararına hükmetmiştir. (Karaçay/-Türkiye Davası, aynı yönde Kaya-Seyhan/Türkiye Davası, Şişman ve Diğerleri/Türkiye Davası) Yine Enerji Yapı-Yol Sen kararında da, AİHS, Avrupa Sosyal Şartı'nda ve 87 Sayılı Sözleşmelerinde grev hakkının sendika hakkının ayrılmaz bir parçası olarak kabul ettiğini belirterek bir günlük grev yapan üyelere verilen cezaların AİHS'nin 11. Maddesinin ihlali teşkil edeceğini ifade etmiştir.

Anayasa Mahkemesi de memurların sendikal faaliyet kapsamında iş bırakma eylemlerine disiplin cezası tesis edilmesini hak ihlali olarak değerlendirmektedir. Anayasa Mahkemesi'nin 2013/8463 başvuru sayılı 18.09.2014 tarihli (R.G. Tarih-Sayı: 4/12/2014-29195) kararında; "...62. Tüm bunlara karşın verilen ceza hafif olsa da, başvuru gibi sendikaya üye kişileri, çıkarlarını savunmak amacıyla yapılan meşru grev veya eylem günlerine katılmaktan vazgeçirecek bir niteliğe sahiptir (bkz. Kaya ve Seyhan/Türkiye, B. No: 30946/04, 15/12/2009, § 30; Karaçay/Türkiye, B. No: 6615/03, 27/6/2007, § 37; Ezelin/Fransa, B. No: 11800/85, 26/4/1991, §43). 63. Açıklanan nedenlerle, her ne kadar hafif bir ceza olsa da şikayet edilen uyarma cezasının "toplumsal bir ihtiyaç baskısına" tekabül etmemesi nedeniyle "demokratik toplumda gerekli olmadığı" sonucuna varılmıştır. Bu sebeple başvurunun Anayasa'nın 51. maddesinde güvence altına alınan sendika hakkının ihlal edildiğine karar verilmesi gerekir..." gerekçesine yer vermiş ve başvurucağı haklı bulmuştur.

Aynı şekilde Danıştay'da verdiği kararlarda, AİHM kararları ve iç hukuka doğrudan etkili uluslararası sözleşmelere atıf yaparak, idarenin iş bırakma eylemi yoluyla ortaya konulan demokratik tepkiyi tolere etmekle yükümlü olduğunun altını çizmektedir. (Danıştay 12. Dairesinin 12.12.2001 tarih 2001/3307E. 2007/4415K, 22.10.2003 tarih E:2001/168, K:2003/3017 ; 26.12.2005 tarih E:2003/2274, K:2005/4695 ve 20.12.2004 tarih 2004/4209E. 2004/4148K. sayılı kararları) Ayrıca Danıştay 12. Dairesinin 2013/10057 E. ve 2013/10231 K. Sayılı kararında; "davacının sendikal eylemin yapıldığı tarihte sendika üyesi olmamasının

eylemin suç teşkil etmediği sonucunu değiştirmeyeceği, sendikal eylem destek niteliğinde görevi terk etme eyleminin de kabul edilebilir bir mazeretle işlendiği sonucuna ulaşıldığından aksi yönde tesis edilen işlemde hukuka uyarlık bulunmamıştır." şeklinde kararı yer almıştır ve yine Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararında (Urcan ve Diğerleri – Türkiye Başvuru no: 23018/04, 23034/04, 23042/04, 23071/04, 23073/04, 23081/04, 23086/04, 23091/04, 23094/04, 23444/04 ve 23676/04) sendikal eyleme katkıda bulunan sendikasız ya da farklı sendika üyesi çalışanların eylemlerinin de sendikal faaliyet kapsamında değerlendirileceği ve ceza verilemeyeceği de açıkça ifade edilmiştir. Bununla birlikte oluşan bu içtihatı kabul sonrasında, disiplin cezalarının iptali noktasında çok sayıda davanın Bakanlık aleyhine sonuçlanması nedeniyle bizzat Milli Eğitim Bakanlığı Hukuk Müşavirliği 27.02.2012 tarih 17848 sayılı "Sendika Eylemi" konulu görüş yazısında sendikal eylemler kapsamındaki iş bırakmalara disiplin cezası uygulanmaması gerektiği yönünde de görüş bildirmiştir.

Görüleceği üzere gerek uluslararası metinler gerekse de AİHM, AYM ve Danıştay sendikal eylemler kapsamında gerçekleşen iş bırakmalar hakkında herhangi bir disiplin cezası uygulanmaması gerektiğine özel ve açık vurgular yapmıştır. İş bırakma eylemlerinin ise sendikal faaliyet-örgütlenme hakkı çerçevesinde ve demokratik toplumda gerekli olma ölçütleri bakımından değerlendirildiğini görmekteyiz. Bununla birlikte memurun grev hakkının bulunduğu dair ise daha güçlü ifadeler kullanmakta çekingen davrandıklarını da belirtmeliyiz. Neticede demokratik toplumdaki gereklilik ile örgütlenme özgürlüğü temelinde kabul gören iş bırakma eylemlerinin aslında niteliği itibarı ile grev hatta kimi zaman genel grev çerçevesinde fiili bir kabul gördüğünü de ifade etmek gerekir.

Ancak sorunun artık gündemden çıkması ve "de lege lata"(yürürlükteki hukuk) adına çözümü ise öncelikle Anayasa'da yapılacak düzenleme ile kamu görevlilerinin grev hakkının teminat altına alınması, 4688 Sayılı Kanun'da grevsiz toplu sözleşme garabetinden vazgeçilmesi, 657 Sayılı Kanun'da grev yasağına ilişkin düzenlemelerin kaldırılması ve Türk Ceza Kanunu'nda öngörülen cezaların da ortadan kaldırılarak, gerçek anlamda grev hakkıyla donatılmış silahların eşitliğinin sağlandığı düzenlemelerin yapılması kaçınılmaz görülmektedir.

III. MEB'in Uyarı Niteliğinde Yazı Yazması Sorunu: MEB tarafından iş bırakma eylemine katılan eğitim emekçilerine, "ikaz" görüntüsü altında tebliğ edilen bu yazının hemen sonrasında bir televizyon programına katılan Milli Eğitim Bakanı Yusuf TEKİN, iş bırakma eylemine katılanlara disiplin süreçlerinin işletileceği anlamına gelen bir takım değerlendirmeler yapmış, özetle kamu emekçilerine iş bırakma eylemlerine katılmamaları telkiniyle adeta "gözdağı" vermiştir. Diğer yandan personelin sicil dosyasına giren bu tür yazılı uyarı-ikaz işlemleri bir yönüyle "fişleme" anlamına gelecek nitelikte değerlendirmelere tabi tutulabilecektir.

Söz konusu yazı hem usul hem de esas bakımından açıkça hukuka aykırıdır. Bilindiği üzere devlet memurlarına verilecek disiplin cezaları 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'nun 125. maddesinde düzenlenmiş olup, anılan Kanunda "yazılı olarak uyarılma-ikaz edilme, hatırlatılma- şeklinde bir disiplin cezası veya bir müeyyide bulunmamaktadır. Bu halde de Anayasa'nın 2. Maddesinde yer alan hukuk devleti ilkesinin gereği şekilde idarenin tüm iş ve işlemlerinin kanuna bağlı olması esasının bu suretle ihlal edildiği açıktır. İdare eğer ki memurun eylemlerinin suç olduğu kanaatinde ise soruşturma sürecini işletir ve tipiklik ilkesi çerçevesinde eylemine uyan fiile göre bir 657 Sayılı Kanun'da yer alan disiplin cezalarından birini tesis eder. Ancak bunun yerine bu kapsama girmeyen, mevzuatta yeri olmayan nitelikte bir işlemi tesis ederek üyelere tebliğ etmiştir.

Benzer durumlar daha önce yargı kararlarına muhatap olmuş ve bu tür ikaz niteliğindeki yazıların hukuka aykırı olduğu kararları verilmiştir. Anayasa Mahkemesi'nin 06.03.2019 tarih, Başvuru Numarası: 2015/2947 kararında; "*bir kamu görevlisinin herhangi bir fiil veya davranışından dolayı disiplin cezası niteliği taşımayan bir şekilde yazılı olarak ikaz edilmesine ilişkin işlemlerin icrailik niteliğini haiz olduğu değerlendirilerek idari davaya konu edilebileceği kabul edilmektedir. Dolayısıyla somut olayda başvuruçunun yazılı olarak ikaz edilmesiyle ifade özgürlüğüne yönelik bir müdahale bulunulduğu sonucuna ulaşılmıştır.*"

Danıştay 12.Dairesi Esas: 2020/5194, Karar: 2021/991, 25.02.2021 T.kararında: "*İlk Derece Mahkemesi kararının özeti: İdare Mahkemesince, Danıştay Onikinci Dairesinin 23/06/2016 tarihli ve*

E:2013/194, K:2016/4153 Sayılı bozma kararına uyularak; 657 Sayılı Devlet Memurları Kanunu'nun 125. maddesinde disiplin cezaları ile her bir disiplin cezasını gerektiren fiil ve hallerin düzenlendiği, anılan maddenin (A) bendinde, "uyarma" cezasının, "memura, görevinde ve davranışlarında daha dikkatli olması gerektiğinin yazı ile bildirilmesidir." şeklinde tanımlanarak en alt ceza olarak öngörüldüğü, en alt cezanın uygulanamayacağı hallerde "cezai mahiyette olmamak üzere yazı ile ikaz edilmeye" dair bir düzenlemeye yer verilmediği görüldüğünden, davacı hakkında isnat edilen fiiller nedeniyle "yazı ile ikaz" şeklinde işlem tesis edilmesine hukuka olanak bulunmadığından, dava konusu işlemde hukuka uyarlık görülmediği gerekçesiyle işlemin iptaline karar verilmiştir." Anılan kararlarda da işaret edildiği üzere, söz konusu nitelikteki yazıların kesin ve yürütülebilir olduğu gerekçesiyle idari davaya konu edilebileceği ve de böylesine bir işlemin de tesis edilmesine olanak olmadığı hususuna ayrıca işaret edilmiştir.

Görüleceği üzere usuli bakımından da uyarı anlamına gelecek türden bir işlemin tesisi olanaklı değildir. Öncelikle bir garip durum olarak bu görüş yazısı, Genel Müdürlük yazısı ekinde gönderilen imzasız, kim tarafından yazıldığı dahi belirsiz şekilde bir ek olarak gönderilmiştir. Öyle ki yazıyı kaleme alan kişinin dahi sahiplenemediği bir yazı olarak kendini ele vermektedir. Bu durumun yazışma usullerine aykırı olduğu daha ilk bakışta göze çarpmaktadır. Dahası daha önce bizzat Milli Eğitim Bakanlığı Hukuk Müşavirliği 27.02.2012 tarih 17848 sayılı "*Sendika Eylemi*" konulu görüş yazısında, tebliğ edilen görüşün tam aksi yönünde iş bırakma eylemlerine yönelik disiplin cezası tesis edilmesinin hukuka aykırı olacağı konusundaki görüşü de ortadadır. Anlaşılan o ki, böylesine ağır ve açık hukuki dayanak bakımından tutarsız bu görüşü Bakanlık hukukçularından dahi hiç kimse sırtlanmak istememiştir. Bu da yazıyı şekil bakımından da sakat hale getirmiştir.

Bunun yanında, idare suç olduğunu iddia ettiği bir eylem hakkında soruşturma açmak ve mümkünse de Kanun'da öngörülen türden bir ceza vermekle görevli ve yetkilidir. Bunun dışında arkasında da duramayacağı şekilde adeta "*korsan*" yazı yazarak, kamu emekçilerini korkutmak, gözdağı vermek gibi bir yetkisinin bulunmadığını bunun Anayasa'nın 6. ve 123-125. Maddeleri kapsamında kanuni idare ilkesi ve yetki bakımından sakatlık oluşturacağı tereddütsüzdür.

Söz konusu yazıda, özetle, iş bırakma eylemlerine katılmanın hukuka aykırı olduğu ve öğrencilerin haklarının engellendiği şeklinde bir değerlendirmenin yer almış olması açıkça Anayasal ve uluslararası sözleşmelerde güvence altına alınmış olan örgütlenme özgürlüğü-sendikal faaliyet hakkının ihlali niteliğindedir.

Netice olarak sendika kararı doğrultusunda iş bırakma eylemine katılan kamu emekçilerine disiplin cezası ya da gözdağı vermeye yönelik ikaz adı altındaki gözdağı vermeye yönelik yazıların örgütlenme özgürlüğüne, sendikal faaliyet hakkına aykırı olduğundan bir tereddüt bulunmamaktadır.

Sonuç

MEB yazısının kamu emekçilerinin uzun ve çetin yollardan geçen sendikal haklarına yönelik açık bir saldırı olduğu açıktır. İkaz görüntüsü adı altında gözdağı vermek, korku iklimi yaratmak amacı taşıdığından da şüphe yoktur.

Kamu görevlilerinin grev hakkının engellendiği mevzuatta yer alan normlar düzeyindeki yasağın, yine kamu emekçilerinin yıllar süren hukuk mücadelesiyle edinilmiş kazanımlardan biri olduğu da unutulmamalıdır. Gerek AİHM, gerek Anayasa Mahkemesi hali

hazırda iş bırakma eylemlerine verilen cezaları sendikal faaliyet, örgütlenme hakkının ihlali temelinde değerlendirmekte ve en ufak olsa dahi bir disiplin yaptırımının uygulanmasını hukuka aykırı olarak hak ihlali kabul etmektedir. Oluşmuş bu içtihat gereği de ilk derece idare mahkemelerinde de genel olarak bu esas benimsenmekte, verilen cezaların iptali cihetine gidilmektedir.

Sendikal mücadelenin bu boyutunda yapılan bu girişimlere karşı en ufak geri adım atılmaması ve fiili olarak hakkın kullanılmasının ortadan kaldırılacağı bir zeminin idareye verilmemesi elzemdir. Israrla iş bırakmalar noktasındaki direncin tavizsiz olarak sürdürülmesi gerekir.

Ancak nihai çözüm noktası için ise Anayasa’da yapılacak düzenleme ile kamu görevlilerinin grev hakkının teminat altına alınması, 4688 Sayılı Kanun’da grevsiz toplu sözleşme garabetinden vazgeçilmesi, 657 Sayılı Kanun’da grev yasağına ilişkin düzenlemelerin kaldırılması ve Türk Ceza Kanunu’nda öngörülen cezaların da ortadan kaldırılarak gerekli düzenlemelerin yapılması, bu alandaki mücadelenin kararlı şekilde sürdürülmesi ve emek mücadele hattının temel öncelikleri arasında yer almasının zorunlu olduğunu belirtmek gerekir.

Kaynakça

- Beyoğlu, C. Ümit, “Aynı Kararları Işığında Kamu Görevlilerinin Grev Hakkı”, TBB Dergisi 2018 (135), s.77-117.
 -Ceylan, Ömer, “Sendika Özgürlüğü Komitesi Kararlarında Grev Hakkı”, Çalışma Ve Toplum, Yıl:2022, 5(75), 2735-2773.
 -Gülmez, Mesut, “Dünyada Memurlar ve Sendikal Haklar”, Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü, Ankara, 1996.
 -Kapani, Münci, Kamu Hürriyetleri, 7. Baskı, Ankara, 1993.
 -Narmanlıoğlu, Ünal, İş Hukuku II Toplu İş İlişkileri, 3. Baskı, İstanbul, 2016.
 -Sayın, Kemal Efe - Canberk Gümüş, “Anayasa Mahkemesi Kararlarında Kamu Görevlilerinin Grev Hakkı”, Türk-Alman Üniversitesi

Hukuk Fakültesi Dergisi 5, sy. 2 (Aralık 2023): 567-622.

-Sur, Melda, İş Hukuku Toplu İlişkiler, 6. Baskı, Ankara, 2017.

-Tuncay,a.Can-Kutsal, B. Savaş, Toplu İş Hukuku, 4. Baskı, İstanbul, 2015.

-Şirin, Tolga, “Boycot ve genel grev üzerine...” <https://t24.com.tr/yazarlar/tolga-sirin/boycot-ve-genel-grev-uzerine,49212>

-Uçkan, Banu, 4688 Sayılı Kamu Görevlileri Sendikaları ve Toplu Sözleşme Kanunu Çerçevesinde Türkiye’de Kamu Görevlileri Sendikacılığı, İstanbul, 2013.

-Yelek, M. Seyyid, “Türkiye’de Grev Hakkını Düzenleyen Kuralların ILO Normları ile Uyumu”, Sosyal Ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi, Yıl:2023, 24(53), 87-106.

Tevhid-i Tedrisat Kanunu: Devrimin Eğitim Mirasını Yeniden Düşünmek

Prof. Dr. Ahmet Yıldız

Tevhid-i Tedrisat'ın getirdiği eğitim reformları, yalnızca kırsal Türkiye ile sınırlı kalmadı. Karma eğitim, kadınların eğitime erişiminin önündeki engelleri kaldırırken, mesleki eğitim programları, farklı toplumsal kesimlerin ekonomik hayata katılımını artırmayı hedefledi. Cumhuriyet'in eğitim reformları, halkçılık perspektifinden bakıldığında, eğitimi yalnızca bireyin kişisel gelişimi için değil, toplumsal dönüşüm için de vazgeçilmez bir araç olarak ele aldı.

Eğitim, bir toplumun kendini nasıl inşa ettiğini, bireylerini nasıl şekillendirdiğini ve geleceğini nasıl planladığını belirleyen en kritik alanlardan biridir. Ancak tarihsel olarak eğitim, yalnızca bir bilgi aktarım süreci değil, aynı zamanda siyasal iktidarın ve toplumsal yapının bir yansıması olmuştur. Osmanlı eğitim sistemi de bu çerçevede değerlendirildiğinde, merkezi bir otorite tarafından düzenlenmemiş, aksine çeşitli toplumsal ve dini grupların kendi eğitim kurumlarını oluşturduğu parçalı bir yapı hâlinde gelişmiştir.

Osmanlı eğitim sisteminin temel sorunlarından biri, kurumsal ve sınıfsal eşitsizliklerin derinleşmesine neden olan çok başlı yapısıydı. Medreseler, saray okulları, azınlık okulları, yabancı misyoner okulları ve mahalle mektepleri gibi birbirinden kopuk yapılar, toplum içinde ortak bir kimlik ve bilgi birikimi oluşmasını engelliyor, toplumsal bütünleşmenin önünde ciddi bir engel oluşturuyordu. Eğitime erişim, büyük ölçüde bireyin doğduğu sınıfa ve ekonomik imkânlarına bağlıydı. Üstelik eğitim, büyük oranda dinsel öğretilere dayalıydı ve akılcı, bilimsel düşünceden uzak bir anlayışla şekillenmişti. Bu parçalı yapı, devletin modernleşme çabalarına doğrudan ket vuruyor, toplumsal dayanışma ve bütünleşmeyi zayıflatarak Osmanlı toplumunu çağın gereklerine uygun nitelikli bir insan gücünden mahrum bırakıyordu.

Cumhuriyet, işte böyle bir mirasın üzerine inşa edildi. 1923'te kurulan Türkiye Cumhuriyeti, büyük ölçüde kırsal bir toplumdur. Nüfusun çoğunluğu köylerde yaşıyor, halkın büyük kısmı eğitimsizdir. 1927 nüfus sayımına göre ülkedeki okuryazarlık oranı erkeklerde %10, kadınlarda ise yalnızca %4'tür. Eğitimsizlik, yalnızca bireysel bir sorun değil, ulusal kalkınmanın önündeki en büyük engeldir. Cumhuriyet, halkın eğitim hakkını öncelikle, sınıfsal ve kültürel ayrıcalıkları eğitim üzerinden sürdürmeyi reddeden bir model inşa etmeyi amaçladı.

Tevhid-i Tedrisat Kanunu, işte bu koşullar altında 3 Mart 1924'te yürürlüğe girdi. Bu kanun, eğitimi yalnızca laik ve bilimsel temellere oturtmakla kalmadı, aynı zamanda halkçılık ilkesi doğrultusunda eğitimin herkes için erişilebilir bir kamusal hak olmasını sağladı. Böylece eğitim, toplumun dar bir kesiminin imtiyazı olmaktan çıkarılıp, geniş halk kesimlerinin özgürleşmesinin ve yurttaşlaşmasının bir aracı hâline getirildi. Cumhuriyet, bu kanunla birlikte eğitimi sınıfsal, dinsel veya etnik ayrıcalıkların belirlediği bir alan olmaktan kurtararak, tüm yurttaşlara ortak bir kimlik kazandıracak bir kamusal alan olarak inşa etmeye çalıştı.

Eğitim Yoluyla Toplumsal Dönüşüm

Tevhid-i Tedrisat Kanunu yalnızca bir hukuki düzenleme olarak değil, eğitimin bir toplumsal dönüşüm aracı hâline gelmesini sağlayan bir devrim olarak ele alınmalıdır. Cumhuriyet, eğitimi yalnızca kent merkezlerinde kurulan okullarla sınırlandırmadı; aksine, halkçılık ilkesi doğrultusunda eğitimin en ücra köşelere kadar ulaşmasını sağladı.

Bu çabanın en somut örneklerinden biri Millet Mektepleri idi. 1928'deki Harf Devrimi'yle birlikte açılan Millet Mektepleri, okuma-yazma oranını hızla artırmayı ve eğitimi yalnızca genç nesillerle sınırlı tutmayı, yetişkinlere de ulaştırmayı amaçlıyordu. Binlerce insan bu mektepler aracılığıyla okuma-yazma öğrenirken, laik ve bilimsel eğitimin geniş halk kesimlerine yayılmasının önünü açtı. Millet Mektepleri, eğitimin yalnızca belirli bir kesimin değil, toplumun tümünün hakkı olduğunu gösteren en önemli kurumlardan biri oldu.

Cumhuriyet'in eğitim seferberliğinin bir diğer önemli ayağı Köy Enstitüleri'ydı. 1940'ta kurulan Köy Enstitüleri, kırsal kesimde yaşayan çocuklara hem akademik hem de pratik beceriler kazandırarak, eğitimin yalnızca bilgi aktaran bir süreç olmanın ötesine geçmesini sağladı. Bu enstitüler, yalnızca öğretmen yetiştiren kurumlar değildi; aynı zamanda kırsal Türkiye için bir kalkınma modeli, eğitim yoluyla toplumsal dönüşümün merkez üssüydü. Yoksul köy çocukları, bu okullarda yalnızca okuma-yazma öğrenmiyor, aynı zamanda bilimsel düşünceyle tanışıyor, tarım, inşaat, sağlık ve sanat gibi alanlarda beceriler kazanarak köylerine dönüp bu bilgiyi yaygınlaştırıyor.

Bununla birlikte, Tevhid-i Tedrisat'ın getirdiği eğitim reformları, yalnızca kırsal Türkiye ile sınırlı kalmadı. Karma eğitim, kadınların eğitime erişiminin önündeki engelleri kaldırırken, mesleki eğitim programları, farklı toplumsal kesimlerin ekonomik hayata katılımını artırmayı hedefledi.

Cumhuriyet'in eğitim reformları, halkçılık perspektifinden bakıldığında, eğitimi yalnızca bireyin kişisel gelişimi için değil, toplumsal dönüşüm için de vazgeçilmez bir araç olarak ele aldı.

Ancak bugün bu eğitim mirasının büyük ölçüde aşındığı görülmektedir.

Cumhuriyet Okuluna Veda: Dinselleştirme, Piyasalaştırma ve Eğitimin Sınıfsallaşması

Bugün Türkiye'de eğitim sistemi, yeniden Osmanlı'daki gibi parçalı, sınıfsal ve dinsel ayrımlara dayalı bir yapıya evrilmektedir. Bir yanda özel okullara yönelen ayrıcalıklı bir kesim, diğer yanda devlet dinsellediği okullar, eğitimin ortak bir kamusal alan olma özelliğini kaybettiğini göstermektedir. Eğitim artık toplumsal hareketliliğin önünü açan değil, sınıfsal sınırları yeniden üreten bir mekanizma hâline gelmiştir.

Eğitimde dinselleşme, yalnızca belirli müfredat değişiklikleriyle sınırlı değildir. Bugün eğitim, dini vakıfların, cemaatlerin ve çeşitli grupların etkinlik alanına dönüşmüş durumdadır. Eğitimin piyasa koşullarına bırakılması ise, eğitimi bir hak olmaktan çıkarıp, bireyin ekonomik gücüne göre şekillenen bir ayrıcalık hâline getirmiştir. Bu iki süreç—dinselleştirme ve piyasalaştırma—birbirini besleyen ve derinleştiren bir dinamik yaratmaktadır.

Bu süreçler, eğitimi yalnızca dinselleştirmekle kalmamakta, aynı zamanda onu tamamen ekonomik ayrıcalıkların belirlediği bir alan hâline getirmektedir. Bugün eğitim, toplumun ortak bir değeri olmaktan çıkıp, sınıfsal ayrışmanın ve kültürel bölünmenin yeniden üretildiği bir zemine dönüşmüştür.

Bu nedenle bugün Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nu yeniden inşa etmek, yalnızca geçmişi değil, eğitim hakkını tüm yurttaşlar için güvence altına almak anlamına gelmektedir. Cumhuriyet'in eğitim devrimi, özellikle yoksul ve dezavantajlı kesimler için eğitimi bir ayrıcalık olmaktan çıkarıp, bir hak hâline getirmiştir. Laik, bilimsel ve karma eğitim, sınıfsal duvarları yıkan en güçlü araçlardan biri olmuştur. Bugün, bu kazanımları yeniden inşa etmek, yalnızca Cumhuriyet'in eğitim mirasını korumak değil, eğitim hakkını tüm yurttaşlar için yaşanabilir kılmak demektir.

Cumhuriyetçilik ve Cumhuriyetçi Eğitim

Murat Kaymak

“Cumhuriyetçilik ve toplumsal inkılâp, lâiklik ve yenilik severlik Türk’ün öz malı ve özelliği haline geldiğini görmek, benim için büyük bir bahtiyarlık olacaktır.” Mustafa Kemal Atatürk
(Kılıç Ali, Atatürk ve Cumhuriyet, Milliyet gazetesi, 2. 11. 1970)

Cumhuriyet, monarşik, oligarşik, teokratik rejimlerden farklı olarak kendisini büyük ölçüde eğitim üzerinden var eden yönetim anlayışına dayanır ve bu yönetimlerden farklı olarak yurttaş ve haklarına odaklanır. Hak sahibi olarak yurttaşların haklarını kullanabilmesi, korumak ve geliştirmek için mücadele edebilmeleri gerekir. Bu ise büyük ölçüde eğitimle, eğitimin kazandırdığı bilinçle mümkündür. Çünkü cumhuriyetin yurttaşları, haklarını bilen, kullanan, koruyan ve geliştiren bireyler olmak durumundadır. Dolayısıyla cumhuriyet, kendisini yaşatacak, yurttaşlarında “özgürlük, eşitlik, birlik” ilkelerini gerçeğe dönüştürecek cumhuriyetçi bilinci oluşturmak zorundadır.

Bu aşamada doğal olarak cumhuriyetin kurumları öne çıkacaktır. Çünkü cumhuriyetçi fikirler, ancak bu kurumlar üzerinden kendini somut hale getirir. Bu açıdan eğitim kurumları, (özel olarak örgün eğitim kurumları olarak) okullar, cumhuriyetçi bilincin taşıyıcısı, yeniden üreticisi olarak öğretmenler, cumhuriyetçi eğitimi ete kemiğe büründürürler.

Cumhuriyetçi eğitimi tanımlamak, çerçevesini çizmek için önce cumhuriyetçiliğin ilkelerini, özelliklerini, değerlerini, belirlemek ve daha sonra bunların eğitimle nasıl ilişkilendirildiğini dikkate almak

gerekir. Buradan hareketle tam bir tanım özelliği göstermese de cumhuriyetçi eğitimi, cumhuriyetçiliğin kabullerinin kamusal eğitime ve onun kurumları olan okullara uygulanması olarak tanımlayabiliriz¹.

Cumhuriyetçi eğitime bu açıdan bakıldığında, felsefi, toplumsal ve siyasal dayanaklarıyla, boyutlarıyla, cumhuriyetçiliğe dayalı yönetim biçimlerinin eğitim politikası olarak adlandırabiliriz.

Cumhuriyetçi eğitimin bir eğitim politikası olması eğitimin amaçlarını belirlemesi, eğitimin felsefesini, kurumsal yapısını hukuki ve siyasal sınırlarını çizmesinden kaynaklanmaktadır. Cumhuriyetçilik, cumhuriyet yönetiminde özgürlük, eşitlik ve kardeşlik ekseninde bir ideal toplum tasavvuru ortaya koyar. Cumhuriyetçi eğitim bu ideal toplumun insanını var etme mücadelesidir. Burada eğitime taşınan cumhuriyetçilik düşüncesi olduğuna göre önce cumhuriyetçilikten ne anladığımızı ortaya koymak gerekir.

Cumhuriyetçilik

Cumhuriyetçilik, insanlık tarihindeki tiranlık, oligarşi ve demokrasi gibi yönetim biçimlerinin yetersizliklerine karşı bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. İnsanlık tarihinin belli evrelerinde yükselen, belli evrelerinde unutulma noktasına gelen ama daima kendi varlığını hissettiren bir düşünce olmuştur. Cumhuriyetçilik, özellikle İtalya’da 15. yüzyılda başlayan Rönesans’la yeniden kendini var eden Amerikan, Fransız ve diğer devrimlerle (özellikle 1923 Türk devrimiyle) birlikte, modern dünyanın kurucu siyasal felsefesi, neoliberalizmin çıkmaza girdiği, resmi sosyalizm uygulamalarının son bulunduğu 1990’lardan

¹ Cumhuriyetçi eğitim, “cumhuriyetin eğitimi/cumhuriyette eğitim” “cumhuriyet eğitimi/pedagojisi” gibi kavramlarla karıştırılmamalıdır. Çünkü “cumhuriyetçi eğitim”, varlığını cumhuriyete değil cumhuriyeti de var eden cumhuriyetçiliğe(republicanism) borçludur. Ayrıca “cumhuriyetçi eğitim”, kavramı bazen “cumhuriyetçi öğretim” biçiminde de kullanılmaktadır.

itibaren “cumhuriyetçi özgürlük” adıyla liberal düşünürler arasında yeniden yükselişe geçen bir siyasal ideoloji olmuştur. Oysa cumhuriyetçilik fikri Fransa’da her zaman kendine özgü düşünürlerine, yayımlarına, örgütlerine sahip olmuştur. Cumhuriyeti baştan sona eğitim olarak tanımlayan tarihçi Claude Nicolet, 1982 de yayınladığı “L’Idée républicaine en France 1789-1924 (1789-1924 Arasında Fransa’da Cumhuriyetçi Fikir) eseriyle bu isimlerden sadece biridir. Nicolet diğer eserleriyle de cumhuriyetçiliğin gelişimine önemli katkılar sunmuştur².

Cumhuriyet dendiğinde aklımıza sadece “halkın kendi kendini yönetmesi”, veya “egemenliğin kaynağının hanedana dayanmadığı bir rejim” gelmekte, yönetimin içeriğini, yapısını, kurumlarını düzenleyen ilkeler, değerler gibi kavram setleri gelmemektedir. Oysa cumhuriyetçi siyaset felsefesi içinde gelişen cumhuriyet (**res publica**) özü itibarıyla herkese ait olma (**choise du tous**) anlamına gelir³. Yönetimin, vatanın, devletin yurttaşlardan oluşan herkese ait olduğu bir yönetim olarak cumhuriyet, birbirinden ayrı düşünülemeyecek bir kavram setine (hak, yurttaş, kamu, ortak iyi, halk, kanun, temsil, seçim, eşitlik, özgürlük, dayanışma vb) sahiptir.

Bütün bunların doğru ve etkili biçimde anlaşılması cumhuriyetçiliğin düşünsel evriminin bilinmesiyle mümkündür. Çünkü cumhuriyet daima cumhuriyetçiliğin evrimine göre biçimlenmiştir. Eski Yunan’da, Roma’da cumhuriyet, demokrasi karşıtı olarak anlaşılırken, cumhuriyetçi fikirlerin zamanla geliştiğini ve bu fikirleri ortaya atan geliştiren bir dizi düşünürün

bulduğunu görmekteyiz: Platon, Aristo, Polybius, Seneca, Cicero, Machiavelli, Bodin, Milton, Montesquieu, Rousseau, Thomas Paine vb.gibi. Saydığımız bu isimler cumhuriyetçiliğin tarihsel/düşünsel gelişiminde önemli duraklardır. Bu düşünürlerin yanında (daha onlar yaşarken veya ölümlerinden sonra) onlardan etkilenerek veya onlara itiraz ederek günümüze kadar bir dizi düşünürün cumhuriyetçiliği geliştirdiği biliniyor⁴.

Cumhuriyetçiliğin bizdeki seyri bakımından bir başka sorun son zamanlarda görülmektedir. Cumhuriyetçilikle ilgili telif ve çeviri yayınların arttığını, bunların ise çoğunlukla siyaset felsefesiyle sınırlı kaldığını görüyoruz. Bu metinlerin önemli olduğundan kuşku duyulamaz. Ancak cumhuriyetçilik siyaset felsefesi metinleriyle sınırlanamayacak kadar güçlü pratiği olan, aynı zamanda kendi içinde farklılaşmalar yaşayan bir siyasal harekettir. Bu hareketin düşünürleri, partileri, programları, dernekleri, bildirileri, eylemleri, yönetim deneyimleri bulunmaktadır. Cumhuriyetçiliği anlamak açısından Atina ve Roma, Floransa vd. modern çağ öncesi deneyimleri irdelemek, devamlılıkları ve farklılıkları anlamak göz ardı edilemez. Ne var ki cumhuriyetçilik dediğimiz zaman Amerikan, Fransız ve Haiti gibi devrimlerin hemen öncesi ve sonrasında kendilerini cumhuriyetçi olarak niteleyenlere, onların örgütlerine, siyasal mücadelelerine de odaklanılmalı, kendilerini “eşitlik, özgürlük, kardeşlik” sloganı etrafında ifade edenlerin görüşleri anlaşılmalıdır. Bu kişilerin, grupların, örgütlenmelerin düşünsel ve pratik üretimleridir cumhuriyetçilik.

2 Cumhuriyetçiliği yeniden canlandırdığı iddia edilen Philip Petit’in etkileyici eseri “Cumhuriyetçilik/Bir Özgürlük ve Yönetim Teorisi” ve sonrasında öne çıkan Cambridge ekolü düşünürlerinin eserleri, cumhuriyetçiliğin içinden cumhuriyetçilik okuması değildir. Daha çok liberalizmin özgürlük ve diğer alanlardaki çıkmazlarına karşı bir okumadır. Bu düşünürler için cumhuriyetçilik, sadece özgürlük anlayışıyla önemlidir. Ayrıca cumhuriyetçilik, siyaset felsefesi, yönetim anlayışı, ideoloji olmaktan çok “liberal düşünce temelinde” bir yönetim ilkesidir. Böyle olduğu içindir ki ve tarihsel olarak örneğin “milliyetçilik, ulus devlet” gibi düşüncelerden eski olduğundan dolayı ilişkilendirilemez. Oysa Cumhuriyetçilik ne kadar eski yönetim anlayışı olsa da 18 ve 19 yüzyılın toplumsal gelişmelerinin bir parçası olarak yeni anlamlar, ilkeler, değerler kazanarak var olmuştur. Cumhuriyetçiliği bir tür liberalizme indirgeyen yaklaşımın örneği olarak bkz: Ahu Tunçel, Bir Siyaset Felsefesi Cumhuriyetçi Özgürlük, s.351-358, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010, İstanbul. Cumhuriyetçiliğin, en azından Fransa örneğinde “Cumhuriyetçi özgürlük” akımından bağımsız gelişimi için bkz. Luc Ferry, Alain Renaut, İnsan Haklarından Cumhuriyetçi Düşünceye (Çev: Murat Erşen), S. 167-196, Dergah Yayınları, 2022, İstanbul.

3 Cumhuriyet, Arapça “halk” anlamına gelen “cumhur” sözcüğünden

türetilmiştir. Sözcüğün “cumhuri”, “cumhuriye” biçiminde kullanımları dikkate alındığında “cumhuriyet” halka ait anlamına gelmektedir. Bu şekilde “res publica”nın doğru bir çevirisi olduğunu düşünebiliriz. Ancak bu sözcüğün taşıdığı anlam her zaman “res publica” kadar geniş ve esinleyici olmamıştır. Günümüzdeki kullanımı Türkçe sözlüğe göre “Milletin, egemenliği kendi elinde tuttuğu ve bunu belirli süreler için seçtiği milletvekilleri aracılığıyla kullandığı yönetim biçimi” şeklindedir. Görüldüğü burada cumhuriyet halka/herkese ait olmayı temsilci aracılığıyla gerçekleşen bir yönetime indirgenmiştir. Şemsettin Sami’nin 1901 yılında yayınladığı “Kamusi Türki”deki anlama bakıldığında bu dar bakışın geçmişinin Osmanlı döneminden başladığını göstermektedir. Şemsettin Sami, “Cumhuriyet sözcüğünü ‘Bir re’is-i müntehabın taht-ı riyasetinde bulunan heyet: İsviçre cumhuriyeti” tanımlamaktadır. Sami’yi göre “cumhuriyet seçilmiş bir başkanın yönetimidir” kısacası. (Şemsettin Sami, Kamusi Türki, s. 187, TDK Yayınları, 2019, Ankara) Doğal olarak “cumhuriyetçilik” de ülkemizde “cumhuriyeti seven, cumhuriyet taraftarı” olarak anlaşılmalıdır. Bkz: Türkçe Sözlüğün “cumhuriyet” ve “cumhuriyetçilik” maddeleri. <https://sozluk.gov.tr/>

4 Rachel Hammersley, Republicanism: An Introduction, 2020, Polity Press, Cambridge CB2 1UR, UK.

Örneğin Charles Renouvier, Pierre Leroux, Jean Reynaud, Jules Barni, Durkheim, Jean Jaures vb. 19. yüzyıl cumhuriyetçileridir bugünkü cumhuriyetçiliğin temellerini atmışlardır. Bu pratiğin içinde teorik ayrışmalar, birbirine karşıt (liberal, sosyal(ist), muhafazakâr, radikal cumhuriyetçilik, cumhuriyetçi demokrasi, Hristiyan cumhuriyetçilik vb.) fraksiyonlar, bunların etkisiyle yaşanmış birleşmeler, kavgalar bulunuyor. Günümüz cumhuriyetçileri bugün bu mirasın önemini fark etmiş durumdadır⁵.

Eğer bugün cumhuriyetçilik, kendini güçlü biçimde hissettiriyorsa bu onların bıraktığı mirasın gücüdür. Cumhuriyetçiliğe olan ilgiyi bu miras yok sayıp önemli katkıları olsa da sadece Philip Petit, Quettin Skinner gibi “yeni cumhuriyetçiler”in “cumhuriyetçi özgürlük” anlayışı, Cecile Clobarde’nin “eleştirel cumhuriyetçilik” etrafında yazdıklarına ve bu yazılanlara gösterilen ilgiye bağlanamaz. Kısacası cumhuriyetçilik, siyasal felsefe, ideoloji, yönetim anlayışı ve siyasal hareket olarak günümüze kadar gelmiştir. Bugünkü cumhuriyetçilik ile Roma, Yunan, Venedik, Floransa, İngiltere, aydınlanma sonrasında ABD ve Fransa devrimlerinin cumhuriyetçiliği arasında önemli farklılıklar bulunsa dahi yasalı devlet olma, keyfiliği önleme, ortak iyi, çıkar, hak sahibi olma, yurttaşlık gibi kavramlarının devamlılık gösterdiği de bilinmektedir.

Cumhuriyetçilik, geçmişte olduğu gibi bugün de monarşi karşıtı hareketlerin merkezi fikri olarak varlığını sürdürmektedir. Demokrasi ile bağdaştırılan İngiltere’de monarşi karşıtı cumhuriyetçi fikirler sivil hareket olan Reublic hareketi tarafından organize edilmektedir. Benzer durum monarşiyle yönetilen İsveç, Hollanda ve İspanya gibi ülkeler için de geçerlidir. Cumhuriyetçiler Avrupa monarşileri karşısında 2010 yılında Stockholm’de kurulmuş bulunan **AERM** (Avrupa Cumhuriyetçi Hareketi İttifakı) etrafında örgütlenmiş bulunmaktadırlar.

Türkiye’de cumhuriyetin sadece yönetim biçimi olarak anlaşılmasının temel nedeni, Cumhuriyet önce-

sinde fikir hareketi olarak cumhuriyetçi bir siyasal akımın, bir düşünce topluluğu olarak örgütlü siyasal hareketin gelişmemiş olmasıyla, bazı ülkelerde salt seçime dayalı yönetimlerin adlarının cumhuriyet olması gösterilebilir. Bu tür ülkelerde “res publica/republica” fikrinin basit biçimde public/halk olarak anlaşılması cumhuriyet denildiğinde “kamusal şey”, “herkese ait” olan değil de “halkın yönetimi” akla gelmesi ülkemizde cumhuriyetin dar anlamıyla yaygınlık kazanmasına neden olmuştur. Görülüyor ki kendi cumhuriyetimizde, cumhuriyetin arka planındaki “özgürlük, eşitlik, kardeşlik” kavramlarıyla ifade edilen anlamı, bu kavramlarla birlikte anlam kazanan insan hakları kavramlarına duyarlı olmayan çoğunluk, seçim ve yasa kavramları üzerinden cumhuriyet tasavvur eden bir kitle yaratılmıştır. Bu kitle karşısında cumhuriyet, cumhuriyetçilik dediğinizde size “İran da cumhuriyet canım” diyen bir allamelik türemiştir.

1900’lerde Osmanlı entelektüelleri arasında liberal ve sosyalist ve muhafazakârları bulmak mümkündür. Bunların aralarında cumhuriyet isteyen, cumhuriyetten bahseden de çok olmasına karşın⁶, cumhuriyetçidir diyebileceğimiz düşünürler yok gibidir. Cumhuriyet yönetimini savunan Ali Suavi’nin ise ne kadar cumhuriyetçi olduğu tartışılabilir. Gökalp’in de ancak Malta ve sonrasında yazdıklarında cumhuriyetçi fikirler bulabilmekteyiz⁷. Gökalp’te de Fransa’da örneklerini gördüğümüzden türden bir cumhuriyetçilik fikrinden söz edemeyiz. O nedenle Türkiye’de cumhuriyetçilik, cumhuriyeti kuran sınırlı sayıdaki kadroların fikri donanımlarına dayanarak gelişmiştir. Bu kadroların entelektüel donanımlarının önemli ölçüde askerlikle ilgili olduğu da hatırlanmalıdır. Askerlik alanını aşan ve kendini hemen her alanda yetiştirenlerin başında Atatürk’ün kendisi gelmektedir. Bu nedenle ondaki cumhuriyetçi fikirleri etrafında kadroların büyük bir bölümünde görmemektediriz. Atatürk’ün cumhuriyeti, sadece bir yönetim biçimi olarak görmediğini bir toplumsal-siyasal örgütlenme olarak bir yaşam olarak gördüğü açıktır⁸.

5 Fransa’da 2016 yılında Paris Üniversitesi bünyesinde Avrupa Cumhuriyetçilik Araştırma Merkezi (CEDRE) kuruldu. Bu konudaki belge ve bilgiler için <https://histara.ephe.psl.eu/oeuvres-virtuelles>

6 Bahri Ata, Türkiye’de Cumhuriyet Düşüncesinin 128 Yıllık Tarihi Gelişimi, Türk Yurdu Dergisi Sayı: 362, Ekim 2017. Ankara. Cumhuriyet öncesinde İttihat Terakki kadrolarının Fransız Devriminden etkilendikleri bilinmektedir. Ancak kendilerini cumhuriyetçi ilan etmedikleri de bir o kadar açıktır.

7 Gökalp doğrudan cumhuriyetçilik tartışması yapmamakla birlikte cumhuriyetin sahip olması gereken özgürlük, eşitlik ve kardeşlik için gereken reformları, kurumları önermektedir. Gökalp’in cumhuriyet

katkıları için bkz: Nejla Doğan, Ziya Gökalp Düşüncesinde Uluslaşma, Modernleşme ve Eğitim, İmge Yayınları, 2024, Ankara.

8 “Cumhuriyet, imkân demektir. Cumhuriyet, yalnızca adıyla bile fert hürriyetini aşıl原因an sihirli bir aşırıdır. Görülecektir ki, Cumhuriyet imkânları olan her memleket, hürriyet davasında er geç muvaffak olacaktır. Bağımsızlık ve hürriyetine sahip olan milletler, ilerleme yolunda imkânlarla sahip demektirler. O halde cumhuriyet, her alanda ilerlemenin de en belirgin teminatıdır. Cumhuriyeti bu mânasıyla ve bu kapsamıyla anlamak lazımdır.” Akt: Utkan Kocatürk, Atatürk’ün Fikir Ve Düşünceleri, s.218, Atatürk Kültür, Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, 2022, Ankara.

Ancak Atatürk dışında cumhuriyeti kuran kadroların cumhuriyeti sadece egemenliğin değişimine dayanan bir yönetim biçimi olarak algıladığı da bir o kadar kesindir. Öyle olduğu içindir ki cumhuriyeti kuran kadrolar, Türk devriminin insanlığın evrensel mirası içinde gelişen cumhuriyetçilikten beslenen kanallarına, kavramlarına kendilerini kapatmışlardır.

Yurttaş Hakları Bildirgesinin takipçisi olan cumhuriyetimiz “insan haklarına dayanan” devlet olmayı ancak 1961 Anayasasıyla kabul edebildi. 1982 Anayasasıyla da İnsan haklarına dayanan devlet, insan haklarına saygılı devlete dönüştü. Tek başına İnsan haklarının Türkiye Cumhuriyetindeki serüveni ülkemizde cumhuriyetçiliğin ne kadar zayıf olduğunu gösterir.

Bir başka neden ise cumhuriyetçiliğin tarihsel gelişimidir. Platon’un “Devlet”inde (ki bunu aslında cumhuriyet olarak çevirmek gerekir) cumhuriyet, yasaya dayalı yönetim anlamına gelmektedir. Fransız Devrimine kadar birçok düşünürün siyaset felsefesinde cumhuriyet denildiğinde yönetimin yasaya dayalı olup olmadığı akla gelmiştir. Egemenliğin kaynağı tartışmasına kadar, cumhuriyet iktidarın sınırlanması, cumhuriyetin yurttaşlarının eşitliği, özgürlüğü ve haklarının korunması, güvence altına alınması gibi ilkeler etrafında anlaşılmıştır.

Aşağıda da belirtileceği üzere cumhuriyetçilik de yasaların ayrı bir yeri vardır. Özgürlük mücadelesi olarak cumhuriyetçilikte, yasa, hâkimiyet kurmaktan çok, yurttaşların haklarının güvence altına alınmasının, keyfiliğin önüne geçilmesinin biricik yolu olarak görülür. Yasalı devlet olmak, bu yolla iktidara sınır koymak elbette bir yönetimi doğrudan cumhuriyet yapmaz. Hamurabi’nin yasaları Babil’i cumhuriyet yapmamıştı. Oysa Roma’da MÖ 509’da krallığın devrilmesi cumhuriyetle sonuçlanmıştı. Ayrıca bir yönetimin kendisini cumhuriyet olarak görmesi de o yönetimin cumhuriyetçi ilkelere dayandığı anlamına gelmez. O nedenle bir yönetimin kendisini cumhuriyet olarak tanımlaması kendi başına önemli olmakla birlikte esas cumhuriyetçi ilkelere, değerlere, erdemlere dayanıp dayanmadığı önemlidir. Liberal bir devletin liberalizme, sosyalist bir devletin sosyalizme dayanması gibi cumhuriyetin devleti de cumhuriyetçiliğe dayanmalıdır. Bu yönüyle 1937 yılında Anayasaya eklenen ilk ilkenin cumhuriyetçilik olması kendi

başına önemlidir. Çünkü diğer ilkeler (milliyetçilik, halkçılık, laiklik, devletçilik, devrimcilik) cumhuriyetçiliğin zorunlu sonuçlarıdır. Cumhuriyetçilik bu ilkelerin tümünü içerir, özgürlük, eşitlik ve birlik düşüncesi etrafında yeniden anlamlandırılır.

Cumhuriyetçiliğin Temel Özellikleri

Kavram olarak cumhuriyet “res publica/republique” sözcüğüne dayanır ve halka ait, anlamına gelir. Bu tanımda yer alan halk ise bir ülkenin yurttaşlarının tümüdür. Dolayısıyla cumhuriyet “choise du tous” anlamında, herkese ait olan anlamına gelir. Fransız devrimi ve sonrasında cumhuriyetçiler yazdıkları bildirgelerde, el kitaplarında cumhuriyeti, “herkesin olan” anlamında kullandılar. Bu anlayışın ortaya koyduğu şekilde “herkes” sözcüğü cumhuriyetçi yönetimin kapsamını ve sınırlarını belirlemek bakımından önemlidir.

a) Cumhuriyet ve Demokrasi

Cumhuriyetçiliğin temel ilke ve özelliklerini belirlemeden önce cumhuriyet ve demokrasi arasındaki farklılıkların da doğru anlaşılması gerekir. Bu farklılıkları kısaca şöyle özetleyebiliriz:

Cumhuriyet, yönetim biçimi olarak egemenliğin kaynağını ve kullanımını merkeze alır. Buna karşılık demokrasi, 19. yüzyılın sonlarına kadar özellikle liberal aydınlar tarafından bugün olduğu gibi sahiplenilen bir yönetim biçimi değildi. (Stuart Mill, Henri Spencer gibi liberal aydınlar demokrasi için çok ağır ithamlarda bulunmuşlardır.)⁹ 20. yüzyılın başından itibaren egemenliğin kaynağını sorgulamayan, yönetime katılımı ve yönetimin keyfiliğini önleyen yasalı devlet olma anlayışıyla birlikte demokrasi vurgusu öne çıktı. Hanedanların yetkilerini sınırlayan ama onun varlığını koruyan krallıklar demokrasinin rol modeli olarak anlatılmaya başlandı. Vatanın ve o vatan üzerinde egemenliğin yurttaşlara ait olması demokrasi için bir koşul olmadı. Yurttaş temsilcileri demokrasi denilen yönetimlerde asalak haline gelmiş hanedan temsilcisinin önünde seçenlere değil, hanedana bağlılık yemini edebilmektedir. İngiltere, İsveç, Norveç, Belçika, Hollanda, Danimarka, İspanya gibi ülkelerdeki uygulamalara bakıldığında, halkın kendi kendini yönetmesi, egemenliğin ulusa ait olduğu ilkesi yerine; halkın yönetime katılması ve yurttaş haklarının güvencede bulunması ilkesi öne çıkarılmıştır. Cumhuriyetçiler açısından bu kabul edilemez bir durumdur.

9 Terimin Avrupa’daki tarihi için bkz: John Dunn, Halkın Özgürlüğü/Demokrasinin Hikayesi (Çev: Akın Emre Pilgir), Ayrıntı Yayınları, 2017, İstanbul.

Demokrasi, katılım boyutuyla cumhuriyetçiler için olsa olsa cumhuriyeti tamamlayan bir ilke olabilir¹⁰. Ayrıca görüldüğü üzere demokrasi kendi başına alternatif bir yönetim biçimi de değildir. Yönetimlerin işleyişinin istendik olmasını sağlayan bir anlayıştır. Antik dünyanın kent devletlerinde demokrasinin (bütün halkı kapsayan bir yönetim olarak) tek başına bir yönetim biçimi olduğu görülmemiştir. Demokrasi ancak cumhuriyetlerin ya da krallıkların yönetimleriyle ilgili olarak kendini var etmiştir¹¹. Cumhuriyet, yurttaş hakları için yurttaşlar arasında doğuştan gelen bütün ayrıcalıkları tasfiye eder. Demokrasi için ayrıcalıkları kaldırmak yerine sınırlamak yeterlidir. Meşruti krallıkların benimsediği demokrasi anlayışında hanedan ve hanedanın dağıttığı unvanlara bağlı ayrıcalıklar korunurken, bu ayrıcalıkların yurttaş haklarının eksiksiz kullanımını engellemesine fırsat verilmez.

Türkiye Cumhuriyeti kurulurken de kurucu kadroların haklı olarak cumhuriyet ile demokrasi arasında kesin ayrımlar yapmadığını görüyoruz. Örneğin Atatürk, Medeni Bilgiler kitabında “*Bizim bildiğimiz demokrasi, bilhassa siyasîdir; onun hedefi, milletin idare edenler üzerindeki murakabesi sayesinde, siyasî hürriyeti temin etmektir*”¹² derken, demokrasiyi, ulusun yönetenleri denetlemesi yoluyla kendi özgürlüğünü koruması olarak anlamaktadır. Atatürk’ün demokrasi üzerine yazdıklarından anlıyoruz ki Atatürk, demokrasiyi bağımsız bir yönetim anlayışı görmekten çok cumhuriyetçiliğin içinde meşruiyeti güçlendirici özel olarak katılımı düzenleyen ilkeler olarak ele almaktadır.

b) Cumhuriyetçiliğin Özellikleri

Cumhuriyetçiliğin kendisi, doğası gereği ilericidir. Çünkü cumhuriyetçilik, egemenlik kavramının dayanaklarını, sadece kutsal metinlerin dışına çıkarmakla kalmamış, onu özgür yurttaşların eline teslim etmiştir. Cumhuriyetin özgür yurttaşı, haklarını kullanabilen, koruyan, kazanmak için mücadele edebilen insandır. Onun özgürlük anlayışında temel nokta kendi üzerindeki belirlenmişliği ve buna bağlı olarak oluşan tahakkümü geriletmek, yok etmektir.

10 Atatürk’te demokrasiyi, cumhuriyetin karşıtı ya da rakibi farklı bir yönetim olarak görmez: “Biz cumhuriyeti kurduk, o, on yaşını doldururken demokrasinin gereklerini sırası geldikçe bütün gereklerini uygulamaya koymalıdır.” Akt: Affet İnan, Atatürk Hakkında Hatıralar Ve Belgeler, s. 357, İş Bankası Yayınları, 2007, İstanbul.

11 Machiavelli, “İnsanları sultanları altında tutmuş ve de tutmakta olan

Cumhuriyetçiliğin şimdiki ve nihai amacı daima özgürlüktür. Savunduğumuz bütün değerler, ilkeler, uygulamalar özgürlük idealinin gerçekleştirilmesine yöneliktir. Bu idealin gerçekleştirilmesinde herkesin siyasal olana katılımını esas almanın yanında adalet, yasa, yurttaşlık, yurtseverlik de cumhuriyetçiliğin temel idealleri arasında yer alır.

Cumhuriyetçilik, bireyin haklarını kullanmadaki özgürlüğü kadar, kendini yönetme, yönettiği alanda egemen olmayı da içerir. Bu nedenle cumhuriyetçilikte yurttaş, vatan, ulusal egemenlik kavramları öne çıkar. Ancak bu kavramlar, “**özgürlük ve eşitliği**” referans olarak kullanılmaz ise cumhuriyet ile totaliter rejimler arasındaki mesafe hızla ortadan kalkabilir.

Cumhuriyetçi idealler, muhafazakârlığın tam karşısında, liberalizmin ve sosyalizmin sınırlılıklarının başladığı yeredir. Bunu, siyaset felsefelerinin en iyi özgürlüğe bakışlarında anlarız. Liberal için özgürlük müdahalesizliktir. Sosyalizm için özgürlük, toplumda belli bir sınıfın özgürlüğüdür. Cumhuriyetçilikte ise özgürlük, yurttaşın üzerindeki belirlenmişliklerin ve tahakkümün geriletilmesi veya bu belirlenmişliklerden, tahakkümden, bağımlılıktan tümüyle kurtulmaktır.

Cumhuriyetçilik, sosyalizm ve liberalizmi içerir ama her ikisinden önemli ölçüde kendini farklı kılar. Olaylara sosyalizm ve liberalizm açısından bakan biri için cumhuriyetçi, altın ortayı bulan kişidir. Elbette siyasal alan altın ortaya göre oluşmaz ama cumhuriyetçilik, kendi içinden çıkan eşitliği ikincil plana düşüren liberalizm ve eşitliği öne çeken sosyalizmden izler taşımaz, tarihsel gelişimleri bakımından liberalizm ve sosyalizm cumhuriyetçilikten izler taşır. Çünkü cumhuriyetçilik özgürlük ve eşitliği birbirinden ayırmaz.

Liberalizm ve sosyalizm, Cumhuriyetçiliğin “herkes” ve “**ortak iyi**” ilkelerine tepki olarak gelişmiş siyasal felsefelerdir. Örneğin sosyalizm, farklılıklar adına gelişen talepleri, liberalizm ise eşitlik taleplerini karşılamada yetersizdir.

bütün devletler, bütün egemenlikler ya cumhuriyet ya da hükümdarlıklardır.” diyerek ikiye ayırmaktadır. Machiavelli, Hükümdar (Çev: H. Kemal Karabulut), s.68, Sosyal Yayınları, 1998, İstanbul.

12 Mustafa Kemal Atatürk, Yurttaşlık Bilgileri, s. 35, 1997, Cumhuriyet Gazetesi Armağanı, İstanbul.

Cumhuriyetçilik, farklılıklarla birlikte yaşama ideali ni savunur. Cumhuriyetçilik, etnik, dini, siyasi farklılıkları değil her bireyin farklılığını savunur. Farklılıklarla birlikte yaşamak için Cumhuriyetçilik, insanı özgür yurttaş olarak merkeze alan yeni bir kültürün yaratılmasını savunur. İnsan, Türk, Kürt, Müslüman olduğu için değil sadece insan ve yurttaş olduğu için haklara sahiptir. Hak, topluluğa değil yurttaşın kendisine aittir.

Cumhuriyetçilik, farklılıkları koruyarak ulus kavramıyla bütünleşmiş bir toplum olmayı savunur. Cumhuriyetçilik, ulus devletlerden önce gelişen bir siyaset felsefesi olmasına karşın asıl anlamını ulus devletlerle birlikte bulmuştur. Ulus devletlerin başarısı ve başarısızlığı cumhuriyetçiliğin kaderi olmuştur. Cumhuriyetçiliğin öngördüğü ulus, doğal, homojen bir toplumu değil aralarındaki farklılıkları koruyarak, benzerlikler yaratabilen, yarattığı benzerliklerle kültürel ortaklık paydası oluşturan, bir arada yaşama arzusu taşıyan özgür yurttaşlar topluluğudur.

Cumhuriyet sadece bir yönetim, devlet biçimi olarak görülemez. Yurttaşlarla, iktidar arasındaki ilişkiyi düzenleyen bir söylemi, felsefesi vardır. Gerçek anlamda bir halk yönetimi, ancak küçük bir toplulukta gerçekleşir. Oysa bir toplumda yönetim yasalar üzerinden gerçekleşir bu ise yasaları kimin yaptığı ve yapacağı gibi önemli bir sorunu ortaya çıkarır. Bu ise zorunlu olarak temsili yönetimi, seçilmişleri ortaya çıkarır.

Ama bundan daha önemlisi seçilmiş olanların, sınırlandırılmış olmasıdır. Cumhuriyetçiliğin tarihi, yönetenin yetkilerini, görev alanını sınırlama mücadelesidir. Bütün yönetim biçimlerinde esas sorun, siyasal gücü, yetkileri kimin, nasıl kullanacağıdır. Nihai amacı özgürlük olan cumhuriyetçiliğin çıkış noktası, bu gücün ve yetkilerin nasıl sınırlandırılacağıdır. Yasama, yargı ve yürütme güçlerinin ayrılığı iktidarın sınırlandırılması amacını taşır. Liberalizmin müdahalesizliği karşısında cumhuriyetçilik, müdahalenin kendisine değil, keyfi olup olmadığına bakar. Yasa özü itibarıyla müdahaledir. Cumhuriyetçilik, yasalar yoluyla müdahalenin özgürlük kaybına yol açtığını düşünmez. Yasa, cumhuriyetçilik açısından özgürlüğün güvencesidir. Güvencesiz özgürlük, özgürlük değildir.

Özgür ülkenin yurttaşları özgürdür. Liberalizmin özgürlük fikrinin babası olan Thomas Hobbes, özgürlüğü, her türden müdahalenin yokluğu biçiminde tanımlamıştı. Bu özgürlük anlayışının temsilcileri işi

öylesine ileri götürmüşlerdir ki örneğin Amerikan Devriminde karşı devrimci cephede yer almışlardır. Amerika'nın bağımsızlığına karşı çıkan Jhon Lind, yasaları özgürlüğe müdahale olarak görmenin yanında Amerika'nın bağımsız olmakla bir şey kazanamayacağını ileri sürerek bağımsızlık mücadelesine karşı çıkmakta sakınca görmemiştir. Ona göre, Britanya'da insanlar ne kadar özgür ise ona göre Amerika'da da o kadar özgürdür. Çünkü her iki ülkede de yasalar vardır. Yeni yasalar vaat eden Amerika, Britanya'dan ayrılmakla hiçbir şey kazanmaz, "Amerika'nın bağımsızlık isteği Amerika'ya bir şey katmaz" diyordu. Oysa Cumhuriyetçi geleneğin eski Yunandan sonra ikinci durağı olan Roma'da, özgür yurttaş, özgür devletlerde olur fikri benimsenmiştir.

Özgür devlet yasalarını bir başka tahakkümcü güçten değil, yurttaşlarının özgür iradesinden alan devlettir. Bu nedenle cumhuriyetçiler için devletin bağımsızlığını korumak, yurttaşların özgür iradelerini korumaktır. Düşünceyi ifade etme özgürlüğü cumhuriyetçiler için vazgeçilmezdir. Çünkü düşünceyi ifade etme özgürlüğü birlikte yaşamın güvencesidir. Yasalar kötüyse birilerinin kötü olduğunu söylemesi gerekir. Cumhuriyetçiler için ifade özgürlüğü sorunların tespiti ve birlikte çözüm bulmanın en önemli yoludur.

Sınırlamanın esasını yasalar oluşturmakla birlikte Cumhuriyet yönetimi asıl güvencesini, cumhuriyetçiliğin temel kavramlarından biri olan yurttaş kavramında bulur. Yurttaş, cumhuriyetçilikte tek başına kullanılan bir kavram değildir. Yurttaş kavramının geçtiği her yer de erdem kavramı da kullanılır. Erdemli yurttaş, işte cumhuriyet yönetiminin temel güvencesi, onlardır. Erdem, yurttaşın kendi özgürlüklerini kullanırken diğer yurttaşlara karşı sorumluluklarında ortaya çıkar.

Liberalizm, bireyin özel haklarından söz ederken, toplumu bu hakların kullanımında bir Pazar ağına dönüştürür. O nedenle de liberalizm, toplumsal bağları zayıflatıcı, aşındırıcıdır. Sosyalizm ise bireyin özel tercihlerini "ortak iyi" adına yok sayar. Bireyin iradesini ortak kimliğin sınırlarına hapseder.

Cumhuriyetçilik, cemaat, aşiret ve etnik kimlikleri, hakkın muhatabı kabul etmez. Hak yalnızca, yurttaş olan bireyin hakkıdır. Yurttaşın hakları, onun kimliğinde değil kendisinde toplanır. Cumhuriyet, toplumsal ya da kolektif grup haklarından yola çıkmaz.

Hakkı kullanacak olan bireyin kendisinden yola çıkar. Ortak aidiyeti herkesi içeren ulus aidiyetine dönüştürür. Bireyin hakları ve kolektif olarak kullandığı kimlikleri bu ortak aidiyetin içinde biçimlenir. Özellikle ortak aidiyet olarak ulus, cemaat, aşiret, etnisite gibi kolektif aidiyetler karşısında onları çözen ve etkisizleştiren bir işlev üstlenir. Cumhuriyetin hedefi uyumlu karışmıdır.

Cumhuriyet, yerellikleri evrensele dönüştürdüğü oranda cumhuriyettir. Cumhuriyet, farklı etnik, dini grupları halk haline getirir. Halk, Cumhuriyetin en önemli kavramlarından biridir. Halk yok ise cumhuriyet yoktur. Halk, cumhuriyetçilikte, vatanla bağlantılıdır. Vatan, köylünün tarlası, esnafın atölyesinden öte toplumun tümünün ortak yaşam alanı, bugünü ve geleceğidir. Halk olabilmek için yurttaş olmak, yani yerellikleri (din, mezhep, etnik kimlik, bölgesel kültür) aşmak, onların üstünde, vatan üzerinde ne varsa herkesin aynı şekilde sahiplendiği bir yurttaşlar topluluğu olmak zorunludur. Vatan üzerinde herkes toplumdandır. Kendisini, topluma karşı konumlandıramaz.

Cumhuriyet toplumu meydana getiren herkesin; etnik, dinsel bağlantılarını, bireysel hale getirir. Her birey, toplumsal düzen içinde resmi kurumlarla şu veya bu etnik, dini cemaatin, grubun üyesi olarak değil, birey olarak ilişkide bulunur. Bunu başaramayan yönetimler cumhuriyet olamaz. Cumhuriyet, bireyi doğal, durağan kimliklerin cenderesinden kurtarır. Onu evrenselin parçası haline getirir. Cumhuriyette birey doğumuyla kazandığı kimlikleriyle gurur duyabilir, bunu kendi yaşamında sürdürebilir ama bunu devletle olan ilişkisinde terk etmek zorundadır. Haklarını bunlar üzerinden talep edemez, buna güvence isteyemez.

Cumhuriyetçilik, egemenliğin kaynağını ve meşruiyetini öne çıkarır. Egemenliğin kime ait olduğu, bunu nasıl elde ettiği, onu diğer ideolojilerden ayırır. Çünkü cumhuriyette egemenliğin kaynağı insanın kendisidir. Özgür yurttaşlarının oluşturduğu ulustur. Liberalizm için egemenliğin kaynağı veya onun kim tarafından kullandığı önemli değildir. Önemli olan bireye müdahale edilip edilmediğidir. Edilmediği sürece yönetimin başında kralın bulunmasının bir sakıncası yoktur. Cumhuriyetçiliğin savunduğu farklılık, cemaatler, dini inançlar, etnik farklılıklar değil, bunları yaşamında bireysel özellik haline getiren bireyin farklılıklarıdır. Cumhuriyet, bu yönüyle yurttaşlar arasındaki

doğal farklılıkları bireycilik olarak değil (bireysellik) bireysel farklılık biçiminde anlar. Bunun doğal sonucu olarak, cumhuriyetin bireyciliğe değil de bireyselliğe dayandığı görülür.

Cumhuriyetçilik, keyfiliği reddeder. Cumhuriyet, ister çoğunluk ya da azınlık olsun keyfiliği durdurmaya çalışır. Cumhuriyetçiler halkın yanılabilirliğini, yanıltılabileceğini bilirler. Oysa liberaller halkın yanılmayacağına dair güçlü bir inanç taşırlar. Halkın yanılmaması için cumhuriyetçiler, bireyin özgür yurttaş haline gelmesine ve haklarını güvence altına almasına ve kullanmalarına büyük önem verirler. Cumhuriyetçiliğin yurttaşın haklarını güvence altına alması ve kullanması karşısında onda sorumluluk ve ödev bilincinin en yüksek noktada olmasını isterler. Ulusal irade, özgür irade sahibi bireylerin iradesidir. Cumhuriyetçiler bunu bilimsel, akılcı, hümanist eğitimle gerçekleştirmeye çalışırlar. Cumhuriyetçi eğitim, topluluğun siyasal tartışmalarıyla belirlenen ortak iyinin oluşmasına katılım gösterebilecek yurttaş karakterini bilgilendirici ve biçimlendiricidir. Cumhuriyette özgürlük, aklın fethidir. Akıl yürütmek, eğitimle doğrudan ilgilidir. Cumhuriyetçilik bunu savunurken, liberalizm, bireyin kendi iyilerini değiştirme ve seçme kapasitesiyle ilgilenir. Liberaller için devlet iyinin tarafı değildir. Oysa cumhuriyette iyinin tarafı olan devlet söz konusudur. Ayrıca, liberaller için birey, kendi çıkarlarını düşünen, bunun için karar veren biridir. Koşullar değiştiğinde doğal olarak kararını çıkarı doğrultusunda değiştirir. Bu onu gerçekte hafızasız birine dönüştürür. Oysa Cumhuriyetin yurttaşı, ortak değerlere, ortak iyiye, ortak çıkarlara bağlı bireylerdir. Bu onda geçmişe ve geleceğe yönelik güçlü bir hafıza ortaya çıkarır. Cumhuriyetçi toplum, ortak hafızalı toplumdur. Eğitim bu ortak hafızayı kazandıran en önemli kurumların başında gelir.

Cumhuriyetçilik, genel çıkarı özel çıkarın üstünde tutar. Bir yönetimde özel çıkar öne çıkıyorsa o yönetimin cumhuriyet olması mümkün değildir. Rousseau, genel çıkarın güvencesi olarak onların erdemli davranışlarını görür. Toplumda erdemli davranışlar görülüyorsa iyi düzen kurulamaz, yurttaşlar özgürlüklerini kaybeder.

Yasa, hukuk sistemi keyfiliğe karşı güvenceli özgürlük sunduğundan yurttaşlığın temelidir. Cumhuriyetçiliğe göre yurttaşlık yasalarla kazanır.

Hakların doğuştan kazanılması bir şey ifade etmez onun yasalarla/hukukla güvence altına alınması önemlidir. Bu nedenle Cumhuriyetçiler için özgürlük doğal bir hak değil kazanılan bir haktır. Özgürlük, yasaların güvencesine alınmamışsa pratikte sadece ahlaki bir iddiadır. Cumhuriyetçilik özgür olmak kadar bu özgürlüğün güvenceye dayanmasını öne çıkarır.

Cumhuriyetçilik şu anın toplumsalını dikkate aldığı kadar geleceğin ideal toplumunu da dikkate alır. Bir yurttaşın uğradığı özgürlük kaybı, tüm topluma yönelik tehdittir. Bireysel haklarımızın olması önemli değildir, önemli olan bunları kullanabilmek, yaşayabilmektir. Haklarımızı yaşayabildiğimiz yer toplumun kendisidir. Toplum içinde haklarımızın saldırıya uğramaması, haklarımızdan yoksun kalmamak için onu güvenceye alan mekanizmalar gerekir. Bunu sağlayacak olanların başında devlet gelir. İkinci temel güvence, yurttaşların ortakça benimsediği “ortak iyi”dir. Liberalizmde birey kendi iyisini seçer. Oysa cumhuriyetçilikte birey ortak iyiyi seçerek kendi özgürlüğünü korur.

Hakların kullanmasının yolu eşitlik ilkesinden geçer. Liberalizmde eşitlik fırsat eşitliğidir. Cumhuriyetçi eşitlik, hukuki eşitliğin ötesinde hakların kullanılmasındaki eşitliktir. Cumhuriyetçi eşitlik, hakların kullanılması için gerekli koşulların yurttaşlar için sağlanmasının gerektiğini savunur. Cumhuriyetçiliğin bu ilkesi, zorunlu olarak devletin sosyal devlet özelliklerine sahip olmasını gerektirir.

Cumhuriyetçiliğin devrimciliği, özgürlüğün önündeki engellerin kaldırılması ve yurttaşların hak ve özgürlüklerini kullanmada, bunları engelleyecek koşulların, kurumların, kültürel öğelerin kaldırılması için yapılan siyasal müdahaledir. Cumhuriyetçi devrimcilik, toplumda ezilenlerin, yoksun bırakılanların durumlarını, bilinç düzeylerinin toplumun en üstünde sayılanlara yaklaştırılmasıdır.

Cumhuriyetçilik, herkesin olanın hiç kimsenin olduğu ilkesine dayalı özel ve kamu alanı inşa eder. Devlet hepimizindir o halde hiç kimsenindir. Okul hepimizindir, o halde hiç kimsenindir. Hepimizin olanın üzerinde, bireylerin, aileleri, grupların, sınıfların egemenliği, belirleyiciliği olamaz.

Cumhuriyetçilik, bireyin inanç özgürlüğünü savunur, toplumsal alanın kutsallaştırılmasına karşı çıkar. Cumhuriyetçilik, bireyin inancını özgür biçimde

seçmesini savunur. Devletin inançlar karşısında nötr/-tarafsız olmasını ilke olarak benimser. İnançlar davranış olarak somutlaştığında, bu davranışa muhatap olanların hak ve özgürlüklerini engelleyici özellik kazanma durumunda veya böyle bir ihtimal güçlü biçimde ortaya çıktığında inanca dayalı bu tür davranışlara müdahale etmeyi meşru görür. Liberalizm, bu davranışları çoğulculuk olarak değerlendirir ve müdahale karşıtı bir tavır sergiler. Cumhuriyetçilik, inanca dayalı davranışa müdahaleden, sosyalizm inancın kendisine müdahaleden yanadır. Bu nedenle Laiklik cumhuriyetçiliğin doğal sonucudur.

c) Cumhuriyetçilerin Hedefleri

Cumhuriyetçi olmak, toplumun önüne ulaşılabilir, geliştirilebilir, sürdürülebilir hedefler koymaktır. Bu noktada önemli olan, bu hedeflere tümüyle ulaşmaktan çok ulaşılması için çalışılması ve buna olan inancın devam etmesidir. Eğer uzak geleceğe dönük hedeflerimizi ütopyamız olarak adlandıracaksak, bilmeliyiz ki ütopyalar gerçekleşmesi mümkün olan bir geleceğin eksiksiz tasavvuru değildir. Ütopyaların siyasetteki yeri, gideceğimiz yerin nasıl bir şey olacağına dair öngörülerin bir kısmını içermesi ve bizim bu yolculuğumuzdaki pusulamız olmasıdır.

Atatürk'ün bizim önümüze koyduğu “ileri uygarlık seviyesine ulaşmak ve aşmak” hedefi, neleri nasıl yapmamız gerektiği fikrini kendi içinde taşımaktadır. Bu hedefte belirleyici kavram “ileri uygarlık” kavramıdır. Kavramın içeriğini, özelliklerini ortaya koyduktan sonra bunları nasıl kazanacağımız da ortaya çıkacaktır. Bunun için nitelikli, bilimsel bir eğitim, her daim akıldan ve bilimden yararlanan bir yönetim, insan ilişkilerini adalet duygusuyla düzenleyen bir hukuk sistemine, kendi kaderini belirleme yetkisini ortaya çıkarabilen bir cumhuriyet var edilebilir. Atatürk'ün koyduğu hedef, birleştirici, bütünleştirici özelliğiyle toplumsal değişimin aktörlerini ortak bir projenin parçası haline getirme özelliğine sahiptir.

Cumhuriyetçiler gerçeklikle bilgi arasındaki bağın koparılması sonucunu yaratan postmodern eğilimler karşısında insanları güvenilir, geçerli bilgi etrafında birleştirir. Bu bilginin göreliliğini, yaşamın her alanına yayan görüşlere karşı birlikte yaşamının imkanını yaratan bilimsel bilginin varlığını kabul etmektedir. Güvenilir ve geçerli bilgi toplumsal yaşamın zorunlu ihtiyaçlarını karşılayarak, toplumsal yaşamın sürdürülebilirliğini sağlar.

Cumhuriyetçiler, toplum karşısında örgütsel bütünlüğe sahip olmalıdır. Bunun için cumhuriyetçiler;

- a) cumhuriyetçi değerlerde birleşmeli,
- b) ortak irade oluşturmalı,
- c) ortak iyi ve kamusal yararlar da uzlaşmalı,
- e) ve cumhuriyetçi kurumları oluşturabilmelidir.

Cumhuriyetçiler toplumun sadece sınıfsal bölünmüşlüklerden oluşan farklılıklar içermediğini bilirler. Temel sorunlara ondan etkilenen gruplar açısından bakılabilir ama sorunun merkezinde gerçekte bireyin kendisi vardır. Örneğin işsizlik genel bir sorundur ama bu sorunu Ahmetler, Mehmetler, Ayşeler kendi dünyalarında önemli farklılıklarla yaşarlar. Bu nedenle cumhuriyetçiler toplumsal sorunları ele alırken her bireyin bu sorundan nasıl kurtulacağını ortaya koyan bir arayışa sahiptirler. Bunu da yurttaş bilincinin zihinsel bağımsızlığına bağlar.

Sorunlara yaklaşımda parçacı değil bütüncül, indirgemeci değil olgu temelli bir bakışa sahip olmak ve sorunları önce bireysel temelde ele almak gerekir. Sorunu yaşayan bireylerle empatiyi kuramayan, bir hareketin üyeleri, sol için gerekli olan duyarlılıkları zamanla kaybeder.

Eğitimde erişim sorununu ele alıyorsak, önce öğrencinin erişim durumunu, sonra erişimin yaşadığı yerle kente olan ilişkisini, sorunun çözüm ortakları olanların karar süreçlerine katılımını, var ise ulusal ve uluslararası ölçekteki değişkenlerini dikkate almak gerekecektir. Bu yöntem aynı zamanda toplumsal sorunları çözmeye yurttaşı merkeze alarak çözmeye yaklaşımıdır.

Cumhuriyetçilerin sorun çözmeye anlayışı üç noktaya dayanır: Birincisi bilimsel bilgiye öncelik verme ve kendisini gerçeğin bilgisiyle, sağlam verilerle donatma. İkinci nokta ise ortak hedeflere yönelik etkin koordinasyon... Ve üçüncü olarak amaca yönelik güçlü odaklanmadır. Bu üç özellik, cumhuriyetçileri düşünen, araştıran, analiz eden, yapan, gerçekleştiren haline getirir.

Cumhuriyetçi Eğitim

Cumhuriyetçilik insanlığın evrensel mirasına dayanan bazı ön kabuller üzerinden kendini temellendirir. Bunu en iyi biçimde Aristoteles ve Machiavelli de

gözlemlemekteyiz. Aristoteles'in "devletlerin iyi amaçla"¹³ kurulduğu düşüncesi, Machiavelli'nin "Eşitliğin olduğu yerde prenslik, olmadığı yerde cumhuriyet kurulamaz."¹⁴ sözü insanlık tarihine yönelik gözlemlere dayanan birer ön kabulden başka bir şey değildir. Bu ön kabuller, her iki düşünürde de cumhuriyetçi fikirlerin dayanağı olma işlevi görürler. Örneğin "devletlerin iyi amaçla kurulması" fikri, devleti kuranlar arasında "ortak iyi" arayışını var sayar.

Cumhuriyetçi Eğitim Dayanağı: Doğal Haklar

Ortak mirasa dayanma cumhuriyetçi fikirlerin meşruiyet kaynağı bakımından ayrıca önemlidir. Çünkü Amerikan ve Fransız devriminin ortak kabulleri olan insan hakları bildirgeleri, meşruiyetini oylama veya dini dogmalardan almamaktadır. Sadece insan olmak, bu hakların kaynağıdır. O nedenle bildirgelerdeki insan hakları, oylama yoluyla onaylanmaya ve dini dogmalarla ilişkilendirilmeye kapalıdır. Cumhuriyetçiliğin benimsediği insan hakları, oylamanın konusu yapılamayacağı gibi dini dogmalarla da gerekçelendirilemez. Siyasal felsefe olarak cumhuriyetçilik, aydınlanma döneminde (yukarıda da belirttiğimiz üzere) yeniden tanımlanan ve birbirleriyle ilişkili, biri olmadan diğerinin anlamlı olmadığı bir kavram setine sahiptir. İnsan onuru, hak, yurttaş, halk, ulus, kamu, hukukun üstünlüğü, özgürlük, eşitlik, kardeşlik vb kavramlar cumhuriyetçiliğin temel kavramlarıdır. Bu kavramlar arasında "insan onuru", "onurlu yaşam" ve "insan hakkı" kavramları diğer kavramların meşruiyetini sağlayan kavramlar iken, yurttaş, halk, ulus cumhuriyetçi kamu düzeni için taşıyıcı kavramlardır. "Kamu, hukukun üstünlüğü, yurttaş refahı, okul" gibi kavramlar cumhuriyetçi kamusal düzenin dayanaklarıdır. "Özgürlük, eşitlik kardeşlik" bu düzenin insan onurunu koruyacak biçimde olmasını sağlayacak olan ideallerdir.

Bu kavramlar doğal olarak eğitimin toplumsal işlevlerini belirleyerek cumhuriyetçi eğitimin özelliklerini, temel değerlerini ortaya koymamıza imkân verir. Bu ise cumhuriyetçi eğitimi, cumhuriyetçilik üzerinden tanımlamamıza yardımcı olur. Çünkü cumhuriyet, ayrıcalıklar ve keyfilikler üzerine dayanan, toplumsal bütünleşme içermeyen, topluluk ruhuyla hareket eden, skolastik yönü ağır basan bir toplumsal düzeni yıkararak var olur.

13 Aristoteles, Politika(Çev: Mete Tuncay), s.7, Remzi Kitapevi Yayınları, 1975, İstanbul.

14 Machiavelli, Söylevler Titus Livius'un On Kitabı Üzerine (Çev: Alev Tolga), s.155, Say Yayınları, 2021, İstanbul.

Cumhuriyetçi Eğitimin Amacı: Özgürlük, Eşitlik, Kardeşlik

Cumhuriyetçi eğitimin amacı, ideali özgürlük, eşitlik ve kardeşliği gerçekleştirmektir. Bunun için ilk olarak, egemen bilincin ve onu besleyen kaynakların yok edilmesi, yeni bir bilincin var edilmesi ve bu bilincin taşıyıcısı, yeniden üreticisi ve geleceğe aktarıcısı olan özne ve kurumları var edilmesi gerekir. Özgürlük, cumhuriyetçi eğitimde özgür iradenin oluşmasını engelleyen belirlenmişliklerin yok edilmesi, geriletmesidir. **Condorcet**, insanların zihin melekeleri arasındaki farklılığın yarattığı eşitsizliği, bu eşitsizliğin ortaya çıkardığı durumu en önemli sorun olarak görür. Buradan hareketle cumhuriyetçi eğitimin önüne yurttaşlar arasında bağımlılık doğuracak durumu ortadan kaldırmayı koyar¹⁵. Bilmeyen, bilene bağımlı olur. Bunun aşılması ise ancak günlük yaşamda yeteri kadarını yurttaşın bilmesinin gerek olduğudur. Bir kişi günlük yaşamda kendisine yetecek asgari düzeyde matematik bilirse matematik bilenle ilişkisi bağımlılık yaratmaz, yani bilmeyenin özerkliği ortadan kalkmaz. Bilenin bilgisi, karşısındakinde bağımlılık oluşturmadan, ihtiyaç duyana yardım eder¹⁶. Condorcet'nin ileri sürdüğü bu durum, ulusun bütün üyelerine genel bir eğitimin verilmesinin de temel gerekçesidir. Cumhuriyetçiler için eğitim özgürleştirici olan eğitimidir. Eğitimin özgürleştirici olması onun aynı zamanda yetkinleştirici olmasıdır. Eğitimde eşitlik, eğitime erişme ve erişilen eğitimin niteliği ve eşit muamele ile gerçekleşir. Cumhuriyetçi eğitim de eşitlik esas olarak zorunlu genel öğretim ile ilgilidir. Eğitim hakkı kanunla tanınmış bir hak olsa dahi zorunlu bir genel öğretim herkese tanınmaz ise eğitimin, toplumdaki eşitsizlikleri ortadan kaldırması, en azından etkisini azaltması mümkün olmaz. Eşitlik, hem bir uygulama hem amaçtır.

Özgürlük ve eşitlik, kardeşliğin, yurttaşlar arasındaki birliğin teminatıdır. Özgür ve eşit olmayan insanlar bir arada olsalar dahi bir arada yaşama arzusu taşıyan insanların oluşturduğu ulus haline gelemeler. Dolayısıyla cumhuriyetçi bir yönetim oluşturamazlar. Özgürlük ve eşitlik bir birlerini tamamladıkları gibi çelişebilirler de. Sınırları belirlenmemiş bir özgürlük kaçınılmaz olarak güçlünün özgürlüğüne dönüşecektir. Mutlak eşitlik anlayışı da özgürlüğü ortadan kaldırır. Özgürlük aynı zamanda sorumluluktur. cumhuriyetçi bir anlayış değildir.

15 Condorcet, Milli Eğitim Üzerine Söylevler (Çev: Osman Horasanlı), S.1, Milli Eğitim Basımevi, 1971, İstanbul.

16 Age, s.2.

Cumhuriyetçi Eğitimin Daimi Düşmanı: Cahillik
Cumhuriyetçi eğitimin egemen kılmaya çalıştığı bilincin en önemli düşmanı ise cahillik olacaktır ve cahillik, cumhuriyetçi eğitimin her zaman en büyük düşmanıdır. Çünkü cahillik, bilimle, akılla, çağın evrensel değerleriyle uyumlu olmayan, geçerli ve güvenilir biçimde gerekçelendirilmemiş bilgiyle var olur. Okuryazar olmamak cahilliğin beslediği en önemli olgu ve ilk elde aşılması gereken sorun olsa da cahilliğin varlığı tek başına buna bağlı değildir. Bu nedenle cahilliği sadece bilememe sorunu olarak göremeyiz. Cahilliğin aşılması büyük ölçüde bireylerin kendi bilinçleriyle özerkleşmesiyle mümkün olur. Bu idealleri en iyi biçimde eğitimle ilişkilendiren kuşkusuz **Condorcet** olmuştur: “Ey eşitliğin, özgürlüğün mert ve cömert dostları, akla dayanan bilgileri bütün halka yayacak ve ona mal edebilecek bir öğretimi devletlerden elde etmek için toplanınız. Yoksa asil niyetlerle yapacağımız bütün çabalarınız boşa gidecektir. Buna inanınız ve biliniz ki millet cahil kaldıkça en iyi yapılmış kanunlar, cahil bir adamı, kurnaz bir beceriklinin eşiği yapmaz, batıl fikirlerin esiri olan bir adamı özgürlüğe kavuşturamaz. Millet cahil kaldıkça kanunlar, bağımsızlık haklarına ve taibat eşitliğine ne kadar çok saygı gösterirse gösterebilir, hilenin cehalet üzerinde kurduğu istipdadı yıkmaz, aksine onu kuvvetlendirir ve korkunç hale getirir. Despot cahilleri kendine yarıdakçı yapar ve onları alet olarak kullanır. Millet cahil kaldıkça kanunlar, bütün adil olmayan iktidarları yıksa bile istipdat daha tehlikelisini kurmakta gecikmez”¹⁷ Condorcet ayrıca cahilliğin “şarlatanlığın sinesinde”¹⁸ beslendiği tespitinde bulunur.

Cumhuriyetçi Eğitimin Kapsamı

Cumhuriyetçi eğitim örgütlenme ve kapsamı bakımından ulusal nitelik gösterir. Cumhuriyetçi eğitim toplumun bir kesimine değil tüm yurttaşlara, herkese yöneliktir. Koşullar ne olursa olsun hiçbir yurttaş dışarıda bırakamaz. Cumhuriyetçi eğitimin, toplumsal bütünleşmeyi gerçekleştirecek olan bilgi, değer ve kültürü öne çıkarması “kardeşlik/birlik” ilkesinin gereğidir. Cumhuriyetçi eğitimin ulusal olması yeni kuşakları önceki kuşakların yaşama hazırlamasıyla da ilgilidir. Önceki ve sonraki kuşaklar arasındaki bağlantı ulusu, yaşayan yurttaşların toplamı olan halktan daha kapsayıcı kılar.

17Condorcet, Milli Eğitim Üzerine Söylevler (Çev: Osman Horasanlı), s.31, Milli Eğitim Basımevi, 1971, İstanbul.

18 Age, s.50.

Cumhuriyetçi eğitimin ulusal niteliği onu sürekli kılar. Ulusun “ne ‘açık’ ne de ‘kapalı’ olan, tarih, hukuk ve geleneklerle tanımlanmış, özgürlük ve kısıtlamayı, kırılabilirlik ve devamlılığı bir arada barındıran bir aidiyet”¹⁹ olduğunu düşündüğümüzde cumhuriyetçi eğitim, ulusun bu özelliklerini taşır. Örgütlenme bakımından ise kamusal özellik gösterir. Cumhuriyetçi eğitimin sahibi yaşayan tüm yurttaşları içeren halktır. Halk bu görevini yine halka ait olan devlet üzerinden somut hale getirir ve uygular. Bu açıdan cumhuriyetçi eğitim, hem ulusal ve kamusal olmak zorundadır²⁰. Cumhuriyetçi eğitimin zorunlu olarak ulusal ve kamusal olması genel çıkara ve genel iradeye dayalı bir eğitim olmasını sağlar. Ulusun varlığı, cumhuriyetçi ideallere bireysel ve kolektif bir nitelik kazandırmıştır. Ayrıca ulus, ulusun yaşadığı vatan, tanınmış sınırlarıyla ülke, cumhuriyetçiliğin, cumhuriyetçi eğitimin fiziki alanı olarak karşımıza çıkar. Ulusun siyasal toplum olarak ortaya çıkışı eğitimin, kiliseden, özel kişilerin elinden alınmasını sağlamıştır²¹. Yönetim otoritesinin ulusa geçmesi ve halkın ulus adına bu yetkiyi temsilcileri aracılığıyla devlet üzerinden kullanması sonucunda eğitim devlet tarafından sahiplenilmiştir.

Cumhuriyetçi Eğitimin Örgütlenmesi

Cumhuriyetçi eğitimin örgütlenmesi her yurttaşın eşit biçimde yararlanabilmesinin gereği olarak kamusal bir eğitim sistemi biçimindedir. Cumhuriyetçi eğitim eşitlik ideali gereği, eğitimin kamusal, laik, bilimsel, evrensel ve belli bir yaş grubuna zorunlu olacak şekilde örgütlenir. Cumhuriyetçi eğitimin kamusal biçimde örgütlenmesi, eğitim sisteminin sahibinin halk/herkes olduğunu ortaya koyar. Bu nedenle cumhuriyetçi eğitimin kurumları olan okullar özünde halka aittir. Devlet halkın en büyük kamusal örgütü olarak halk adına eğitim hizmeti görevini üstlenir. Cumhuriyetçi eğitimde okullar, sadece öğretim yapılan yerler değil yeni yaşam için gerçek bir sosyalleşme alanıdır. Cumhuriyetçi eğitim, okullar üzerinden kültürel alanda farklılıklar arasında bütünleşme, bütünleşme işlevi üstlendiği gibi bireylerin kendi öz benliklerini kurarak özgürleştikleri yerlerdir. Bu nedenle cumhuriyetin okulu gelecek nesillerin toplumsal uyum içinde var olmalarını sağlar. Toplumsal uyum ise her zaman kişisel olmayan tarafsız kuralları gerektirir. Cumhuriyetçilik ayrıcalıkların kaldırılmasıdır. Cum-

huriyetçiliğin tarihsel çıkışı ayrıcalıkların yarattığı keyfiliğin, sorumsuzluğun toplumsal yaşamda ortaya çıkardıklarına tepkidir. O nedenle cumhuriyetçi eğitim her türlü ayrıcalığı reddeder ve bütün öğrencilere eşit imkânlar sunar. Ayrıca bireyi, onun özgürlüğünü esas aldığından onun özgür bilince, vicdana ve eleştirel bir bakışa sahip olmasını ister.

Böyle bir eğitim örgütlenmesi doğal olarak laik olmak ve laik ahlakı esas almak zorundadır. Çünkü laik bir şeyin karşıtı olmak değil, özgürlüğün imkânlarını sağlamaktır. Bunun için cumhuriyetçi eğitim, eğitim toplumsal örgütlenmesinde geleneksel otoritenin tasfiye edilip yerine halkın otoritesini geçirir. Gelenek otorite içinde politik otorite ile dinsel otoritenin iç içe geçmişliğine son verir. Bu nedenle cumhuriyetçi eğitim din eğitimi, öğretimini kabul eder, ancak dinin eğitimi kabul etmez. Cumhuriyetçi eğitimde otorite din ya da din adına konuşanlar değil, ulusun/halkın otoritesidir.

Sonuç

Cumhuriyetçilik yeniden popüler hale gelse de cumhuriyetçi eğitimin tarihsel kazanımları yok sayılmakta, cumhuriyetçi eğitimin gelişimi çarpıtılmış tarih okumaları tehdit edilmektedir. Bu sadece Fransa’ya özgü bir durum değil. Hıristiyan sağ bloğun ABD’de kurduğu hâkimiyet ile ABD’de ve bu hareketin cumhuriyetçi ülkelerdeki paydaşlarıyla tüm cumhuriyetlerde cumhuriyetçi eğitime saldırı devam etmektedir. Cumhuriyetçi eğitimin tüm yurttaşları kucaklayan eğitimi karşısında eşitsizlikleri ve ayrıcalıkları üreten bir eğitim yaratılmak istenmektedir. Dünyevi politik otoritenin yerine tekrar dini otoritenin geçmesi istenmektedir. Yeni sağ cumhuriyetçi eğitim karşıtı tezlerinde özgürlük, eşitlik yok sayılmakta. Cumhuriyetçiliğin ulus devlet üzerinden var etmeye çalıştığı sorumluluk ve ödevler üzerinden ulusal kardeşlik, din kardeşliği sınırlarını aştığından hedefe koyulmaktadır.

Yukarıda cumhuriyetçiliğe yönelen saldırılara karşı cumhuriyetçiliği ve cumhuriyetçi eğitimi hak ettiği yere getirmek için önce cumhuriyetçilik, sonra da ise cumhuriyetçi eğitim için bir çerçeve belirlemeye çalıştık.

19 L’Idée républicaine Repères pour aujourd’hui, s.59, <https://www.ace-paris.fr/media/16625/download>

20 Yeni cumhuriyetçiler ya da kendilerini cumhuriyetçi özgürlük anlayışıyla sınırlayanlar eğitimin ulusal ve kamusal olmasını cumhuri-

yetçiliğin bir gereği olarak görmezler. Oysa eğitimin kamusal, kamucu olmasını isteyen Condorcet,

21 Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz: Ellwood P. Cubberley, Eğitim Tarihi Cilt:II (Çev:Engin Noyan), s.96-187, Yeryüzü Yayınları,

Kamu ve Kamusal Üzerine

Prof. Dr. Filiz Zabcı ile Söyleşi

Dr.Nurcan Korkmaz

Türkiye’de son dönemde eğitim sisteminde yaşanan piyasalaştırma ve dinselendirilme çok ciddi sorunlara gebe bir eğitim sistemiyle bizi karşı karşıya bırakıyor. Laikliğin en önemli ilkelerinden biri, hangi inançtan olursa olsun devletin bütün yurttaşlara eşit mesafede olması ve her yurttaşın inanç özgürlüğünün korunmasıdır. Oysa devlet eliyle eğitimin dinsel bir içerik ve motiflerle kuşatılması, bu ilkenin hayata geçmesi önünde kesin bir engel oluşturur.

Nurcan Korkmaz: *Hocam öncelikle kavramlardan başlarsak; kamusal alan, kamu hizmeti, kamucu kavramlarını ortaya çıkışları, anlamları ve bugün kullanıldıkları bağlamlar açısından nasıl tanımlayabiliriz?*

Filiz Zabcı: Bu kavramlar oldukça geniş ve zaman içinde çeşitlenmiş bir anlam örüntüsüne sahip. Özellikle kamusal alan kavramı, farklı tarihsel dönemlerde ve farklı bakış açıları içinde değişen anlamlar edinmiş. Söz gelimi, bu kavramın kökeni Antik Yunan’a dayandırılır ve ortak olan (koinon) sözcüğünden kökenini alır. Bir polis’te (kent devletinde) yaşayan, “kardeşlik” bağıyla birbirine bağlı olan yurttaşların ortak iyiye ulaşmak için gerçekleştirdikleri siyasi nitelikli tartışmaları ve kararları gerçekleştirdikleri birliktelik şeklinde anlaşılır. Kamusal alan elbette belli kamusal sorunları tartışmak için bir araya gelen yurttaşlar topluluğundan oluşmaktadır. Bu kullanımda bir siyasal örgütlenme olarak kent devleti ile yurttaş topluluğu arasında ayırım gözetilmez. O dönemde bu kavramın bugünkü anlamından oldukça uzak bir kullanımı olduğunu görürüz. Ancak kavramın günümüzdeki anlamı esas itibarıyla Habermas’ın Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü başlıklı kitabında biçimlendirdiği kamusal kavramına dayanır. Bu kitapta Habermas, modern bireyin (ki bu aslında burjuva bireydir) devlet otoritesinden bağımsız bir biçimde kamusal sorunları tartıştığı bir iletişim biçimini betimlemektedir. “Alan” denildiğinde genellikle bir “mekân” anlaşılıyor. Bu doğru; kamusal alan,

kamusal bir mekân içinde gerçekleşebilir, bu gerekli bir şarttır ama yeterli bir şart değildir. Özel alan dışında yer alan, kamusal olan ama devletin bizzatı gözetimi ve denetimi altında olmayan sokaklar, parklar, kafeler gibi kamusal mekanları örnek gösteren Habermas, buralarda bir burjuva kamusal alanın doğduğundan söz eder. Evet bu mekanlar elzemdir ama kamusal alan için, bağımsız bir biçimde yani kendi özgür iradeleriyle ve gönüllü olarak bir araya gelmiş bir insan topluluğu olması ve bu topluluğun kamusal meseleler konusunda fikirler yürüterek bir kamusal tartışma gerçekleştirmesi ve sonuç olarak da bir kamuoyunun doğuyor olması gerekir. Özellikle de anayasacı hareketin oluşturduğu kamusal ve bu hareketin temel bireysel haklar vurgusu ile mutlak yetki devlet eleştirisi böyle bir kamuoyunun temel aksı olarak ortaya çıkıyordu. Habermas’ın vurgusu, kamusal alanın bir kamu gücü olan devletin dışında gerçekleşen bir ilişki ve iletişim biçimini olarak kavramsallaştırılmasıdır. Daha sonraki çalışmalar açısından oldukça esin verici ve besleyici bir kavram seti sunduğu gibi pek çok tartışmanın da önünü açmıştır. Bu tartışmanın merkezinde devlet ile kamusal alan ya da kamusal alan arasındaki ilişki yer alır. Habermas siyasi kamusal alanı devletten ayrı ve hatta devleti eleştirel bir biçimde odağına alan ve bu nedenle devleti demokratikleştirme potansiyeli sunan bir insanlar arası iletişim türü olarak görür. Şunu belirtmek gerekir ki bu türden bir kamusal alan, Avrupa’ya ve hatta Avrupa’nın gelişmiş kapitalist ülkelerine has bir tarihsel gelişmenin ürünüdür.

Bu nedenle başka coğrafyalara ne kadar uyarlanabilir olduğu da bir başka tartışma konusudur.

Eğer bu kavramın, kamusal ya da kamusal alanın temel özellikleri üstünde duracak olursak,

-Eşit yurttaşlar arasında gerçekleşen,

-zor ve şiddetin olmadığı,

-fikirlerin özgürce ifade edildiği,

-kamusal mekanlarda gerçekleştiği için herkesin katılabildiği,

-belli bir doğrunun bir başkasına kabul ettirilmesine değil, özgür tartışma yoluyla ortak bir kanaate varılmaya çalışıldığı kamusal meseleler üzerine tartışmalar olduğunu söyleyebiliriz.

Habermas belirttiğimiz kitabını 1960'lı yıllarda yazmıştı. Sivil toplum örgütlerinin, toplumsal hareketlerin, kitle iletişim araçlarının ve elbette sosyal medyanın kapsamlı ve etkili olduğu zamanımızda elbette kamusal farklı biçimler alabiliyor. Sözcüğümler sosyal medyanın yeni ve küresel bir kamusal alan olup olmadığı tartışılan meselelerden biri. Kamu hizmeti kavramı, biraz önce sözünü ettiğimiz kamu ve devlet arasında nasıl bir bağ olduğu konusunda yakından bağlantılı. Kamu hizmeti denildiğinde, ya devlet tarafından doğrudan yerine getirilen ya da devletin gözetimi ve denetimi altında özel kuruluşlarca yerine getirilen temel hizmetlerden söz ediyoruz.

Ancak burada kilit kavram bence kamu yararı. Bu hizmetlerin amacı kamuya, yani birbirine yurttaşlık bağı ile bağlı olan ve hukuki bir bağ ile devlete bağlı olan bir insan topluluğunun, yani kamunun yararına yönelik olarak bu hizmetlerin gerçekleşmesi; bir sınıfın, bir kesimin ya da özellikle sermayenin yararına yönelik olarak değil. Eğitim, sağlık, ulaşım, altyapı gibi alanlarda devlet eliyle sunulan hizmetlerden söz ediyoruz ve bu hizmetlerin herkesin yararlanabileceği bir şekilde verilmesi gerektiği yani "eşit erişim" in temel ilke olduğu bir hizmet biçiminden söz ediyoruz. Bildiğiniz gibi, sosyal devlet anlayışı içinde eğitim, sağlık, güvenlik gibi temel hizmetlerin sunulması gerçekleşiyordu; neoliberal politikalar ve özelleştirmeler ile bu temel ilke tarumar oldu. Bu hizmetler devlet dışı aktörler ve özel girişim tarafından sağlanmaya başladıkça, biraz önce söz ettiğimiz ve kamusal alanın da temel ilkesi olan herkese açıklık ve eşitlik ilkeleri zedelendi ve peyderpey ortadan kalktı. İnsanlar piyasanın kazanç ve rekabet zincirine ve kendi kaderlerine terk edildiler, özellikle de daha dezavantajlı olan kesimler. Bunun için de emekçilerin haklarını savunan sendikaların ve demokratik kitle örgütlerinin zayıflatılması gerekiyordu. Türkiye'de

de yaşadığımız süreç bunu gösterdi bize, ama şunu da söyleyelim: Türkiye'de 90'lı yılların ortalarından itibaren özelleştirmelere ve kamusal, ortak alanların (parklar, ormanlar, meralar, otlaklar, dereler gibi) talan edilmesine ve özel ellere bırakılmasına yönelik son derece etkili ve tabandan da destek gören bir mücadele sergilenmiştir. Bu mücadelede "kamu yararı" kavramı hem hukuksal hem de toplumsal anlamda etkili olmuştur. Ancak, "kamu" nun her kesiminin bu konuda duyarlı olduğunu söylemek de mümkün değil, özelleştirmelerden ve kamusal mekanların talanından küçük de olsa pay almayı amaçlayan bir kesim her zaman vardır. Ülkemizde ne yazık ki bu konudaki duyarlılığın çok yaygın ve gelişmiş olduğunu söylemek mümkün değil.

Kamu hizmetini, devletin ekonomiye müdahalesini ve kamu mülkiyetini öne çıkaran "kamucu politikalar" da ne yazık ki günümüzde kitlesel bir desteğe sahip değildir. Kamu hizmetinin verimli bir biçimde sağlanması ve kamucu politikaların hayata geçirilmesi, yurttaşlar nezdinde bir kamu bilincinin gelişmesine de bağlı. Doğanın ve ortak alanlarımızın ne derece yurttaşlar topluluğu olan "kamu" tarafından korunduğu sorusunu da kendimize sormalıyız.

NK- Kamu denilince, özellikle hizmetler açısından, "devlete ait olan, devlet tarafından yürütülen" anlaşıyor genellikle. Bu ne kadar doğru? Bir hizmetin kamusal olması için devlet tarafından verilmesi yeterli mi? Özel kurumlardan satın alınan hizmetler kamu hizmeti sayılır mı?

Filiz Zabcı- Bir kamu hizmetinin devlet tarafından verilmesi gerekir diye düşünüyorum. Bazı tanımlamalarda, devletin denetimi ve gözetimi altında özel kuruluşlarca verilen bazı hizmetler de kamu hizmeti olarak adlandırılıyor. Bu belki hukuki açıdan sorun yaratmayabilir ama hem kamu hizmetinin doğasıyla hem de pratikte gerçekleşme biçimiyle uyumuyor. Çünkü, özel kuruluşlar ne kadar devletin denetimi ve hukuki bir bağlam içinde hareket ediyor olsalar da nihai olarak kâr amaçlı kuruluşlardır. Kamu hizmeti ise kâr amaçlı değil kamu yararı ya da toplumsal yarar amaçlıdır. İkincisi, kamu hizmetinin diğer temel bir özelliği açık ve herkesin ulaşılabilir olmasıdır; oysa bir hizmeti belli bir bedel karşılığında verdiğinizde bu kesinlikle söz konusu olamaz, özellikle de sağlık ve eğitim hizmetleri için bu geçerlidir. Dolayısıyla özel kurumlardan alınan hizmetlerin kamu hizmeti olması mümkün değil bana göre.

Ancak Darüşşafaka, Lösev, Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği, Türk Eğitim Derneği gibi dernek ve vakıfların verdikleri hizmetlerin, bunlar özel kuruluşlar olsalar dahi, toplumsal yararı amaçladıkları ve kâr amaçlı olmadıkları için farklı bir yere koyabiliriz diye düşünüyorum. Bunlar kamu yararı doğrultusunda çalışan dernek ve vakıflardır. Bütün sivil toplum kuruluşları bu kategoriye dahil değildir. Gönüllü olması ve devlet dışı olması bir sivil toplum örgütünü kamusal hizmet gerçekleştiren ya da kamu yararı doğrultusunda faaliyet gösteren kuruluş olma özelliğine kavuşturuyor. Kâr amaçlı olmaması ve kamu yararı gözetmesi, belli bir grubun ya da sınıfın çıkarları doğrultusunda hareket etmemesi önemlidir.

NK- Çoğu kavram kullanıldığı, geliştirildiği coğrafyaya ve toplumsal yapıya göre farklı şekillerde inşa edilebiliyor. Bu bağlamda Cumhuriyet nasıl bir kamusal alan ve kamusal alan inşa etti? Bu insanın özellikle Türkiye'ye özgü ayrımları var mı?

Filiz Zabcı- Her ne kadar bizim sözcük dağarcığımızda kamu sözcüğü eskiye dayanıyor olsa da, Habermasçı anlamda “kamusal alan” kavramının Avrupa'nın tarihsel gelişimi içinde doğduğunu biliyoruz. Özellikle de liberal ekonomi ve liberal demokratik sistemin gelişim süreciyle yakından ilişkili. Bu nedenle, söz gelimi Osmanlı Devleti'nde bu anlamda bir kamusal alanın olduğunu söylemek çok zor. Bazı çalışmalarda kahvehaneler örnek olarak gösteriliyor ama tek tük kahvehanelerde gelişen ve padişahı eleştiren görüşlerin bir kamuoyu yaratmadığı sürece kamusal alana doğru evrilmesi mümkün olmuyor. Belli bir iletişim aracının, özellikle yazılı bir basının olması modern ya da liberal kamusal alan için önemli. Bu nedenle Tanzimat sonrası dönem ancak böyle bir kamusal alanın ortaya çıkışına zemin hazırlamışlardır. Cumhuriyet, özellikle Türkiye bağlamında, kamusal alan ve kamusal alanın inşasında önemli bir dönüşüm süreci başlatmıştır. Bu süreci birkaç temel boyutta ele almak mümkündür. Ancak burada bir kavramsal ayrım üzerinde daha düşünmek iyi olur: Sivil toplum ve kamusal alan kavramlarının nasıl birbiri ile ilişkili olduğunu ele alarak Türkiye'deki değişim sürecine bakmak gerekir. Çünkü bu iki kavramın karşılık geldiği olgusal gerçek, özellikle kamusal alanın modern anlamı söz konusu olduğunda belli bir tarihsellik içinde birlikte gelişiyorlar.

Kapitalist sistemde, kamu, kamu çıkarı ve kamuoyu gibi düşünceler ve oluşumlar, on sekizinci yüzyıldan itibaren sivil toplumdan kaynağını alır ve sivil toplu-

mun politikleşmiş biçimidir. Sivil toplumun ilk biçimi ile siyasileşmiş biçimi arasında bir ayrım gözetilir. Kentlerde ortaya çıkan büyük ölçüde burjuvazinin oluşturduğu, bağımsız iktisadi birlikler ve yönetim aygıtları olarak sivil toplumun; bilimsel dernekler, edebi salonlar, anayasacı hareketler, yazılı basın vb. kamularla (publics) etkileşim içine geçerek siyasallaştığı yönündeki tez (bu aynı zamanda Habermas'ın Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü kitabında geliştirdiği tezdir) önemlidir. Bir “âmme efkârı”nın (kamuoyu) oluşması, sivil toplumun siyasallaşması ile mümkün olur. Kamuoyunun kaynağını, devletin dışındaki özerk bir ilişkiler bütünü ve tartışma alanından (sivil toplumun siyasallaşması ile beliren bir kamusal alandan) alması önemlidir.

Türkiye'de sivil toplumun, kentlerde yeni bir iktisadi örgütlenme (kapitalist bir piyasa ve yeni bir sınıf olarak burjuvazi) anlamında temeli, Osmanlı'nın son dönemlerinde dahi Batı'daki biçimiyle olmamasına karşın, on dokuzuncu yüzyılın sonlarında (1880'lerden itibaren) Şinasi ve Namık Kemal gibi gazeteciliği geliştiren düşünürler sayesinde bir kamuoyunun ortaya çıktığı söylenebilir. Osmanlı İmparatorluğunda ‘kamuya açık alan’ ya da “kamusal alan”ın Tanzimat reformları ile doğduğunu; bu yeni sosyolojik yapının 1876 Anayasasının kurucu unsurlarından birisi olduğunu belirtir Şerif Mardin. Devleti eleştiren ve sınırlandırmaya yönelik siyasi fikir akımları ve hareketleri bir “kamusal alan” işaret eder; ama bunun Batı'dakine bire bir benzeyen sosyo-ekonomik ve sınıfsal temeli bulunmaz.

Cumhuriyet döneminde ise kamusal alan yeniden inşa edildi diyebiliriz. Cumhuriyet devrimlerinin derininde yatan felsefe, insanın kaderine mahkûm olmadığı, kendi kaderini belirleyebileceği düşüncesidir. İnsanın iradi özgürlüğünün bulunması ve koşullarını değiştirerek daha iyiye ulaşabileceği düşüncesi felsefi temellerini Batı'da gelişen hümanizmde bulmaktadır. Ancak kökleri daha da eskidir. Doğal olarak yozlaşmaya ve çökmeye mahkûm olan yönetim biçimlerini bir kader olarak kabullenmeyip insanın toplumsal iyiyi gerçekleştirebileceği bir yönetim biçimini aklı ile yaratabilmesi düşüncesine dek uzanır. Bu da cumhuriyetçi geleneğin tarihsel temellerine kazınmış olan bir ilkedir. Yurttaş olan, kendi kendini yöneten ve kendi kaderini elinde tutan insan düşüncesi bizim cumhuriyetimizin en önemli kazanımıdır ve uyruk ya da tebaa olmaktan çıkma anlamında Osmanlı'dan köklü bir kopuştur.

Dolayısıyla Osmanlı'daki tebaa yerine yurttaş kimliği öne çıkarılmıştır. Bir kuruluş dönemi olduğunu akıldan çıkarmamak gerekir ve her kuruluş döneminde olduğu gibi devlet etkindir; bundan dolayı kamu-sallık bizzat devlet tarafından inşa edilmeye çalışılmıştır. Köy Enstitüleri'ni ve Halk Evleri'ni, cumhuriyetin etkin kamusalıkları olarak burada belirtmek gerekir. Özellikle de dinsel alan ve kamusal alan arasındaki ilişki açısından bakıldığında, dinî kurumların kamusal alandaki belirleyiciliğini azaltmak en önemli hedeflerden biri haline gelmiştir. Laiklik kamusalığın merkezine konmuştur çünkü.

NK- Kamusalılık ve din arasında nasıl bir ilişki söz konusu, dini hizmetler kamusal alanın içinde mi? Din kamusal alanı nasıl etkiliyor?

Filiz Zabcı- Yine Batı'daki tarihsel gelişim seyrine bakacak olursak, sekülerleşmenin en tipik unsurlarından birinin, dinin kamusal alandan çıkarılması olduğunu görürüz. Yine de devletler açısından bazı farklılıklar ortaya çıkar. Fransa gibi dini hizmetlerin tamamen kamusal alanın dışında tutulduğu ve devlet tarafından finanse edilmediği örnekler olduğu gibi, ABD ve İngiltere gibi dinin kamusal alanda kısmi olarak yer aldığı örnekler de bulunur. Türkiye'de ise yine kuruluş döneminin kendine özgü olduğu nedeniyle bunlardan farklı bir model söz konusudur. Türkiye'deki laiklik, devletin dini alanı denetlemesi şeklinde tezahür etmiştir. Bu da çok doğaldır; bütün laikleşme süreçlerine baktığımızda, yukarıdaki modeller de dahil olmak üzere (sadece ABD farklı bir örnek olarak durur), hemen hemen her örnekte ilk aşamada devletin dini ve dinsel kurumları kendi hükümlerine altına aldığını görürüz. Daha sonra din kamusal yaşamdan ayrılır ve devlet ile din arasındaki sınır ortaya çıkar. Yani Batı'daki sekülerleşme sürecinde de başlangıçta devletin dini denetlemesi ve hatta "doğru dini" tanımlaması söz konusu olmuştur. Sonra kilise devletten daha özerk hale gelmiştir. Ancak Türkiye'de biz ikinci aşamaya bir türlü geçemedik, çünkü toplumun sekülerleşmesi mümkün olmadı, bu süreç gerçekleşmedi. Üstelik Türkiye'de Diyanet İşleri Başkanlığı devlet eliyle dini hizmetlerin yürütüldüğü bir kurum olarak, dini kamusal bir mesele hâline getiriyor. Cumhuriyetin ilk döneminden çok farklı olarak bu kurum günümüzde, dini hayatı kamusal alana yayma gibi bir işlev üstlenmiş durumda.

NK- Kamusal eğitime gelirsek, özellikle son dönemde Türkiye'de eğitimde yoğun bir piyasalaştırma ve

dinselleştirilme söz konusu. Bu bağlamda kamusal eğitimi nasıl tanımlamalıyız? Mevcut koşullarda Türkiye'de nitelikli bir kamusal eğitim hizmeti verildiğinden söz etmek mümkün mü?

Filiz Zabcı- Eğitimin "kamusal" olması başlangıçta saydığımız öğeleri içinde barındırdığı zaman mümkün olur. Yani herkes için erişilir olması ve eşitlikçi bir ilke üzerine kurulması, kâr amaçlı olmaması gerekir. Bu anlamda, kamusal eğitim, bütün yurttaşlara eşit, ücretsiz ve nitelikli bir eğitim sunma yükümlülüğünü ifade eder. Ancak, Türkiye'deki mevcut durum bu ilkelere uzaklaşma eğilimindedir.

Türkiye'de son dönemde eğitim sisteminde yaşanan piyasalaştırma ve dinselleştirilme çok ciddi sorunlara gebe bir eğitim sistemiyle bizi karşı karşıya bırakıyor. Laikliğin en önemli ilkelerinden biri, hangi inançtan olursa olsun devletin bütün yurttaşlara eşit mesafede olması ve her yurttaşın inanç özgürlüğünün korunmasıdır. Oysa devlet eliyle eğitimin dinsel bir içerik ve motiflerle kuşatılması, bu ilkenin hayata geçmesi önünde kesin bir engel oluşturur. Farklı inançlara mensup yurttaşların bir devletteki hâkim ya da yaygın inancı öğrenmeye ve özümsemeye mecbur edilmesi anlamına gelir ki bu ne laiklikle ne de temel haklardan olan inanç özgürlüğü ile bağdaşır. Bu aynı zamanda kamusal eğitimin eşitlik ilkesine de aykırıdır. Eşitlik ilkesi gereği, her birey, sosyoekonomik statüsüne, inancına veya etnik kökenine bakılmaksızın eşit eğitim imkanlarına sahip olmalıdır. Ayrıca eğitim, evrensel ilke ve evrensel bilimsel kriterlere uygun olarak verilmelidir. Ne yazık ki bugün üniversitelerde bile bu evrensellik ilkesi sarsılmış durumdadır. Eğitimin amacı sadece bir bilgi aktarımı değil, öğrencilerin bilme yönünde meraklarının uyanması ve kendi başlarına bilgiye ulaşma yollarını keşfetmeleridir. Yeni teknolojiler ile öyle sanıyorum ki eğitimin biçimi ve içeriği de değişecektir. Yine de kamusal eğitimin olmazsa olmaz niteliklerinden birisi eleştirel düşüncenin ve hoşgörüyü, dayanışmaya, yardımseverliğe ve her tür canlıya duyarlı olmaya dayalı evrensel değerlerin kuşaktan kuşağa aktarılmasıdır. Bunu sağlayacak olanlar ise öğretmenlerdir. Bu konuda hiç karamsar değilim. Ülkemiz öğretmenler açısından son derece güçlü bir potansiyele sahip ve bu potansiyel bence bütün olumsuzluklara karşın gelecek kuşaklara ışık tutacaktır.

NK- Cevaplarınız ve desteğiniz için çok teşekkür ederiz.

Kamucu Eğitim ve Devlet Okulu: Tarihsel Bir İnceleme ve Akp Dönemi Uygulamaları

Prof. Dr. Hasan Şimşek

simsekhasan@gmail.com

Bütün ekonomi politikaları neoliberalizm üzerine inşa eden AKP hükümetlerinin özelleştirme merakı, liberal piyasa ekonomisinin gereklerini abartacak düzeyde uygulamaya koymasına yol açtı. Sermayenin önünü açacak yasaları öncelikle çıkarması, özellikle özel sektörde sendikalaşmaya karşı uygulamaları devreye sokması klasik uygulamalardır. Devlette sendikalaşma önüne engeller çıkarması neoliberal politikalarla ülkeyi yönetme isteğinin açık kanıtlarıdır.

Eğitim tartışmalarında Sanayi Devrimi'ni nirengi noktası olarak almak gerekir. İnsanlık tarihi boyunca eğitim ve öğretim hep olagelmıştır. Ancak, insanlık tarihinin belki bir noktasına kadar bu ikisi sistematik olmayan yollarla, el yordamıyla yürütülmüştür. Öğretmenlik tarihin ilk mesleklerindedir ve Antik Yunan'dan beri öğretmenler belli bir para karşılığı öğretim faaliyeti yapan kişiler olmuşlardır. Antik Yunan'da Platon, Aristo gibi büyük felsefeciler aslında parayla kaydolunan özel okul işletmecileriydi. Belirli bir mekanda beceri öğretmekten daha çok siyaset, ahlak, erdem, iyi konuşma gibi konularda meraklı insanlara dersler verirdi.

En azından kutsal metinleri okuyabilmek ve yazabilmek için kurumsal dini kurumlar olan Batı'da kiliseler ve İslam toplumlarında Medrese temel okuma yazma, felsefe, temel aritmetik gibi temel becerileri din eğitiminin bir parçası olarak zaten öğretiyorlardı. Uzun insanlık tarihi boyunca dünyada eğitim ve öğretim plansız ve programsız yapılırken sadece kilise ve medreselerde en formal biçimde ve sistemli olarak kullanılıyordu. Kilise ve medrese mensuplarının toplumdan ve yöneten sınıftan saygı görmelerinin ardından bu temel eğitim becerileri vardı. En azından kutsal metinleri okuyup yorumlama becerileri onları toplumun geri kalan nüfusundan farklı ve ayrıcalıklı yapıyordu. Eğitilmiş insanların sorunlara farklı yaklaştıkları, daha fazla seçeneği dikkate alarak kararlar verdikleri, bir yabancı dil aracılığıyla başka kültürler-

den insanlarla iletişim kurdukları fark edilince önce yöneten sınıf çocuklarına temel okuma yazma, felsefe, yabancı dil ve aritmetik becerileri içeren eğitimler aldirmaya başladılar. Bu ihtiyaç yavaş yavaş saray duvarlarının dışına taşı ve toplumdaki varlıklı aileler benzer eğitimleri çocuklarına aldirmaya başladılar. Sanayi Devrimi'ne kadar, uzun yıllar hatta yüzyıllar boyunca işler bir anlamda böyle yürüdü. Sanayi Devrimi, bir iki açıdan dünya tarihinin en önemli gelişmelerinden biri olma özelliğine sahiptir. Toprak ağalarının sahip olduğu arazilerde kol ve kas gücüyle, bir anlamda neredeyse karın tokluğuna çalışan büyük insanlar grubu vardı. Sanayi devrimiyle insanoğlu "fabrika" denilen yeni bir üretim biçimiyle karşılaştı. Avrupa'nın İngiltere, Prusya ve Fransız hakimiyetindeki topraklarında "fabrika" denilen bu yeni üretim biçimi toplumu derin bir dönüşüme uğrattı.

Dünün tarımda çalışan, toprakla uğraşarak üretim faaliyetlerinde bulunan yoksulları hızla şehirlerin merkezlerinde veya çeperlerinde yeni ortaya çıkan bu üretim merkezlerine akın etmeye başladı. Kendisini, ailesini, geleceğini, her şeyini bir toprak ağasına emanet eden insanlar emekleri karşılığında "ücret" denilen yeni bir ekonomik değerle tanıştılar. İlk defa birey olduklarını, emeklerinin bir değeri olduğunu anladılar. Hızla, yüzyıllardır çalıştıkları toprakları terk ederek "fabrika" denilen bu yeni oluşuma doğru yola çıktılar. Sadece kendileri değil, yanlarında karılarını, oğullarını ve kızlarını da alarak.

İşte o zaman bu fabrikaları kuranlar bir sorunla karşılaştılar. Topraktan kopup gelmiş bu tarımcı insanlar en azından fabrikalardaki temel yönergeleri okuyabilmeli, işlerini yapabilmek için basit aritmetik işlemleri yapabilmeli, emirleri anlayacak ve uygulayacak temel entelektüel yetkinliğe sahip olmalıydılar. İşte bu nedenle modern eğitimin ve modern okulun gerekçesini Sanayi Devrimi ile başlatıyoruz. İlk anlarda bu temel beceriler fabrikaya gelen bu insanlara fabrika sahipleri tarafından kazandırıldı, ancak bu toplumsal bir sorundu ve devletlerin bu sorunu çözecek önlemler almasının gerekliliği kısa sürede anlaşıldı.

Dünyada zorunlu eğitim, ilk defa Prusya'da II. Frederik döneminde 1763 yılında çıkarılan "Genel Okullar Yönetmeliği" ile 5-13 yaş grubundaki çocuklar için uygulanmıştır. Prusya bugünkü Danimarka, Almanya ve Avusturya'yı içine alan bir bölgenin adıydı. Üstelik bu eğitim parasız olacaktı ve çocukların okula gönderilmesi zorunlu olacaktı. İşte bu gelişme bugün parasız ve zorunlu eğitimin ilk örneğiydi ve bütün dünya bu icraatı hala devam ettiriyor. Üstelik yıllar içinde pek çok gelişmiş Batı ülkesi çocuklarının eğitimini 3 yaşa kadar indirdi ve pek çok ülkede zorunlu eğitim lisenin sonuna kadar uzatıldı. Bugün 3-17 yaş arası zorunlu ve parasız eğitim pek çok OECD ülkesinde yaygın bir uygulamadır.

Bu ilk eğitim ve okul uygulamaları Prusya'da başladı, giderek Avrupa'nın geneline yayıldı, Amerikan bağımsızlık hareketinin sonucunda bağımsız bir devlet olarak ortaya çıkan ABD'ye, komşusu Kanada'ya ve sonra İngiliz imparatorluğunun arka bahçesi olan Yeni Zelanda ve Avustralya'ya sıçradı. Japonya'nın bugünkü Japonya olmasında adeta dönüm noktası olan Meiji dönemi 18. Yüzyılın ikinci yarısında parasız ve zorunlu ilkokulu Batı'dan kopyalayarak Japonya'ya götürdü.

Osmanlı topraklarında zorunlu ve parasız Eğitim ilk defa 1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile geldi. Eğitim devlet okullarında zorunlu ve parasız olacaktı ve bu eğitimin süresi 5 yıl olarak belirlenmişti. Maarif-i Umumiye Nizamnamesi aslında 1876'da yürürlüğe giren Kanun-i Esasi'de (Anayasa) dile getirilmişti. Yalnız, Osmanlı döneminde eğitimde olan gelişmeleri sistematik olarak ve sürekli engellenen bir yapı da vardı. 1869 düzenlemesiyle gelen parasız ve zorunlu eğitim başarıyla yerine getirilemedi. Osmanlı'da her türlü gelişmeyi, özellikle eğitim ve okul sistemindeki gelişmeleri dinamitleyen muhafaza-

zakar ve siyaseten etkili bir medrese kesimi vardı. Üstelik bu medrese hocaları padişahlık ve saray üzerinde büyük bir etkiye sahipti. Sonuç olarak, zorunlu ve parasız devlet okulu ancak Cumhuriyet'in ilanından sonra başarılı şekilde uygulama olanağı bulacaktı.

20. Yüzyılda Eğitim ve Okul

20. yüzyılın ilk çeyreğinde dünyayı etkisi altına alan ilk küreselleşme ve liberal piyasa kapitalizmi 1929 yılında büyük bir gürültüyle çöktü. 1929'a giden yıllarda dünyanın emperyal gücü olan İngiltere, Almanya, Amerika gibi Avrupa ülkelerinde devletler ve siyaset kurumu açgözlü patronların kontrolü altına girmişti. Bu dönemdeki işçi hareketlerini, toplumsal huzursuzluğu doğru okuyan siyaset erbabı ve entelektüel çevreler bu gerilimin Batı toplumlarını yıkacağı konusunda siyasileri ve devletleri yönetenleri ısrarla uyardılar, ancak bu uyarılar parlamentoların duvarlarında eriyip kayboldu. Bu toplumsal, siyasi ve ekonomik özellikleri nedeniyle insanlığın bu dönemi "soyguncu baronlar dönemi" olarak bilinir.

20. yüzyılın bu ilk çeyreğinde gerçekleşen siyasi ve ekonomik olaylar bugünün adeta tekrarı gibidir. Bugün dünyanın ve dünya insanlığının tecrübe ettiği sorunlar ve temel konular adeta 20. yüzyılın başındaki zaman aralığının tekrarı gibidir. Karşımızda duran Trump, Bolsonaro, Orban, Putin, Meloni, Weidel, Wilders gibi yükselen otokratlar adeta 20. yüzyılın başındaki liderlerin kopyası gibidirler. "Soyguncu Baronlar Dönemi" İkinci Dünya Savaşı ile bitti. İkinci Dünya Savaşı bütün insanlığa sağlam bir ders verdi. Yenilen faşizmin yerine dünya tarihinin ilk halkçı iktidar dönemi başladı. Bunun adına Sosyoloji ve siyaset literatüründe "Sosyal Devlet" (Welfare State veya Sosyal Refah Devleti) deniliyor. Sosyal Devlet'in kamucu eğitim ve devlet okulu konusunda da çok önemli bir yeri vardır.

Sosyal Devlet ve Kamucu Eğitim

20. yüzyılın birinci çeyreği içinde gerçekleşen pek çok şeye ek olarak çok önemli bir gelişme daha yaşanmıştı. 1917 yılında Rusya'da kraliyet son buldu ve Bolşevik Devrimi ile dünya "Sosyalizm" denilen yeni siyasi-ekonomik bir düzenle tanıştı. Özellikle Batı kiliselerinin ve kapitalist Batı'nın "komünizm" olarak etiketlediği bu yeni düzenin temel önermesi sınıfsız bir toplum yaratma ideali üzerine oturmasıydı. Bu siyasi-ekonomik düzen planlı ekonomi üzerine kurulmuştu.

Devlet sınıfsız bir toplum yaratma amacıyla temel düzenleyici merkezi organ olarak tasarlanmıştı. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Rusya'nın çekim alanına giren ülkelerde de uygulanan Sosyalizm, düzenleyici ve eşitleyici olarak planlı ekonominin temelini devleti yerleştirmişti.

Dünyanın her tarafında 60 milyon insanın ölümüyle ve tam bir toplumsal, ekonomik ve siyasi yıkımla sonuçlanan faşizm yerini yeni bir sosyal ve siyasal düzene terk etti. İkinci Dünya Savaşı öncesi emek sömürsü, ırkçılık, kadın aleyhtarlığı, ekonomik sömürü, emperyalizm ile özdeşleşen siyasi-ekonomik düzen yerini Sosyal Devlet'e bıraktı. İngiliz ekonomist John Maynard Keynes Sosyal Devlet'in temel organı olarak devleti siyasi-ekonomik düzenin merkezine yerleştiriyor ve devletin düzenleyici ve eşitleyici bir mekanizma olmasını öngörüyordu. Devlet bir ülke sınırları içinde üretilen artı değeri toplum kesimleri arasında eşit dağıtmakla yükümlüydü. Toplumda refahın yükselbilmesi için bazı hizmetlerin toplum üyelerine parasız olarak sunulması gerekiyordu.

Pek çok özellikleriyle Keynes'in Batı ekonomilerini kurtarma formülünün arkasında 1917'de Sovyetler Birliği'ni hızla kalkındırmaya başlayan merkezîyetçi devlet mantığının çok önemli bir etkisi vardı. Sosyalist devlete benzer olarak Keynes de Batı'ya merkezîyetçi ve eşitleyici devleti çözüm olarak önermişti.

Sosyal Devlet uygulamaları kapsamında eğitim ve sağlık parasız hizmetler olarak toplumlara armağan edildi. İşçilere ve çalışanlara sendikal haklar yasal olarak verildi. İşçi ve işveren arasındaki uzlaşmazlıkların toplu sözleşme mekanizması yoluyla çözülmesi yasal güvencelere bağlandı. Parlamenter demokrasiler güçlendirildi ve siyaset patronların etki alanında çıkarıldı. Irkçılığın önlenmesi konusunda iyiye doğru gelişmeler sağlandı. Kadın ve çocuk hakları konusunda uluslararası bağlayıcı kurallar geliştirildi. 1952 yılında Çocuk Hakları Evrensel Beyannamesi kabul edildi.

Bunlar azımsanacak gelişmeler değildir. İnsanlık tarihi boyunca parasız ve zorunlu eğitim yoluyla yoksul çocukları devlet okulu aracılığıyla sosyal mobilité hakkını elde ettiler. Parasız sağlık insanların daha sağlıklı ve uzun yaşamasına yol açtı. Sendikalar ve çalışan kesimler lehine yapılan düzenlemeler toplumsal barışı güçlendirdi. Tarihte ilk defa kadınların ve engellilerin devlet destekleri sayesinde refahları

arttı. Aşı kampanyaları ile çocuk ölümlerinde ciddi iyileşmeler sağlandı. Toplumun alt katmanlarından insanların siyasete girmesinin yolları açıldı, siyasi süreçler daha demokratik hale geldi.

Türkiye'de Ne Oldu?

Mustafa Kemal Atatürk'ün büyük vizyonu sayesinde Türkiye Cumhuriyeti kuruluşunda devlet güdümlü bir ekonomi ile kuruldu. Ancak, hiçbir zaman Sosyalist ekonomi politika Türkiye'nin temel ekonomi politikası olmadı. Bir anlamda, devlet kontrollü kapitalizm olarak, Batı'nın İkinci Dünya Savaşı'yla öğrendiğini daha kuruluşunda uygulamaya koymuştu. Bu yanıyla, Türkiye Cumhuriyeti zaten sosyal bir devlet olarak kurulmuştu. Ta 1923 yılındaki kuruluştan itibaren eğitim devlet okullarında zorunlu ve parasızdı. Sağlık da ta Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren Türk vatandaşlarına parasız bir devlet hizmeti olarak sunuluyordu.

Bu gelişmeler 1950 Demokrat Parti iktidarı ile temelden değişmeye başladı. Türkiye'nin hızla ABD'nin siyasi etki alanına girmesiyle birlikte "ayarsız" kapitalizmin yolu açıldı.

Osmanlı'nın son döneminden beri her türlü ilerleme ve gelişmenin önünde engel olan Tarikatlara ve Cemaatlere yol verildi. Laik eğitimden ödün verilmeye başlandı. İktidar partisi muhalefete karşı hoşgörüsüz tavırlar geliştirerek Türk demokrasisini geriletmeye başladı. Toplumda kamplaşmalar arttı. Özellikle aydın, okumuş-yazmış ve sanatçı kesini iktidar tarafından hedefe kondu. Bu gerilim 27 Mayıs 1960 darbesi ile son buldu.

1960 darbesini takip eden yıllarda, darbeden bir yıl sonra yasalaşan 1961 Anayasası pek çok açıdan dünya demokrasilerine örnek olacak bir içeriğe sahipti. Bu anayasayı yapanların dünyayı çok iyi takip ettiklerini şuradan anlıyoruz: 1935 yılında Keynesçi ekonomi-politik kuramın gereği olarak devreye sokulan Sosyal Devlet (Welfare State) ilkesi 1961 Anayasasının giriş maddeleri arasına kondu. O günden beri bütün Türk anayasalarında "Sosyal Devlet" hep yerini aldı (her ne kadar 1983 Özal iktidarından beri Sosyal Devlet'ten de pek bir eser kalmadıysa da).

Parasız ve zorunlu devlet okulu ilkesi 1961 Anayasası'nda da yer aldı. Türkiye'de özel okulların kurulması da Demokrat Parti dönemine denk gelir, ancak özel okulların görünür hale gelmesi ancak 1970'lerin sonlarından itibaren gerçekleşebildi.

1970'ler, 1980'ler ve 1990'lar boyunca Türkiye'de özel okula giden çocukların genel öğrenci kitlesi içindeki oranı %3, 3.5, en fazla 4 seviyelerini gördü.

Neoliberaler İktidara Geliyor

Dünya Neoliberal ekonomi politikle 1980'lerin başlarında tanıştı. Parasız eğitim, parasız sağlık ve benzeri sosyal devlet uygulamalarıyla Sosyal Devlet 1970'lerin sonlarından itibaren krize girmeye başladı. Para basarak üstündeki yükümlülükleri yerine getirmeye devam etmek isteyen devlet denilen kurum bu işleri para basarak sürdürmeyi denedi.

Sosyal Devlet'ler enflasyon gibi bir hastalığa yol açtılar. Bütün dünyada devlet destekli mal ve hizmetlerin sunumunda sorunlar yaşanmaya başlandı. Çözümü Şikago Üniversitesi öğretim üyesi Milton Friedman önerdi. Onun da ustası Avusturyalı yaşlı ekonomist Frederick Von Hayek'di. Önerdikleri reçete aslında basitti. Devleti kenara çek, özel sektörün, yani sermayenin önünü aç, devlet işletmelerini özelleştir. Finans sektörü yarat; bir şey üret ya da üretme, yatırım araçlarıyla, yani parayla para kazan. Türkiye bu yeni ekonomi politikle 1983 yılında iktidara gelen Özal hükümeti tanıştı. Hatta pek çokları 1980 askeri darbesinin Türkiye'ye Neoliberalizm'i acısız ve sancısız getirmek amacıyla yapıldığını ileri sürer. 1970'lerde Türkiye'de yükselen sol dalgayla ve hareketli işçi sınıfı muhalefeti ile Neoliberalizm'in Türkiye'ye gelmesi hiç de kolay olmayacaktı.

Neoliberalizm temel ilkesi devleti sevmemesidir. Neoliberalizm sermaye taraftarıdır. Adam Smith'den beri liberal kapitalistler gerçek kalkınmanın girişimci özel sektörle olabileceğini ileri sürerler. Onlara göre devlet verimsizdir, baskıcıdır. Onlara göre "en iyi devlet az devlettir!" Türkiye'de Neoliberaler idealler 1990'larda Çiller, Yılmaz aracılığıyla devam etti. Avrupa Birliği hayalleri Neoliberal uygulamaların dozunu ve şiddetini artırdı.

Bu durum 2002 yılında iktidara gelen AKP hükümetleri ile devam etti. Bütün ekonomi politikaları neoliberalizm üzerine inşa eden AKP hükümetlerinin özelleştirme merakı, liberal piyasa ekonomisinin gereklerini abartacak düzeyde uygulamaya koymasına yol açtı. Sermayenin önünü açacak yasaları öncelikle çıkarması, özellikle özel sektörde sendikalaşmaya karşı uygulamaları devreye sokması klasik uygula-

malardı. Devlette sendikalaşma önüne engeller çıkarılması neoliberal politikalarla ülkeyi yönetme isteğinin açık kanıtlarıydı.

Devlet Okulunu Charter Okul Yap!

2010'lardan sonra neoliberal yaygınlaştırmak istedikleri sektörlerin başında eğitim sektörü de gelmektedir. Milli Eğitim Bakanı İsmet Yılmaz, bakanlığı döneminde Türkiye'de sistem içinde özel okulların payını ilk etapta %15'e çıkarmaya çalışacaklarını açıklamıştır. Şimdiki bakan Yusuf Tekin ise bu oranı %20'ye çıkarmak istediklerini basına açıklamıştır. 2025 yılı itibarıyla sistem içindeki özel okulların payı %9'lara yaklaşmıştır; yani İsmet Yılmaz'ın koyduğu hedeflerin hala gerisindedir.

Milli Eğitim Bakanlığı eğitim sistemi içinde özel okulların payını nasıl %15 veya %20'ye çıkarabilir? Bunun akla gelen bir iki yolu var: 1) Özel okullar o kadar ucuz olur ki pek çok insan çocuğunu özel okula gönderebilir. Oysa, Türkiye'de özel okullar ucuz olmanın ötesinde, özel okullarda öğrenim ücreti astronomik rakamlara çıktı. Sıradan okulların yıllık öğrenim ücretleri 10.000 dolardan başlıyor 25.000 dolara kadar çıkıyor. Geçmişte çocuğunu özel okula göndermiş olan veliler çocuklarını özel okullardan aldılar. Son birkaç yılda 350.000 öğrenci özel okullardan mali nedenlerle ayrıldı. Demek ki bu yöntem pek çalışmayacak. 2) Bu koşul yerine gelmediği sürece teşvik ve okul açmayı kolaylaştırma gibi yollar da özel okulların sektördeki payını artırmayacak. 3) Tek çıkar yol devlet okullarını velilerin gözünden düşürmek, devlet okullarını öğretim yapılamaz kurumlar haline getirmek. Örneğin, bu yıl devlet okullarına temizlik personeli sağlanmadı. Ayrıca liyakatsiz yöneticiler nedeniyle öğretmenlerin moralleri de çok bozuk. Bu tür yöntemlerle veliler mecburen özel okullara yönlendiriliyorlar.

"Devlet Okulu Neden Hedefte" (Yeni İnsan Yayınevi, 2021) başlıklı kitabımda bu konuyu ayrıntılı olarak irdeledim. Milli Eğitim Bakanlığı'nın kafasının arkasında ABD'de uzun yıllardır uygulamada olan Charter Okul uygulamasını Türkiye'ye taşımak var. Charter Okul devlet okullarının bina ve tüm müstemi-latı ile özel sektöre kiralanması demektir. Özel sektöre kiralanmış bu okula giden öğrenci başına devlet bu okula bir ödeme yapacaktır. Bu uygulamanın neoliberaler açısından önemli bir artışı daha var.

Charter Okul olan okuldaki öğretmenler otomatik olarak sendikası kalacaklar ve bir daha sendika üyesi olamayacaklardır.

Şu an için Milli Eğitim Bakanlığı devlet okullarını halkın gözünden düşürme aşamasında. Daha Charter okul aşamasına geçmedik. Oysa Charter Okulun yasası hazır. 1 Mart 2014 tarihinde yasalaşan 6528 sayılı yasanın 8 maddesi altındaki geçici 16. maddenin 7. paragrafı aynen şöyle diyor:

Mülkiyeti Hazineye ait ve Millî Eğitim Bakanlığına tahsisli taşınmazlar üzerindeki okul binalarının tamamı veya bir kısmı ile bu binaların eklenti ve bütünleyici parçaları, eğitim ve öğretim faaliyetlerinde kullanılmak üzere, ilk yıl için 29/7/1970 tarihli ve 1319 sayılı Emlak Vergisi Kanununun 29 uncu ve 31 inci maddelerine istinaden yayımlanan Emlak Vergisine Matrah Olacak Vergi Değerlerinin Takdirine

İlişkin Tüzük hükümlerine göre hesaplanan emlak vergisine esas asgari metrekare birim değerinin yüzde biri tutarındaki bedel üzerinden 2886 sayılı Kanunun 51 inci maddesinin birinci fıkrasının (g) bendine göre, pazarlık usulüyle, on yıla kadar yukarıda belirtilen şartlarda Millî Eğitim Bakanlığınca kiraya verilebilir. Sanıyorum bu yasanın uygulamaya konması için uygun siyasi koşullar bekleniyor.

Sözün özü, kamucu eğitim dünyada son 150 yılın en büyük insanlık başarılarından biridir. Öte yandan, demokratik bir toplumda insanlara seçenekler sunmak demokrasinin gereğidir. Bu nedenle, ülkemizde özel okullar da olmalıdır. Bazı sendikaların tüm özel okulların devletleştirilmesi benzeri teklifleri otoriter siyasi gelenekle özdeş bir öneridir. Asla kabul edilmemelidir. Türkiye’de AKP hükümeti iktidara gelene kadar gerçekleşen %3.5-4 oranı normal yollardan özel okul sektörünün Türkiye’deki potansiyelidir.

Devlet okulunu küçük düşürerek veya devlet okulunu İmam-Hatip’leştirerek toplumun özellikle laik değerlere bağlı olan kesimini örtülü ve baskıcı devlet mekanizmalarıyla özel okullara yönlendirmek doğru bir yol değildir. Öte yandan, Charter Okul gibi devlet okulunu özel sektöre kiralayarak sistemde özel okulların payını artırmak da demokratik bir yöntem değildir. Bu durum, özel hastanecilikte olduğu gibi kamu kaynaklarının aç gözlü sermayeye altın tepside sunulması anlamına gelir. Biraz önce adını verdiğim kitabımda ayrıntıları var: Çeşitli mekanizmalarla bu kadar itirilen özel okullar reklamı yapıldığı kadar da kaliteli bir eğitim vermiyor. Bu iddiamın kanıtlarını kitabımda bulabilirsiniz.

Kamucu Eğitim: Kavramsal Temeller ve Tehditler

Dr. Nurcan Korkmaz

Parası olanın nitelikli eğitimi satın aldığı, parası olmayan yoksul halk çocuklarının okula aç gittiği ve nitelikli, laik, bilimsel, çağdaş eğitime erişiminin oldukça zorlaştığı, binlerce öğrencinin MESEM adı altında devlet eliyle çocuk işçi olarak çalıştırıldığı, binlercesinin okul dışında kaldığı bu sistemde, iktidarın düşünen, sorgulayan, eleştiren, üreten, haklarının bilincinde olan yurttaşlar yerine; itaat eden, boyun eğen, biat eden bireyler yetiştirmek istediği açıktır.

Eğitim, bireylerin ve toplumların gelişiminde hayati bir rol oynayan temel bir haktır. Bireyi güçlendiren, uygarlaştıran, çağdaşlığa eriştiren de yine eğitimidir. Aynı zamanda insan ancak eğitim yoluyla iktisadi düzeyde hayatta kalacak yetiler, hayatını kazanabileceği bir meslek edinir, kendini gerçekleştirir ve özgürleşebilir. Eğitim bu nedenle tüm dünyada bir hak olarak kabul edilmektedir. Bu hakkın tüm bireyler tarafından kullanılabilmesi ise ancak eğitimin bir kamu hizmeti olarak sunulması ile mümkün olacaktır. Bu bağlamda kamucu eğitim, kamuya ait olan, kamu tarafından karşılanan ve kamu adına devlet tarafından sunulan ve toplumun her kesimine eşit şekilde ulaşması hedeflenen bir eğitim sistemini ifade eder. Ancak, kamusal eğitimin tam olarak ne olduğunu anlamak için "kamu" ve "kamusal" kavramlarının kökenine ve anlamlarına bakmak gereklidir.

Kamu ve İlgili Kavramlar

Kamu kavramı, tarihsel olarak Antik Yunan'dan günümüz toplumlarına kadar uzanan uzun bir gelişim süreci geçirmiştir. Antik Yunan'da "polis" kavramı kamusal yaşamın merkezinde yer alırken, kamusal alan yurttaşların ortak meseleleri tartıştığı ve karar alma sürecine katıldığı bir alan olarak tanımlanmıştır. Aristoteles, kamuyu bireysel çıkarların üstünde tutan ve ortak iyiliği gözetken bir yapı olarak ele almıştır (Özbek, 2004).

Roma İmparatorluğu'nda kamu anlayışı daha kurumsal bir yapı kazanarak "res publica" kavramıyla ifade edilmiştir. Burada kamu, devletin ortak meseleleri yönetme yetkisini ifade eden bir kavram haline gelmiştir. Orta Çağ boyunca kamu otoritesi çoğunlukla kilise ve feodal lordların kontrolünde kalmış, ancak Rönesans ve Aydınlanma ile birlikte kamusal alan yeniden tanımlanmıştır. 17. ve 18. yüzyıllarda Thomas Hobbes, John Locke ve Jean-Jacques Rousseau gibi düşünürler kamusal otoritenin bireylerin çıkarlarını korumak ve toplumsal sözleşme yoluyla düzeni sağlamak için var olduğunu savunmuşlardır (Öztaş, 2024).

Kamusal alan, kamusalılık ve kamunun yakın çağda ilk gündeme gelişinin burjuvazinin bir toplumsal sınıf olarak güçlenmeye başlaması ve burjuva devrimleri çağını başlatmasıyla gerçekleşmiştir. Burjuvazi kendine toplumsal ve siyasal iktidar alanı yaratırken, karşısına aldığı egemen sınıflara karşı kendisini genel iradenin temsilcisi olarak örgütlemiştir. 1789 Fransız Devrimi'nin deklarasyonu "İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi"dir. Devrim sürecinde ilk siyasal temsilî Kralın meclisinde, Üçüncü Sınıf'ın yani aristokrasi ve ruhban tabakalar dışında kalan bütün toplumun da temsil edildiği Tabakalar Genel Meclisi'nin toplanmasıyla elde etmiştir. Kral, aristokrasi ve ruhban karşı sayısal ve toplumsal gücünü bu temsil biçiminden almıştır.

Kurduğu siyasal rejimin adı cumhuriyet olmuşsa, devlet biçimi de kamu idaresidir, genel kamu hukukuna dayanır. Burjuvazi kamuyu (publique, public) bu seyir içinde yaratmıştır ve yarattığı kamu sayesinde iktidara gelebilmiştir (Çelik, 2025).

“Kamu” kelimesi, Türkçeye Arapçadan geçmiştir ve "halk, toplum" anlamına gelmektedir. Osmanlı Türkçesinde "amme" kelimesiyle de ifade edilen bu kavram, toplumun ortak menfaatlerini içeren, bireylerin ötesinde genel bir yapıyı temsil eder. Köken olarak Arapça “amme” kelimesinden türetilmiş olan kamu, zaman içinde halkın ortak yararını gözeten devlet yapılanmalarıyla ilişkilendirilmiştir (Zabcı, 2015).

Bugün de kamu sözlük anlamıyla yurttaşların bütünü anlamına gelmektedir. Kamu, yurttaşlar olarak oluşturduğumuz birlikteliktir. Dolayısıyla aramızdaki bağa dikkat çeker ve bizi birbirinden yalıtık kişiler olarak değil, ortak yaşamı örgütleyen bir topluluk olarak tarif eder. Kamunun ikinci bir anlamı, sözcüğü devletle özdeşleştirmektedir. Çünkü ulus devlet yapılanması içinde kamu hizmetleri devlet eliyle veya devlet denetiminde yürütülmektedir. (Özcan, 2024). Kamu kavramı ile bağlantılı bir başka kavram “kamu yararı” kavramıdır. Kamu yararı, tek tek bireysel yararların üstünde ortak yaşamımızın iyileştirilmesini, bu esnada her birimizin daha iyi yaşadığı bir düzen kurmayı sağlayan ortak çıkarımızdan türemektedir. Bazen kamu yararı ile bireysel yarar birbiriyle çatışabilir. Kamu yararını esas alan politikaların bu durumda toplumun ortak yaşamının faydasını gözetmesi beklenir (Karahanoğulları,2002).

Ortak yaşamı, ortak çıkara göre düzenlemek için yurttaşların birliği adına bunu örgütleyecek bir otoriteye ihtiyaç duyulur. Bu otoriteye duyulan ihtiyaç nedeniyle “kamu otoritesi” ortaya çıkar. Bu otorite tarih boyunca çoğunlukla ve günümüzde siyasi iktidar/devlet olarak ortaya çıkar. Kamu sözcüğünün sözlük anlamında devletle kamunun özdeşleştirilmesinin nedeni budur. Bu otoritenin, özellikle ortak çıkarın bireysel çıkarın üstünde tutulmasını gerektiren hizmetleri yurttaşlar adına ve onların ortak iyiliği için örgütlemesi beklenir. Örneğin eğitim ve sağlık bu tür hizmetlerdir ve bu nedenle “kamucu” bir yaklaşımla sağlanmaları gerekir (Karahanoğulları, 2004).

Kamusal kavramı ise bireylerin ortak çıkarlarını gözetmen ve herkesin erişimine açık olan unsurları tanımlar. Kamusal alan, kamunun kullanımına sunulmuş, birey-

lerin eşit şekilde erişimine açık olan mekanları içerir. Parklar, meydanlar, kütüphaneler ve okullar kamusal alanların örnekleri arasında yer almaktadır. Kamusal olan, özel çıkarların ötesinde, toplumun bütününe fayda sağlayan yapıları ifade eder. Kamusal alan, bireylerin serbestçe bulunabildiği ve kamusal faaliyetlerde bulunabildiği mekanlardır. Bu alanlar, demokratik toplumlarda bireylerin bilgi edinme, düşüncelerini ifade etme ve toplumsal etkinliklere katılma hakkını kullanabildiği yerlerdir (Sennett, 2016).

Jürgen Habermas ve Hanna Arendt gibi modern düşünürler kamusal alanı, bireylerin ortak meselelerini tartıştıkları ve kamusal çıkarların olduğu bir alan olarak ele almışlardır. Jürgen Habermas'ın kamusal alan kavramına göre, kamusal alan bireylerin rasyonel tartışmalar yoluyla kamusal meseleleri ele aldığı bir alan olarak tanımlanır. Habermas'a göre, kamusal alan demokratik bir toplumun vazgeçilmez unsurlarından biridir ve bireylerin eşit haklarla bilgiye erişebildiği, görüşlerini ifade edebildiği ve toplumsal meseleleri tartışabildiği bir alanı ifade eder. Bu bağlamda, kamusal alanın varlığı, sadece fiziksel mekanlarla sınırlı olmayıp, aynı zamanda bireylerin kamusal meselelere erişimini ve bunlar üzerine konuşabilmesini de kapsar. Okullar ve kütüphaneler gibi kamusal eğitim kurumları da Habermas'ın tanımladığı şekilde bireylerin eleştirel düşünme becerilerini geliştirmesine ve demokratik katılıma katkı sağlayan önemli kamusal alanlar arasında yer alır (Habermas, 2010).

Kamu hizmeti ise, devletin toplumun ortak ihtiyaçlarını karşılamak için sunduğu ve herkese eşit şekilde erişim sağladığı hizmetlerdir. 20. yüzyılda sosyal devlet anlayışının yaygınlaşmasıyla birlikte kamu hizmetleri ve kamu yükümlülükleri de artmış, devletin temel görevlerinden biri haline gelmiştir. Bu hizmetlerden bazıları aynı zamanda hem hizmeti veren kamu kurumu hem de o hizmetten yararlananlar açısından karşılıklı yükümlülük esasına dayanmaktadır. Örneğin modern ulus devletlerde eğitim bir yandan kamu adına devletin vermekle olduğu bir yükümlülüktür, diğer taraftan da tüm yurttaşların çocukları bu zorunlu eğitimi almakla yükümlüdür. Kamu yükümlülüğü gereği, eğitim, sağlık, güvenlik gibi alanlarda yurttaşların temel haklarını koruma ve geliştirme sorumluluğu devletindir (Karahanoğulları, 2002).

Kamu hizmeti, bir devletin toplumun ihtiyaçlarına cevap verme kapasitesinin en önemli göstergelerinden biridir. Bu hizmetler, temel sosyal altyapının oluşturulmasında, ekonomik gelişimin sağlanmasında ve vatandaşların yaşam standartlarının yükseltilmesinde kritik bir rol oynamaktadır. Kamu hizmetinin en temel unsurları arasında sağlık, eğitim, güvenlik ve sosyal hizmetler yer alır. Bu unsurlar, bireylerin günlük yaşamlarında karşılaştıkları zorlukları hafifletmede ve sosyal adaleti sağlama çabalarında önemli bir işlev görmektedir. Kamu hizmetleri, kolektif ihtiyaçların karşılanması yönünde sürdürülebilir bir sistem oluşturur ve bu sayede toplumda dayanışmayı teşvik eder.

Kamu hizmetinin işleyişinin etkinliği, kamu yönetiminde şeffaflık, hesap verebilirlik, vatandaş odaklı hizmet anlayışı ve kamu yararı kavramı ile doğru orantılıdır. Şeffaflık, toplumun kamu kurumlarına olan güvenini artırırken, hesap verebilirlik, bu kurumların performansını değerlendirme ve geliştirme fırsatı sunar. Ayrıca, yurttaş odaklı hizmet anlayışı, bireylerin ihtiyaçlarını öncelikli hale getirerek, kamu hizmetinin niteliğini artırır.

Kamucu Eğitim ve Tarihsel Gelişimi

Eğitim, toplumların gelişiminde kritik bir yapı taşı oluşturmakta ve toplumsal eşitliğin sağlanmasında önemli bir rol oynamaktadır. Eğitim sistemi, bireylerin bilgi ve beceri kazanımlarını desteklerken, aynı zamanda sosyo-ekonomik farklılıkları azaltma potansiyeline de sahiptir. Eğitim aracılığıyla, bireylerin sınıf, etnik köken veya cinsiyet gibi ayrımcı unsurlara tabi olmadan eşit fırsatlara erişim sağlaması mümkün hale gelmektedir. Bu bağlamda, eğitimin toplum içerisindeki eşitsizlikleri nasıl derinleştirdiği veya azalttığı, kamu politikalarının belirleyici bir unsuru haline gelmektedir.

Kamucu eğitimin tarihsel gelişiminin, toplumsal yapının dönüşümlerine paralel olarak ilerlediğini söylemek mümkündür. Antik Dünya'dan modern ulus devletlere kadar uzanan süreçte, eğitim giderek kamusal bir hak olarak benimsenmiş ve kamu adına devletler tarafından desteklenmiştir.

Antik dönemlerde, Antik Yunan'da eğitim, elit kesime yönelik bir faaliyet olarak görülse ve belirli bir sınıfa ait erkek çocuklar için zorunlu hale getirilse de, Platon ve Aristoteles gibi düşünürler eğitimin toplumsal düzene katkısını vurgulamıştır. Roma'da eğitim,

yurttaşların devlet hizmetine hazırlanmasında önemli bir unsur olarak kabul edilmiştir ancak bu dönemde belirli bir elit kesimin yararlandığı bir hizmet olmaktan öteye gidememiştir. Daha çok kilisenin egemenliği altındaki Orta çağda da, eğitim dini kurumlar tarafından yürütülmüş ve toplumun sadece belli bir kesimine sunulmuştur (Şimşek, 2022).

Kamucu eğitimin yaygınlaşması, 18. ve 19. yüzyıllarda sanayi devrimiyle hız kazanmıştır. Sanayileşen toplumlar, nitelikli işgücüne duydukları ihtiyacı karşılamak için eğitimi devletin sorumluluğuna bırakmıştır. Bu süreçte eğitimin zorunlu hale gelmesi, birçok ülkede yasalarla güvence altına alınmıştır.

Eğitimin devlet denetiminde yapılması fikri Fransız ve Amerikan devrimleri ile ortaya çıkmıştır. Ulus devletler özellikle kendi memurlarını yetiştirmek için yurttaşların eğitimini kiliseden devralarak aynı zamanda kilise karşısında kendi iktidarını da güçlendirir. Burada henüz zorunlu, eşit ve ücretsiz kamusal eğitimden hâlâ bahsetmek mümkün değildir. Yurttaşların eğitiminde kilisenin egemenliği kırılmıştır ancak ilk ulus devletler bunu yerel yönetimlerin, şahısların ya da vakıfların okul açabilmesi, evde eğitimin mümkün kılınması şeklinde gerçekleştirmiştir (Şimşek, 2022).

Modern kamucu eğitimin temelleri Prusya'da atılmıştır. 1763'te alınan kararlarla eğitim zorunlu hale getirilmiş ve devlet denetimine girmiştir. Fransa'da Jules Ferry Yasaları (1881-1882) ile eğitim ücretsiz, laik ve zorunlu hale getirilmiştir. İngiltere'de Eğitim Yasaları (1870-1918) ile 1870 yılında Elementary Education Act ile devlet okulları kurulmuş, 1918'de ise eğitim 14 yaşına kadar zorunlu hale getirilmiştir. ABD'de, 19. yüzyılda Massachusetts eyaleti, eğitimi zorunlu hale getiren ilk eyalet olmuştur. 20. yüzyıl boyunca eğitim kademeli olarak tüm ABD'de zorunlu hale getirilmiştir (Şimşek, 2022).

Süreç içerisinde BM İnsan Hakları Evrensel Beyanname (1948); Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi, Çocuk Hakları Sözleşmesi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (1953), Avrupa Sosyal Şartı (1961) ve sonraki tüm sözleşmelerde artık eğitim temel bir insan hakkı olarak tanımlanmış, böylece eğitimin evrenselleşmesi için uluslararası bir çerçeve oluşturulmuştur.

Ülkelerin tüm yurttaşlarının çocuklarının eşit ve parasız erişimine açık olan, kamu finansmanı ile sağlanan ve kamu otoriteleri tarafından düzenlenen kamucu eğitimin temel özellikleri şunlardır (UNESCO, 2020):

- *Erişilebilirlik*: Tüm bireylerin sosyo-ekonomik durumuna bakılmaksızın eğitime erişim hakkı vardır; devlet her çocuğa eğitim sağlamakla yükümlüdür, her yurttaş da çocuğuna eğitim aldirmaktan sorumludur;
- *Parasız/Ücretsiz olma*: Kamu kaynaklarıyla finanse edilir ve öğrencilerden doğrudan ödeme talep edilmez.
- *Bilimsel ve Laik olma*: Bilimsel düşünceye ve seküler değerlere dayalı bir eğitim anlayışı benimsenir,
- *Toplumsal Eşitlik*: Kamusal eğitim, toplumsal sınıf farklılıklarını azaltmayı hedefler ve her bireye eşit olanaklar sunar.
- *Evrensellik*: Kamusal eğitim, her bireyin eğitim hakkına sahip olduğu ilkesine dayanarak herkesi kapsar; çocukları kendi buldukları konumdan alıp önce içinde yaşadıkları büyük topluma sonra da evrensel olana hazırlamayı ve ona uygun olarak yetiştirmeyi hedefler.
- *Standartlar ve Nitelik*: Devlet tarafından belirlenen müfredat ve standartlar doğrultusunda sunulur. Bu da eğitim niteliğinin belirli bir seviyede, çağdaş dünyaya uygun olmasını ve bireylerin yetenekleri ve kabiliyetleri ölçüsünde ulaşabilecekleri en üst seviyeye ulaşabilmelerini sağlamayı garanti eder.
- *Demokratik Denetim*: Halk tarafından denetlenebilir ve toplumsal çıkarlar gözetilerek yönetilir. Hem herkesin, hem de hiç kimsenin.

Kamucu eğitim, toplumsal ilerlemenin en önemli adımlarından biridir ve kamu adına devlet tarafından sağlanan, herkesin eşit ve parasız olarak erişebildiği eğitim sistemidir. Kamucu eğitim, bireylerin ve toplumların ihtiyaçlarına göre şekillenen, tüm kamuya açık eğitim modelidir. Bu eğitim anlayışı, eğitim hizmetlerini toplumun her kesimine, özellikle de dezavantajlı gruplara ulaştırmayı amaçlar (Hancı, 2023).

Toplumun her bireyine, statüsüne, toplumsal sınıfına, etnik kökenine, dinine, anne-babasının sosyo-ekonomik durumuna, kısaca her türlü toplumsal farklılığa bakmaksızın eğitim hakkı tanımak anlamına gelen kamucu eğitim, bireylerin hem bireysel hem de toplumsal gelişimini sağlamak amacıyla tasarlanır ve bireylerin bilgiye erişimini ve demokratik bir toplumda haklarını bilen ve kullanan yurttaşlar olarak yetiştir-

melerini sağlamaya yöneliktir. Eğitim sisteminin temel amacı, bireyleri sadece mesleki olarak değil, aynı zamanda sosyal, kültürel ve ahlaki anlamda da donanımlı bireyler olarak yetiştirmektir (Ersoy, 2023). Kamucu eğitim, genel olarak devletin sorumluluğunda olup, kamu kaynakları ile finanse edilir. Bu model, eğitim sürecinde bireyin sadece bilgi alımını değil, aynı zamanda bireysel ve toplumsal değerlerin geliştirilmesini de önemser. Eğitim, demokratik katılım, insan hakları, sosyal adalet ve eşitlik gibi ilkelerle desteklenirken, aynı zamanda toplumun gelişimine katkıda bulunmayı hedefler (Hancı, 2023). Bu anlayış, eğitim politikalarının oluşturulmasında, toplum ihtiyaçlarının belirlenmesinde ve eğitim hizmetlerinin sunulmasında merkezi bir rol oynamaktadır. Böylece, kamucu eğitim, bireylerin toplumsal hayata etkin katılımını sağlamakla kalmaz, aynı zamanda toplumsal birlik ve beraberliği de güçlendirir (Ersoy, 2023).

Kamucu eğitim, bireylerin yaşam boyu eğitim hakkını destekler ve bireylerin hem akademik hem de mesleki becerilerini geliştirmelerine olanak tanır. Ayrıca, bilimsel ve laik temellere dayanan bir müfredatla eleştirel düşünme, yaratıcılık ve toplumsal sorumluluk gibi temel yetkinliklerin kazanılmasını hedefler.

Türkiye’de Kamucu Eğitimin Tarihsel Gelişimi

Türkiye’de de eğitim, Osmanlı İmparatorluğu’ndan günümüze kadar önemli aşamalardan geçmiştir. Osmanlı’da eğitim, uzun yıllar boyunca medreseler aracılığıyla dini bir yapıda yürütülmüştür. Tanzimat Dönemi (1839-1876) ile birlikte modernleşme çabaları kapsamında eğitimde reformlar yapılmış, 1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile devlet kontrolünde modern okullar açılmıştır. Her ne kadar kamusal eğitimin temelleri Osmanlı Dönemi’nde Tanzimat Fermanı ile atılmış olsa da, asıl dönüşüm Cumhuriyet’in ilanı ile gerçekleşmiştir. 1924 Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile eğitimin birleştirilmesi sağlanmış, 1961 ve 1982 Anayasaları ile eğitim hakkı anayasal güvence altına alınmıştır.

1923’te Cumhuriyet’in ilanı ile eğitim, laik ve bilimsel temellere dayalı bir sistem olarak yeniden yapılandırılmıştır. 1924’te kabul edilen (Öğretim Birliği) Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile eğitimde birlik sağlanmış ve dini eğitim kurumları kapatılarak devletin kontrolü altında laik bir eğitim sistemi oluşturulmuştur.

Öğretim Birliği Yasası, 3 Mart 1924'te kabul edilen 3 Devrim Yasası'ndan biridir ve Türkiye Cumhuriyeti'nin laikleşmesinde dönüm noktası niteliği taşımaktadır. Bu yasalarla Türkiye'de ve eğitimde çağdaş, laik ve demokratik bir devlet yapısının temellerinin atılmıştır. 429 sayılı yasa ile Şerhiye ve Evkaf Vekaleti ile Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Vekaleti kaldırılmış; devlet işlerinin dinî etkilerden arındırılması amacıyla Diyanet İşleri Başkanlığı, Vakıflar Genel Müdürlüğü ve Genelkurmay Başkanlığı kurulmuştur. 431 sayılı yasa ile Hilafet kaldırılmış ve egemenliğin kayıtsız şartsız millete ait olduğu bir kez daha ilan edilmiştir, böylece dinin siyasete alet edilmesi engellenmiştir. 430 sayılı yasa, Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile de eğitimde birlik sağlanmıştır. Böylece çağdaş, laik ve bilimsel eğitim sisteminin oluşturulması hedeflenmiştir.

Nitekim Cumhuriyetin Osmanlı'dan devir aldığı sistemde eğitim, bir yandan Maarif Nezaretine bağlı okullarda, diğer taraftan da Şerhiye ve Evkaf Vekaletine bağlı medreseler ve sibyan mekteplerinde yürütülmekteydi. Ayrıca çok sayıda azınlıklara ve yabancılara ait okullar mevcuttu. Modern bir eğitim sisteminin geliştirilmesine ve eğitimin tek elde toplanmasına yönelik çeşitli görüşler ortaya atılmış ve bazı girişimlerde bulunulmuşsa da bu konuda başarılı olunamamıştı. Bu durum eğitimde üç başlı bir yapının oluşmasına yol açıyordu ve bunun sonucunda da birbirleriyle iletişimleri olmayan, ortak duygudaşlık geliştiremeyen, farklılaşmış bir toplumsal yapı ortaya çıkmıştı. Yurttaşlar arasında ortak duygu, ülkü ve kültür birliğinin olmaması uluslaşmanın önündeki önemli engellerden biri olarak görülüyordu (Genç, 2005).

Öğretim Birliği Yasası bu ihtiyaçtan ortaya çıkmıştır. Böylece yasa ile bir yandan Osmanlı eğitim sisteminde sağlanamayan toplumsal birliği sağlamak, modern bir toplum inşa etmek ve o toplumun yurttaşını yetiştirmek bir yandan da hem Türkiye'nin hem de eğitimin laikleşmesinin ve çağdaşlaşmasının yolu açıldı. Öğretim Birliği Yasası ile zorunlu, karma, laik ve bilimsel eğitim uygulaması hayata geçirildi. Atatürk'ün ifade ettiği "Fikri hür, vicdanı hür, irfanı hür" nesiller yetiştirmenin yolu açıldı. "Kimsesizlerin kimsesi" olan Cumhuriyetin inşa ettiği eğitim sistemi hiç kimsenin sosyo-ekonomik durumuna, etnik kökenine, ailesinin kökenine, toplumsal sınıfına bakmaksızın, tüm bireylerin nitelikli, kamusal, bilimsel, çağdaş, uygulamalı eğitime erişimi ve toplum içinde yer edinme hakkı sağladı.

Yasanın kabulünden sonraki 23 yıl içinde, 1946'ya kadar Türkiye'de eğitimde kamucu ve cumhuriyetçi politikalara ağırlık verilmiştir. Milli Eğitim Bakanlığı'nın inşa sürecine hız verilirken, eğitim ulusal, laik ve bilimsel bir zemine yerleştirilmiş; zorunlu karma eğitime başlanırken, azınlık okulları devlet denetimine alınmış, yabancı ülkelere öğrenciler gönderilmeye başlanmıştır. Bu arada üniversite reformu yapılmış, öğretmen yetiştirme süreci gereksinime göre şekillendirilmiş ve köy enstitüleri kurulmuştur. Ülke genelinde eğitim seferberliği başlatılarak, yetişkinlere yönelik millet mektepleri, halkevleri ve halk odaları kurularak meslek edindirme ve okuma yazma eğitimleri verilmiştir.

Ancak 1946'dan itibaren iki kutuplu dünya içinde, uygulamaya konulan karşıdevrimci politikalarla Cumhuriyet devrimlerinden uzaklaşan bir hat izlenmeye başlanmıştır. Eğitimde köy enstitülerinin kapatılması ile başlayan karşı devrimci tutum ve uygulamalar 12 Mart, 12 Eylül darbeleri ve 3 Kasım 2002'de AKP'nin iktidara gelmesiyle devam etti. Bu süreçte eğitim adım adım laiklikten, bilimsellikten uzaklaştırılmış, piyasalaştırılmış, dinselleştirilmiş ve kamusal olma niteliğini yitirmiştir.

Dinselleşme ve Piyasalaşma Kısacasında Kamucu Eğitim

1980'lerden itibaren dünya genelinde egemen hale gelen neoliberal politikalar, kamusal hizmet alanlarında daralma ve özelleştirme dalgasını beraberinde getirmiştir. Eğitim bu süreçten en çok etkilenen sektörlerden biri olmuştur. Devletin eğitim hizmetinden adım adım çekilmesiyle birlikte özel sektörün bu alana girmesi teşvik edilmiştir. Böylece eğitim bir hak olmaktan çıkarılıp bir "pazar ürünü" haline gelmiştir. Bu süreçte öğrenciler "müşteri", okullar ise "hizmet sağlayıcı" olarak yeniden tanımlanmış; eğitimin asli amacı olan birey yetiştirme, yurttaşlık bilinci kazandırma, toplumsal eşitlik sağlama gibi hedefler arka plana itilmiştir.

Küresel eğitim politikalarının bir diğer belirgin özelliği, performans ölçütlerinin merkezileşmesidir. Öğrenciler sınav puanlarıyla, öğretmenler ise öğrencilerinin başarı oranlarıyla değerlendirilir hale gelmiştir. Bu durum, eğitim sürecinin nitelikten çok niceliğe indirgenmesine neden olmuştur. Oysa eğitim, yalnızca akademik başarı değil; aynı zamanda eleştirel düşünme, etik değerler, sosyal sorumluluk ve yaratıcılık gibi çok boyutlu gelişmeleri içerir.

Neoliberal söylem, devlet okullarını “verimsiz”, “çağ dışı”, “kalitesiz” olarak yaftalayarak bu kurumları itibarsızlaştırma stratejisi izlemiştir. Bu algı, özellikle orta ve üst sınıf ailelerin çocuklarını özel okullara yönlendirmelerine neden olmuş; devlet okulları sosyo-ekonomik olarak daha kırılgan kesimlerin yoğunlaştığı kurumlara dönüşmüştür. Böylece eğitim sistemi sınıfsal ayrışmayı yeniden üreten bir yapıya bürünmüştür.

Piyasalaşmanın doğal sonucu olarak eğitimdeki eşitsizlikler derinleşmiştir. Maddi imkânları olan aileler daha iyi kaynaklara sahip özel okullarda çocuklarını okutabilirken, yoksul ailelerin çocukları düşük donanımlı devlet okullarına mahkûm edilmiştir. Bu durum yalnızca bireysel başarıları değil, toplumsal fırsat eşitliğini de ciddi biçimde tehdit etmektedir.

Eğitimin sadece ekonomik değil aynı zamanda ideolojik bir alan olması, devlet okullarına yönelik müdahaleleri daha da karmaşık hale getirmiştir. Laik ve bilimsel eğitimi temel alan devlet okulları zayıflatılırken, dini ya da muhafazakâr temelli özel eğitim kurumları desteklenmiş; böylece kamusal alan daraltılmış, eğitim ideolojik bir araca dönüştürülmüştür.

Neoliberal Dönemde Türkiye’de Kamucu Eğitim

Türkiye’de uygulanan eğitim politikalarına bakıldığında da, eğitimin kamucu özelliklerinden uzaklaşmış olduğunu söylemek mümkündür zira eğitim sistemi gerici ve piyasacı politikalarla kuşatılmış durumdadır ve eğitim yoluyla inşa edilen, güçlendirilen Cumhuriyet, yine eğitim yoluyla yıkılmak istenmektedir. Cumhuriyetin kurduğu ortak duygu birliği ve yurttaşlık bilinci yok edilmeye çalışılmaktadır. “Fikri hür, vicdanı hür, irfanı hür” nesiller yerine, “dindar ve kindar” nesiller yetiştirilmek istenmektedir.

1980 darbesiyle uygulamaya konulan neoliberal politikalarla, tüm kamu hizmetleri gibi eğitim de ticarileştirilmiş ve dinselleştirilmiştir. Eğitimde bu iki eksen özellikle AKP iktidarında daha da birbirini güçlendiren bir şekilde uygulamaya konulmuştur. Bunun sonucunda laik ve bilimsel eğitim alınıp satılan bir metaya dönüşürken, yoksul ve alt sınıfların nitelikli eğitime erişim hakkı elinden alınmıştır, nitelikli eğitim giderek belirli bir kesimin erişebildiği bir ayrıcalık haline gelmiştir. Devlet okullarına yeterli yatırım yapılmazken, eğitim bütçesinin özel eğitim kurumlarına yönlendirilmesi, kamusal eğitimi zayıf-

latmakta, eğitimde eşitsizlikleri derinleştirmektedir. Özel okulların oranı son 20 yılda, yüzde 1,3’ten yüzde 20’lere hatta ortaöğretimde %24’lere kadar çıkmıştır. Eğitim hiç olmadığı kanar sınıfsallaşmıştır. Parası olanın nitelikli eğitimi satın aldığı, parası olmayan yoksul halk çocuklarının okula aç gittiği ve nitelikli, laik, bilimsel, çağdaş eğitime erişiminin oldukça zorlaştığı, binlerce öğrencinin MESEM adı altında devlet eliyle çocuk işçi olarak çalıştırıldığı, binlercesinin okul dışında kaldığı bu sistemde, iktidarın düşünen, sorgulayan, eleştiren, üreten, haklarının bilincinde olan yurttaşlar yerine; itaat eden, boyun eğen, biat eden bireyler yetiştirmek istediği açıktır.

23 yıldır bir yandan sürekli değiştirilen ve ideolojik saiklerle hazırlanan öğretim programlarıyla eğitimin içeriği gerileştirilmiş ve bilimsellikten uzaklaştırılmış, bir yandan da din içerikli derslerin sayının artırılmıştır. Ders kitaplarında dini motiflerin artırılması, evrim teorisinin müfredattan çıkarılması gibi uygulamalar bilimsel eğitimi zayıflatmaktadır.

Son yıllarda imam hatip liselerinin sayısı hızla artarken, bu okullara yönlendirme politikaları devlet eliyle teşvik edilmiştir. Okullaşma politikaları ile, eğitim yatırımlarının ağırlıklı olarak belirli okul türlerine ayrılması ile, proje okul uygulamalarıyla, kamucu eğitim politikalarının terk edilmesiyle eğitimde nitelik yok edilmiştir. Zorunlu seçmeli derslerle, öğretim programlarındaki değişikliklerle, Türkiye Yüzyılı Maarif Modeliyle adeta tüm okullar İmam Hatip Okuluna dönüştürülmüştür.

Diyanet İşleri başkanlığı kendi bünyesinde açtığı ya da protokoller yoluyla eğitimle ilgisi olmayan kurumlara, cemaat ve tarikatlara açtığı Kur’an kursları ve hafızlık eğitimleriyle adeta paralel bir Milli Eğitim Bakanlığı haline gelmiştir. ÇEDES gibi protokollerle okullar eğitimci olmayan kişilerin işgaline uğramakta; tarikat ve cemaatlerle çeşitli siyasi yapılar devletin eğitim sistemine entegre edilerek çeşitli projeler ve protokollerle okullarda faaliyet göstermekte, okullarda laik iklim yok edilmektedir.

Türkiye’de kamucu eğitim, özellikle son yıllarda özelleştirme, dini müfredat değişiklikleri ve özel okullara teşvik politikaları ile ciddi bir dönüşüm geçirmektedir. Devlet okullarındaki kaynak yetersizliği ve eğitimde fırsat eşitliğinin azalması, kamusal eğitimin zayıflatılmasına yönelik en büyük tehditler arasında yer almaktadır (Yolcu, 2021).

Kamucu Eğitimi Savunmak

Toplum ile eğitim arasındaki ilişki, karşılıklı etkileşim temelinde şekillenir. Eğitim, toplumsal değişimi yönlendiren güçlerden biri olarak işlev görürken, aynı zamanda toplumun dinamiklerinden de etkilenir. Kamucu eğitim, bireylerin eleştirel düşünme becerilerini geliştirmeleri, toplumsal sorunlara duyarlı olmaları ve demokratik değerleri içselleştirmeleri için bir zemin hazırlar. Bu ilişkide, okullar sosyal birer laboratuvar işlevi görerek, öğrencilere farklı sosyo-ekonomik arka plana sahip bireylerle etkileşim kurma fırsatı sunar. Bu etkileşim, bireylerin empati geliştirmesine ve farklı perspektifleri anlamalarına yardımcı olur.

Kamucu eğitim, bireylerin gelişimi kadar toplumun gelişimi için de kritik bir role sahiptir. Bilimsel, akılcı ve eşitlikçi bir eğitim sistemi, demokrasinin güçlenmesini ve toplumsal adaletin sağlanmasını destekler. Ayrıca, ekonomik kalkınmada ve toplumsal refahın artmasında temel bir rol oynar. Kamucu eğitimin korunması ve güçlendirilmesi, demokratik ve eşitlikçi bir toplumun inşa edilmesi için vazgeçilmez bir unsurdur çünkü, kamucu eğitim, her bireyin sosyo-ekonomik, etnik, dini, vb. kökenine bakılmaksızın eşit eğitim imkanlarına sahip olmasını sağlayarak toplumsal adaletin gerçekleşmesine katkıda bulunur. Eğitimde fırsat eşitliği, toplumsal sınıflar arasındaki uçurumu azaltır ve bireyler arasındaki dayanışmayı güçlendirir. Aynı zamanda eğitimin parasız ve herkes için erişilebilir olması, toplumda demokratik kültürün gelişmesini sağlar. Eleştirel düşünce ve yurttaşlık bilinci kazandırarak bireyleri bilinçli kararlar alabilen yurttaşlar haline getirir. Böylelikle dini ve ideolojik yönlendirmelerden uzak, bilimsel temellere dayalı bir eğitim çağdaş toplumların gelişmesini sağlar.

Kaynakça

- Bengü, D. (2024). Mekânsallık ve Kamusal Alan: Sürdürülebilir İnsani Kalkınma için Katılımcı Bir Model. Kent Akademisi. Cilt: 17 Sayı: Sürdürülebilir İnsani Kalkınma ve Kent, 103 – 135.
- Çelik, F. E. (2025). Kamu Biziz. <https://www.gazetepencere.com/yazarlar/biz-yurttas-degiliz-650542h>
- Ersoy, F. (2023). 1980 sonrası Türk eğitim sisteminin paradigma dönüşümü açısından çözümlenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitimin Felsefi, Sosyal ve Tarihi Temelleri Bilim Dalı.
- Genç, R. (2005). Türkiye’yi Laikleştiren Yasalar. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Habermas, J. (2010). Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü. İstanbul: İletişim Yayınları
- Hancı, A. (2023). Demokratik Eğitim İlkeleri Bağlamında Okula Katılım Tür ve Düzeylerinin Analizi. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Ekonomisi ve Planlaması Bölümü.

Her bireyin potansiyelini en üst düzeye çıkarmasına olanak tanır ve topluma katkı sağlayan bireyler yetiştirir. Bilgi ve beceriyle donanmış bireyler yetiştirilerek ekonomik büyümeye katkıda bulunur. Kamucu eğitim sayesinde toplumda iş gücünün niteliği artar ve istihdam olanakları genişler.

Kamucu eğitimi güçlendirmek için devlet, eğitimde özelleştirme politikalarına karşı kamusal eğitim hizmetlerini güçlendirmeli ve okullara yeterli kaynak ayırmalıdır. Eğitimin laik ve bilimsel temeller üzerinde yürütülmesi, müfredatın dini ve ideolojik yönlendirmelerden arındırılması, eğitimin çağdaş bilimsel yöntemlerle sürdürülmesi gereklidir. Eğitimde eşitlik ve erişilebilirlik fırsat önceliği ile sağlanmalı; her çocuğun eşit eğitim fırsatlarına erişmesini sağlamak için dezavantajlı bölgelerdeki okullara özel destek verilmelidir.

Öğretmen hakları ve mesleki bağımsızlığı güvence altına alınmalı; eğitimin niteliğini artırmak için öğretmenlerin ekonomik ve mesleki güvenceleri sağlanmalı, liyakat esas alınarak atamalar yapılmalıdır. Eğitim alanında faaliyet gösteren ve kamusal eğitimi savunan sendikalar ve demokratik kitle örgütleri ile birlikte hareket ederek kamusal eğitimin güçlendirilmesi için politikalar oluşturulmalıdır.

Eğitim, yalnızca bireysel bir kazanım değil, aynı zamanda toplumsal eşitliğin, birlikte yaşama kültürünün ve demokrasinin temelidir. Bu nedenle kamucu eğitimi savunmak, yalnızca pedagojik bir tercih değil, toplumsal bir sorumluluktur.

- Karahanogulları, O. (2002). Kamu Hizmeti. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Özbek, M. (2004). “Giriş: Kamusal Alanın Sınırları”, M. Özbek (der.). Kamusal Alan. İstanbul: Hill Yayınları
- Öztaş, G.G. (2024). “Kamusal Alan ve Kamusal Alanlar”, A. Bekmen (der.). Siyaset Sosyolojisi. İstanbul: İletişim Yayınları, 91-115.
- Sennett, S. (2016). Kamusal Alanın Çöküşü. İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Şimşek, H. (2022). Devlet Okulu Neden Hedefte? İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi
- UNESCO (2020). Education for Sustainable Development Goals: Learning Objectives. <https://www.unesco.org/en/articles/education-sustainable-development-goals-learning-objectives>
- Yolcu, H. (2021). Eğitimde Özelleştirme: Strateji, Yöntem ve Teknikler. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi. Cilt: 54 Sayı: 2, 645 – 675.
- Zabcı, F. (2015). “Kamusal Alan”, G. Atılğan ve İ.A. Aytekin (der.). Siyaset Bilimi: Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinlerarası İlişkiler. İstanbul: Yordam Kitap, 109-121

Cumhuriyetçi Eğitim Nedir?

Denis Collin

Çeviri: Dr.Nurcan Korkmaz

Giriş:

Felsefe ve Cumhuriyet, Uzun Bir Gelenek

Politik bir mesele olarak eğitim sorunu, hem Platon ve Aristoteles ile antik felsefenin hem de Rousseau ve Hegel ile modern felsefenin merkezinde yer alır. Platoncu eğitim, kentte adaletin korunmasını sağlamakla görevli filozoflar ve muhafızlar yetiştirme planıdır. Rousseau için Emile, Bilimler ve Sanatlar Üzerine Söylev (mevcut toplumun yozlaşmasının bir gözlemi), İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kökeni ve Temelleri Üzerine Söylev (toplumsal eşitsizliğin ve yeni bir toplumsal sözleşme ihtiyacının tarihsel-antropolojik bir inşası) ve Toplum Sözleşmesi'nden (özgürlüğün garanti altına alındığı adil bir toplum kavramını ortaya koyan) oluşan teorik yapının son parçasıdır. Emile'in amacı bir yurttaş oluşturmaktır ve aynı zamanda Toplum Sözleşmesi'nin gerekli olduğunu ilan ettiği yurttaşlık dini olarak işlev görebilecek bir dinin ana hatlarını tanımlar. Hegel'de de Devlet'le ilgili olarak eğitim meselesi önemli bir rol oynar. Bugün bile neredeyse aynısı yazılabilecek nitelikteki şu pasajı aktarmak yeterli olacaktır. Hegel şöyle diyor:

"Ebeveynlerin hakları ile medeni toplumun hakları arasında kesin bir çizgi çizmek çok zordur. Eğitim sözü konusunda, ebeveynler genellikle ellerinden gelen her şeyi yapma konusunda mutlak hak sahibi olduklarına inanırlar. Kamusal eğitim girişimlerine karşı en sert direnişi gösterenler, sırf kendi önyargılarına uymadıkları için eğitimciler ve okullar aleyhinde konuşan ve atıp tutanlar hep onlardır. Bu atıp tutmalara rağmen toplum, kanıtlanmış ilkeler temelinde uygun gördüğü şekilde hareket etme hakkına sahiptir; ebeveynleri çocuklarını okula göndermeye, çocuklarını çiçek hastalığına karşı aşılatarak korumaya vb. zorlama hakkına sahiptir. Fransa'yı parasız eğitim, yani ebeveynlerin önyargılarına uygun eğitim ve

Devlet tarafından kontrol edilen eğitim konusunda ikiye bölen tartışmalar burada mükemmel bir örnek teşkil etmektedir." (Hukuk Felsefesi, 239 ek)

19. yüzyıl ve 20. yüzyıl başlarındaki Fransız cumhuriyetçiliği, bunu Cumhuriyet'in temeli haline getirmiştir. Oysa günümüzde eğitimin amacı, tanımlanması giderek zorlaşan fırsat eşitliği çerçevesinde bireysel başarıya ("öğrenci başarısı") daha fazla odaklanmış görünmektedir. Eğitimdeki apaçık kriz, eğitim ile Cumhuriyet arasındaki ilişkinin nasıl olması gerektiği sorusunu bir kez daha gündeme getirmektedir. Bu krize çoğu zaman salt yakınma açısından yaklaşıyor ("her şey cehenneme döndü!" veya "geçmişte daha iyiydi") ve bu da sonu gelmeyen tartışmalara yol açıyor - örneğin standartların düşüşü veya yükselişi ile ilgili tartışmalara. Bu çıkmaz yollara saplanmamak için, bana kalırsa, soruyu temelden, yani felsefeden ve özellikle cumhuriyetçi siyasal felsefeden başlayarak yeniden ele almak gerekiyor (Fransa'da "cumhuriyetçi" sözcüğü o kadar yaygın olarak kullanılıyor ki, içeriğinin bir kısmını yitirmiş durumda; "cumhuriyetçi" ise, son yıllarda yenilenen ve gençleştirilen çok özel bir siyasal felsefe akımını ifade ediyor).

İlk olarak, tahakkümsüzlük olarak cumhuriyetçi özgürlük anlayışının, Devlete ve aynı zamanda daha genel olarak topluma ve ailelere hem eğitim hem de öğretim açısından yüklenen belirli sayıda politik görevi ima ettiğini göstereceğim.

İkinci olarak Cumhuriyet düzeninde kamu eğitiminin özel yerini, amaç ve hedeflerinin neler olduğunu hatırlatacağım.

Son olarak cumhuriyetçi okulun tarihini ana hatlarıyla anlatacağım, gerçekle model arasındaki boşlukları ve çelişkileri ortaya koyacağım.

Ayrıca, cumhuriyet karşıtı solun aslında cumhuriyetçi okulların yıkımına zemin hazırladığını, ama daha genel olarak tüm eğitimi daha da zorlaştırdığını (ve burada sadece kamusal eğitimden bahsetmiyorum) göstereceğim. Eğitim solculuğu ve devlet kurumları tarafından ortaklaşa yürütülen okul eleştirisi, okulun özgürleştirici vaatlerini yerine getirmek bir yana, nihayetinde onlara sırtını dönmüştür.

CUMHURİYETÇİLİK, EĞİTİM VE ÖĞRETİM

Ön Tanımlar

Ben cumhuriyeti, merkezine tahakkümsüzlük olarak özgürlüğün desteklenmesini yerleştiren siyasi bir ideal olarak tanımlıyorum. Bu ne anlama geliyor? Genel olarak konuşmak gerekirse, üç siyasi özgürlük kavramı vardır. İlk olarak, Antik Çağ'da özgürlüğün özgür insanların, yani kamu işlerine doğrudan katılanların, terimin gerçek anlamında yurttaş olanların faaliyeti olduğu fikri hakimdir. Buna karşılık, modern çağda liberalizm, devletin özel işlere karışmaması olarak özgürlük fikrini desteklemiştir; özgürlük bireysel haklara indirgenir ve siyasi hakları içermesi gerekmez. Cumhuriyetçi anlayış bu iki anlayışı da reddeder; kamusal yaşama katılımı en mükemmel özgürlük olarak görmez; ve hatta buna karşı ilgisiz olunabileceğini bile kabul eder, ancak hukukun özgürlüğü sınırladığını düşünmez; aksine, cumhuriyetçilik “kanun yoluyla özgürlük” olarak tanımlanabilir. Özgür olmak, kamusal alandaki “çoğunluğun tiranlığı” ve özel alandaki diğer tüm tahakküm biçimleri (erkek/kadın ilişkileri, iş ilişkileri vb.) dahil olmak üzere her türlü tahakküme karşı korunmaktır.

Bütün bunların eğitim ve öğretim konuları açısından pek çok sonucu vardır. Son iki terimi birbirinden ayırmak bazen zor olabilir ve belki de bu ayrımları çok katı yapmamalıyız. Ancak eğitimin, etimolojisinin de işaret ettiği gibi, kişiyi yönlendirmeyi, davranışlarını toplumsal yaşamın zorunluluklarına uydurmayı amaçladığını, öğretimin ise daha özel olarak yapılandırılmış bilgi ve beceri edinmeyi tanımladığını söyleyebiliriz. Her bireyin eğitim alması gerekir, ancak eğitim kişiden kişiye önemli ölçüde farklılık gösterebilir.

EĞİTİMLİ YURTTAŞLAR OLMADAN CUMHURİYET OLMAZ

Özgürlük hukuku gerektiriyorsa, Rousseau'nun deyimiyle “yasa sevgisi” olmadan cumhuriyet

olamaz. Ancak bu yasa sevgisi, 1) yurttaşların iyi yasalar altında yaşamaya ve onlara saygı duymaya alışmış olmalarını gerektirir. Erdem bu şekilde kazanılır! Aristoteles ahlaki erdemi “alışkanlıkla kazanılan bir eylem eğilimi” olarak tanımlar. Eğer yasalar pleonexia'yı, yani toplumun bir kutbundaki aşırı zenginliği hoş görürse, yurttaşlar ölçülü olmak için eğitilemezler; yasadan ölçüsüzce zengin olmayı istemenin iyi bir şey olduğunu öğrenirler!

Eğitim, asgari nezaket kuralları (“polis” içinde yaşamının erdemi) da dahil olmak üzere sivil yaşamın kurallarını aşılmalıdır. Dürüstlük, cesaret, adalet duygusu, alicenaplık ve benzeri geleneksel erdemler, geçmiş yılların ilkokullarında ahlak dersinin temelini oluşturuyordu! Ancak bunlar aynı zamanda aileden başlayarak toplumun her alanında edinilebilecek ve edinilmesi gereken erdemlerdir. Tüm bunlar apaçık ortadadır ve biz de burada basitçe tekrarlayacağız. Bununla birlikte, nezaket ve dilin kamusal kullanımı hakkında bir yorum yapılması gerekmektedir.

Nezaket söz konusu olduğunda, sadece bir örnek vermek gerekirse, artık gençlerin toplu taşıma araçlarında yaşlılara yer vermesinin olağan bir durum olmadığını biliyoruz. Bunun iki açıklaması var. Öncelikle, “kazanma”, “önde olma” vb. değerlerin öne çıktığı bir toplumda, bir başkası için kenara çekilme fikri saçma bir fikirdir. Sürücülerin davranışları, tüm toplumumuza nüfuz etmiş olan medeniyetsizliğin bir başka örneğidir. İkincisi, hepimiz eşit olduğumuzdan ve en ufak bir ayrımcılık ya da ayrıcalık iddiası dayanılmaz bir adaletsizlik olarak görüldüğünden – özellikle de yaşlılar artık çağdışı ve gençler gerçek rol modelleri kabul edildiğinden- yaşlılara gençlerin aleyhine ayrıcalıklı muamele yapılmamalıdır.

Günlük dilde kabalık ve görgüsüzlüğün giderek arttığını gözlemliyoruz. Radyo ve televizyon sunucuları arabacılar gibi konuşuyorlar ve politikacılar da bazen onları takip ediyor. Bir grup müzisyen (?) “Nique ta mère” adını aldığı bir adım atılmış oldu. Okul çocuklarının (kendi aralarında ve bazen öğretmenleriyle) kullandıkları kelime ve ifadelerin kabalığı, toplumun genel olarak vahşileştiğinin ve Freud'un ‘süperego’ dediği şeyin önemli ölçüde azaldığının kanıtıdır.

1 Argo. Yaygın bir küfür içeren bu sözler çeviren tarafından metinde olduğu haliyle bırakılmıştır.

HERKES İÇİN EĞİTİM

Eğitim hakkı, anayasamızın 1946 tarihli giriş bölümünde tanımlanan hak ve yetkilerden biridir. Eğitim, tahakkümsüzlük olarak özgürlük stratejisinde kilit bir faktördür.

1) Eğitim, bireyin kendi kendine düşünmesini; artık ne düşünmesi ve yapması gerektiğini dikte eden bir öğretmenin baskısı altında yaşamamasını sağlar. Bir yandan doğrudan bilgi aktarımıyla ilgili bir yandan da tartışma, büyüklerin diyaloguna katılım ve kişinin kendi argüman kapasitesinin oluşmasıyla ilgili bir yönü var. Biz tek başımıza veya eksik öğreniyoruz. Eğitim sosyal bir etkinliktir.

2) Eğitim insanların aydınlanmasını ve böylece önyargı ve kanaatlerin tiranlığından kurtulmasını sağlar. Ayrıca kendimizi batıl inançlardan ve “boş korkulardan” kurtarmamızı sağlar. Bu açıdan bakıldığında okullar özgürleştiricidir.

3) Eğitim sayesinde yurttaşlar bilinçli yargılarda bulunabilir ve böylece ülkelerinin siyasi yaşamına katılabilirler.

4) Eğitim aynı zamanda kişinin kendi hayatını ve özellikle de mesleğini seçmesi için gerekli tüm koşulları sağlar.

5) Son olarak eğitim, insanların hem kendi ülkelerinin hem de diğer ülkelerin kültürlerini tam anlamıyla takdir etmelerini sağlar.

Dolayısıyla eğitim bize cumhuriyetçi özgürlüğün ne olduğunu anlama imkânı verir. Bir liberal, devletin bireylerin tercihlerine karışmasının doğru olmadığını ve eğer bazı aileler çocuklarını okula göndermek istemiyorsa, bunu yapmaya zorlanmaması gerektiğini düşünür. Cumhuriyetçiler ise tam tersine zorunlu eğitimi temel bir özgürlük haline getiriyorlar. Ülkemizde eğitim özgürlüğü, anne babaların devlet okulu, özel okulu veya özel öğretmeni seçebilmelerinden ibarettir... ancak kurum, belirli bir yaş için tüm çocukların aynı temel bilgileri edinmesini sağlamalıdır. Belki de bu “eğitim özgürlüğü” bile, ebeveynlere çocuklarını kendi doktrinlerine göre eğitmeleri için çok fazla alan bırakarak biraz fazla geniştir.

Kamu otoritelerinin ve ailelerin rollerini tanımlamamız gerekiyor. Cumhuriyetçilik çocukları yetişkinlerin tahakkümünden korumalıdır. Bu, çocukların yetişkinlerle aynı özgürlüklere sahip olması gerektiği anlamına gelmez, ki bu saçma olurdu, ancak yetişkinlerin çocukların yaşamlarına müdahalesi keyfi olmalı, yalnızca onların iyiliğini düşünerek yönlendiril-

melidir. Burada Jean-Jacques Rousseau'nun Emile'de geliştirdiği yol gösterici fikirleri ya da Kant'ın özgürlük için eğitim önerilerini ele alabiliriz. Örneğin Jean-Jacques Rousseau, eğitimin her şeyden önce esasen olumsuz bir eğitim olduğunu, yani çocuklara özgürce özümseyemeyecekleri bir iyiyi aşılardan onları kötülükten korumayı amaçlayan bir eğitim olduğunu savunur.

Elbette ayrıntılara girmek mümkün değildir, ancak bu kılavuz ilkeler kamu otoritelerinin çocuk koruma alanında olası müdahalesinin kapsamını sınırlamayı mümkün kılmalıdır. Örneğin yetişkinlerin tarikatlara katılmakta özgür olduklarını kabul edebiliriz, çünkü yetişkinlerin devletin onlara nasıl bir yaşam anlayışı benimsemeleri gerektiğini söylemesine gerek kalmadan kendi kendilerini belirleyebilmeleri beklenir. Sorun, doğal olarak bu tarikatlarda yaşatılardan ayrı, normal sosyalleşme biçimlerinden uzak yetiştirilen çocuklar açısından ortaya çıkmaktadır. Tarikatlar ile sıradan din eğitimi arasındaki farkın her zaman net bir şekilde ortaya konulmadığı ileri sürülebilir. Gerçek şu ki, Katolik ya da Yahudi dininde ya da her ne dininde olursa olsun yetiştirilen küçük çocuklar, başka bir dine mensup ya da hiçbir dine mensup olmayan diğer çocuklardan koparılmadıkları bir ortamda büyümekte, eğitim görmekte ve esasen kendilerini şekillendirmektedirler. Tarikatlara alınan çocuklar için ise durum kesinlikle böyle değildir.

Ebeveynlerin eğitim haklarına saygı gösterilecekse, bunun nedeni her şeyden önce bu hakların esasen birer görev olmasıdır. Ebeveynler çocukların sahibi değildir; sadece onların sosyal hayata girmelerine, yerleşmelerine, başka bir deyişle kendi ayakları üzerinde durmayı öğrenmelerine doğal olarak yardım etmekle yükümlüdürler.

Bu noktada şunu belirtmek gerekir, eğitime ilişkin kamusal garantiler sadece olumsuz garantilerdir. Kamusal öğretim vardır ama kamusal eğitim yoktur. Ebeveynler birincil eğitimciler olmaya devam etmektedir: bir tür “doğal hak”tan söz edebiliriz, ancak Platoncu vasilerin eğitiminde olduğu gibi Devleti eğitimeci yapmak isteyen anlayışların aksine, her şeyden önce bireylerin indirgenemez çoğulluğu ancak bu biçimde var olabilir.

KAMU EĞİTİMİ

Kamu Eğitiminin Doğası

Yukarıda belirtilen nedenlerden dolayı, zorunlu eğitime ulaşmak için tercih edilen araç olan güçlü ve ücretsiz bir kamu eğitim sistemine ihtiyaç vardır. Bireylerin bağımsız kararlarını diğer bireylere zarar vermeden alabilecekleri yerlerde devlet müdahalesinin önlenmesi gerektiğini savunan "mülkiyetçi liberalizm" genel olarak eğitim özgürlüğünden yanadır. Cumhuriyetçilik ise yasaların çocukların özgürlüğünü tahakkümden koruması gerektiğine inanır; bu da her şeyden önce çocuk işçiliğinin yasaklanması ve egemen mali güçlerin çıkarlarına tabi olmayan ve onlara özerklik ve kendi kültürlerine ve diğer halkların kültürlerine katılım koşullarını sağlamak üzere tasarlanmış sağlam bir kamu eğitiminin garanti edilmesi anlamına gelir.

Özerklik için gerekli koşulların garanti altına alınması, her şeyden önce miras alınan bilginin ve bu bilginin içinde yer aldığı geleneğin aktarımının garanti altına alınması anlamına gelmektedir. Bu, ilk olarak, eğitimin zorunlu olduğu ve ebeveynler de dahil olmak üzere bireylerin bireysel takdirine bırakılamayacağı anlamına gelir. İkinci olarak, özerklik, eğitimin birincil amacının çocukların ve ergenlerin mevcut sosyal yapı içerisinde istihdam ihtiyaçlarına uyum sağlanmalarını temin etmek olmadığı anlamına gelir. Dolayısıyla okul müfredatı, sosyo-ekonomik sistemin "işgücü piyasası" olarak bilinen alana girmeye hazırlanan gençlerin eğitiminden elde etmeye çalıştığı ekonomik faydalara göre değil, cumhuriyetçiliğin temelini oluşturan aydınlanmış yurttaş idealine göre tasarlanmalıdır. Bu açıdan bakıldığında cumhuriyetçilik, beşeri bilimlerin klasik idealini tamamen benimser. Ancak bu ideali özümseyen ergen, daha sonra da genç erkek ya da kadın, kendilerini farkında olmadan içine atılmış buldukları kalıtsal kültür ve toplumun eleştirisini kendi adlarına üstlenebileceklerdir. Burada eleştiriden söz ettiğimizde, bunu elbette en geniş anlamıyla anlamalıyız ki bu da her bir bireye açık olan, cumhuriyetçi ulusun bir parçası olan insanların tarihi olan bu mirası reddetme ve aynı zamanda kabul etme olasılığını içerir.

Üçüncü Cumhuriyet'in okullarının gücü, en eski gelenekle (klasik çalışmalar, Latince ve Yunanca öğretimi, ilgisiz bir edebi ve felsefi kültür, tamamen bilim için bilime odaklanan bir bilimsel kültür) özgürlük ve herkes için eşit haklar devriminden doğan geleneği bir araya getirmelerinde yatmaktadır.

Son olarak, herkesin eşit erişim hakkına sahip olduğu ve yasalarla güvence altına alınan bu kamusal eğitim, din karşıtı ya da din dışı olmak anlamında değil, ne Katoliklerin ne de özgür düşünürlerin belirli bir dogmasını öğretmediği, ancak ulusun engin kültürel mirasından yararlanarak herkesin kendi düşüncesini inşa etmesine izin verdiği anlamında açıkça laik bir eğitimidir.

Son yıllarda tartışmalı bir şekilde gündeme gelen bir konuya değinmek için biraz ara vermek zorundayım: din öğretimi. Bir yandan tarih öğretiminin bir bölümünün tamamen dini dogmalara tabi olması, diğer yandan da çocukların, ortaokul öğrencilerinin ve öğrencilerin büyük çoğunluğunun felsefi, edebi ve sanatsal mirasımıza erişemez hale gelmesi gibi bir paradoksla karşı karşıyayız.

Bir yandan tarih öğretiminin bütünüyle dinsel dogmalara tabi kılınması, diğer yandan çocukların, lise öğrencilerinin, üniversite öğrencilerinin çok büyük bir çoğunluğunun bize ait olan felsefi, edebi, sanatsal mirasa erişemez hale gelmesi.

Bu paradoksun ilk yönüne ilişkin olarak, hikâyenin özünün dinî bir hikâye olduğunu söylemek yeterlidir. Altıncı sınıf öğrencilerine, Hz. İbrahim'le başlayıp Hz. İsa'nın doğumuna kadar devam eden İncil hikayesi, tarih biliminin doğrulama koşullarına tabi tutularak, tarihi bir hikaye olarak öğretiliyor. Şimdi, bu tarihi biraz olsun incelemiş olan herkes, İncil'in, İlyada, Odyssea veya Mahabharata'dan daha yüksek olmayan tarihsel gerçekliğe sahip efsanevi bir hikaye olduğunu bilecektir.

Burada eğitimde laiklik ölçütünün açıkça ihlal edilmesi, yetkilileri ve tarih öğretmenlerinin önemli bir kısmını pek fazla rahatsız etmemektedir. Öte yandan, yukarıda dile getirilen paradoksun diğer yüzünü ele alırsak, Jansenizm'in ne olduğunu göz ardı ederek ve Hristiyanlığın kendi içindeki teolojik tartışmalardan habersiz olarak Racine'i veya Pascal'ı anlamak nasıl mümkün olabilir? Aynı şey Protestanlığın tarihi için de geçerlidir; bu da açıkça dini bir tarih olmayıp sadece tarihtir. Hinduizm ve Konfüçyüsçülükten bahsetmiyorum bile, İslam konusunda da muazzam bir kültür eksikliğinden bahsedebiliriz. Bu bağlamda, Régis Debray'ın okullarda din öğretimi konusundaki görüşleri dikkate alınmayı hak etmektedir.

Eğitim konusunda benim desteklediğim cumhuriyetçilik muhafazakâr, hatta restorasyoncu olarak görülebilir. Ancak, hümanist eğitimin, seçkinlerin yenilenmesine katılacak seçkinlere mahsus olduğunu düşünen ve sadece işçi ya da memur olacıklara Latince öğretme fikrini saçma bulan muhafazakar akımların aksine cumhuriyetçilik, toplumsal faydadan değil hak eşitliğinden, yani sonuçsalıcı değil deontolojik bir bakış açısından yola çıktığı ölçüde, herkesin bu seçkin eğitime erişimini sağlamaktan yanadır. Leo Strauss'un liberal eğitim tanımını büyük beyinlerin diyaloglarına katılarak öğrenme imkanı olarak alırsak, cumhuriyetçi kamusal eğitim anlayışı liberal eğitimin genelleştirilmesinden başka bir şey olmaya bilir.

DEVRİMCİ EĞİTİME KARŞI

Açıktır ki, birçok siyasi teori eğitim ve öğretimin siyasal bir işlev olduğunu kabul etmektedir. Adam Smith, toplumun üyelerine sağlaması gereken eğitime büyük önem vermiştir. Hayek gibi bir liberal bile iyi bir eğitim standardı sağlamanın kamu otoritelerinin görevi olduğunu düşünmektedir. Elbette bu, eğitimi kimin ve nasıl sağlaması gerektiği sorusunu çözmemektedir.

Öncelikle ortadan kaldırılması gereken bir varsayım ve ipotek var. u varsayım, eğitimi toplumu dönüştürmenin, “yeni insanı” ortaya çıkarmanın aracı haline getirecek olan varsayımdır. Aydınlanma'dan doğan ilerici düşüncede, bir eğitim planının bireyi ve dolayısıyla toplumu dönüştürmek için bir kaldıraç olabileceği fikri vardır. Marx buna şöyle yanıt verdi: "Eğitimcileri kim eğitecek? Cevap, Ferdinand Lassalle'nin SPD'nin inşasında çok önemli bir rol oynayan derneğinden çıkan akımlardan geldi: Partinin eğitimli bürokrasisi işçi sınıfının eğitimcisidir. Nu, Lenin'in 'Que faire?' (Ne yapmalı?) de tekrar ele aldığı ve şu ya da bu şekilde yirminci yüzyılın sözde “sosyalist” rejimlerinin en korkunç yönlerinden biri olan bir tezdır. Elbette SSCB'de, ama aynı zamanda Çin'de de kültürel devrimle zirveye ulaşılmıştır. Ancak yeni bir insan yaratma arzusunun en yüksek suç oluşturma boyutuna ulaştığı yer Kızıl Kmerler olmuştur. Che Guevara'nın kitaplarından birinin adının Yeni İnsan olduğunu da unutmamalıyız... Küba tarzı yeniden eğitim, Asya komünizminde gördüğümüz ölçekte olmasa bile...

Hannah Arendt, işlevi çocukları ve gençleri toplumsal dönüşümün araçları haline getirmek olan bir eğitim

anlamında ilerici bir eğitim fikrini kesin bir dille reddetmiştir. Okulun amacı dünyayı dönüştürmek değildir diye hatırlatır:

Bana öyle geliyor ki, muhafazakârlık, koruma anlamında alındığında, eğitimin özünü oluşturur ve eğitimin görevi her zaman bir şeyi çevrelemek ve korumaktır - çocuğu dünyaya karşı, dünyayı çocuğa karşı, yeniye eskiye karşı, eskiyi yeniye karşı. Burada üstlenilen dünya sorumluluğu bile muhafazakâr bir tutumu ima ediyor. Ama bu sadece eğitim alanında, daha doğrusu çocuklarla yetişkinler arasındaki ilişkiler alanında geçerlidir; her şeyin yetişkinlerle eşitler arasında yaşandığı siyaset alanında böyle değildir. Siyasette, dünyayı olduğu gibi kabul eden bu muhafazakâr tutum ancak yıkıma yol açabilir; çünkü dünya, en genel hatlarıyla olduğu kadar en küçük ayrıntularıyla da, şeylerin gidişatını değiştirmeye ve yeni bir şey yaratmaya kararlı insanların müdahalesi olmaksızın geri dönülmez bir biçimde zamanın yıkıcı etkisine teslim edilmiş olurdu.

Arendt ekliyor:

Sorun basitçe, hiçbir zaman kesin olarak garanti edilemese bile yeni bir başlangıcın mümkün kalmasını sağlayacak şekilde eğitmektir. Umudumuz her zaman her neslin beraberinde getirdiği yenilik unsurlarında yatar; ama tam da umudumuzu sadece ona bağlayabildiğimiz içindir ki, bu yeni unsuru biz eskiler ne olacağına karar verebilelim diye yönlendirmeye çalışırsak her şeyi mahvederiz. Eğitim tam da her çocukta yeni ve devrimci olanı korumak için muhafazakar olmalıdır; bu yeniliği korumalı ve onu, eylemleri ne kadar devrimci olursa olsun, bir sonraki neslin bakış açısından modası geçmiş ve yıkıma yakın olan zaten eski bir dünyaya yeni bir mayalanma olarak sunmalıdır (s. 246-247).

Eğitim solunun tam tersi bir tutum benimsediği söylenebilir: Dünyadaki mevcut durumu değiştirmekten çoktan vazgeçmiş olduğundan, daha iyi bir davaya yakışır bir tutarlılıkla, okulda korunmasına ve muhafaza edilmesine izin verilen şeyi yok etmeye çabalamıştır. Çocukları zamanından önce yurttaş yaparak, yurttaşların çocuğa dönüşmesine kendince katkıda bulunmuştur. Okullarda devrim yapmak isteyerek, toplumda herhangi bir devrimi önlemek için yola çıktı. Ve bunu başardığı da söylenebilir.

Çocukların yetişkin olmaları ve dünyayı nasıl dönüştürecekleri sorusunu kendilerine sormaları için, dönüştürülmesi gereken şeyin ne olduğunu bilmeleri gerekir:

Okulun rolünün, çocuklara yaşama sanatını aşılamak değil, çocuklara iyi ve erdemli yaşamayı öğretmek olduğu açıkça anlaşılmalıdır. Dünyanın eski, her zaman daha eski olduğu göz önüne alındığında, öğrenme kaçınılmaz olarak, hayatlarımızın bugüne ayrılacak kısmı hesaba katılmadan geçmişe yönelmektedir. İkinci olarak, çocukları yetişkinlerden ayıran çizgi, ne yetişkinleri eğitebileceğimiz ne de çocuklara yetişkin gibi davranabileceğimiz anlamına gelmelidir. Ancak bu çizginin, sanki aynı dünyada var olmuyorlarmış gibi, sanki çocukluk bir insanın yaşamında özerk bir evreymiş gibi ve sanki çocuk kendi yasalarına göre yaşayabilen özerk bir insan durumuymuş gibi, çocukları yetişkin toplumundan izole eden bir duvar haline gelmesine asla izin verilmemelidir. (s. 250)

Burada da modern toplumun normal düzeni nasıl sert bir şekilde tersine çevirdiğini görmek kolaydır. Yetişkinlere sistematik olarak, hayatları boyunca eğitilmeleri gereken ve sadece genel hukuk açısından değil, özel hayatları açısından da nasıl davranmaları gerektiği söylenmesi gereken çocuklar gibi davranılmaktadır (sigara karşıtı kampanya, risk önleme, sistematik kontroller). Buna karşılık, çocukluğun bir tür yaşam ideali olarak yüceltilmesi (Eğitim Bakanı Bayan Royal'in ifadesiyle "çocuklar asla yalan söylemez"), Jospin reformuyla çocuk topluluğunun bir vatandaşlık modeli olarak kurulması ve 1989'dan bu yana kaydedilen tüm pedagojik gelişmeler, çocukluğun özerk bir devlette yeniden yapılandırıldığını, üstelik bunun oldukça geç bir döneme (25 yaş ve üzeri tüm çocuklar) dayandığını ve çocukların artık yetişkin olmadıklarını, aksine yetişkinlerin çocuk olduklarını açıkça göstermektedir. Bu ideoloji hem sağda hem de solda ve hatta aşırı solda hakim siyasi aileler tarafından önemli ölçüde paylaşılmaktadır.

Komünist Parti, sol parti, NPA, Sosyalist Parti ve sağ partilerin büyük çoğunluğunun geliştirdikleri siyasal programlara bakıldığında, hepsinin ortak noktasının okullarda kalıcı devrim olduğu ve bunun toplumsal ve siyasal düzeyde yıkıcı bir muhafazakârlık olduğu görülür.

Şimdi, öğretim sorununun ötesine geçip, eğitim sorununa geçelim,

OKUL ELEŞTİRİSİ

Cumhuriyetçi bir bakış açısıyla, siyasal topluluğun bütünlüğünün ve her bireyin haklarına saygının, koşulların göreceli eşitliğini, yani hak eşitliğiyle

sınırlı olmayan, en büyük fiili eşitsizlikleri kolayca barındırabilen bir eşitliği gerektirdiği açıktır. Okullara yöneltilen, toplumsal eşitsizlikleri yeniden ürettikleri ve pekiştirdikleri yönündeki suçlamaların ışığında incelenmesi gereken de budur. Kısacası, "cumhuriyetçi meritokrasi" olarak adlandırılan şeyle bağlantılı olan geleneksel cumhuriyetçi eşitlikçilik yalnızca bir ideolojidir, gerçekliğin tersine çevrilmiş bir temsilidir: eşitliğin ardında toplumsal eşitsizliklerin sürdürülmesi ve pekiştirilmesi yatmaktadır.

CUMHURİYET OKULU: TEORİ VE UYGULAMA

Gerçekte var olan cumhuriyetin sosyal bir cumhuriyet değil, bir "burjuva cumhuriyeti" olduğu görülecektir. Cumhuriyet ilke olarak eşitlikçi olsa da, uygulamada en büyük eşitsizlikler savunulmakta ve korunmakta ve okullar da bundan muaf değildir. Başlangıçtan itibaren, ücretsiz, laik devlet okulları ikili bir sisteme dayanıyordu: bir yanda ilkokul sertifikası ve Brevet (İlkokul üstü için) ile sonuçlanan ilkokul/ilköğretim sistemi, diğer yanda küçük ve büyük burjuvazi için ayrılmış ücretli bir sistem olan Ortaokul ve Lise sistemi. Lise, 6. sınıftan 12. sınıfa kadar olan öğrencileri kapsar ve çoğu zaman ilkokuldaki (7. sınıftan 11. sınıfa kadar) küçük sınıfları da içerir. Bu lise sistemi Napolyon tarafından kurulmuş ve daha sonra birçok değişikliğe uğramıştır.

Her iki sistem de tamamen su geçirmez değildir. Zamanla köprüler çoğalacaktır. Ama yapısı itibarıyla hâlâ açıkça "sınıf temelli" ve cumhuriyet karşıtı bir sistemdir. İşçi sınıfından bir çocuk 6. sınıftan itibaren liseye girebilir, ancak bunun için yarışma sınavı ve "kazanmak" gerekirken, burjuvaziden gelen çocuklar 11. sınıfa "hak olarak" girer ve lise eğitimini tamamlarlar.

"Cumhuriyetçi meritokrasi"den bahsediyoruz. Bu yanlış değil. Bu sistem, işçi sınıfının en parlak unsurlarının yükselmesine olanak sağladı; Jean Jaurès, École Normale Supérieure mezunu ve felsefe profesörü olabilir. Ama fakirlerin zenginlerden daha fazla liyakat göstermesi gerekiyordu! Bu sistemin gelişimini adım adım takip etmeli ve "tek okul" örgütlenmesinin nasıl her tarafa dayatıldığını görmeliyiz: ilkokul/ortaokul bölündü, yerini "modern kolejlere" (1941), sonra CEG'e ve en sonunda da tüm öğrencileri eğitip onları ikinci dönem için ayrılmış tek lise yapısına gönderecek olan CES'e bıraktı.

Cumhuriyetin demokratik ve eşitlikçi taleplerinin nasıl hedefinden saptırılıp daha sinsi bir toplumsal seçim aracına dönüştürüldüğünü göreceğiz. İki sistemin varlığını ilan eden açık seçim, yerini, toplamda belki de okulu eskisinden daha da eşitsiz hale getiren yeni, ikiyüzlü bir seçilime bırakmıştır.

Bu hikayenin özeti, CNR'nin çalışmaları sonucu ortaya çıkan, okul sistemini reform etmeye yönelik kapsamlı bir plan olan "Langevin-Wallon planı"dır. Bu planın amacı hükümet tarafından 1944'te belirlenmiştir: "Fransız çocuklarına eğitimden faydalanmaları ve en gelişmiş kültüre erişebilmeleri için gerçek bir fırsat vermek, böylece en yüksek işlevlerin, bunları yerine getirmek için gerekli yeteneklere sahip olan herkes için gerçekten erişilebilir olmasını sağlamak ve gerçek bir elitin doğuştan değil, liyakatle yükselmesini ve halkın katkılarıyla yenilenmesini sağlamak".

Jules Ferry kendi yasalarını "hukuk yoluyla devrim" olarak adlandırmıştı; burada önerilen de yeni bir "hukuk yoluyla devrim"dir. Ama birincisi kadar muğlak: Söz konusu olan, toplumun sınıf yapısını sorgulamak değil, egemen sınıfları yenilemektir! Ancak çok da sert olmayalım. Okul toplumsal yapıyı değiştiremez. Öğretmen sendikaları her zaman buna inanmış gibi davrandılar. SNI gazetesi, en parlak döneminde "özgürleştirici okul" ve "kurtarılmış okul" olarak anılırdı; anarkosendikalist ve komünist geleneğin mirasçıları olan devrimci öğretmenlerin bir araya geldiği bir gruptu. Ancak okullardan istenebilecek en iyi şey, en üst düzeydeki eğitimi mümkün olduğunca yaygınlaştırmalarıdır. Okul sınıfsal karşıtlıkları ortadan kaldıramaz, ama cahil işçiler yerine eğitilmiş işçilere sahip olmak daha iyidir. Gelecekte gerçekleştirilecek büyük bir toplumsal devrimi düşünüyorsak bu tercih edilir bir durumdur.

Her ne olursa olsun, Paul Langevin ve Henri Wallon başkanlığında bu reformu hazırlamakla görevlendirilen komisyon 31 ay boyunca çalışacaktı, ancak raporunu sunduğunda, büyük Kurtuluş reformları için zaman geçmişti. Soğuk Savaş tüm hızıyla devam ediyordu, üç partili SFIO-MRP-PCF hükümeti çökmüştü ve Langevin-Wallon planı ölü doğmuştu. Planın sadece kısmi unsurları uygulanacaktı.

Langevin-Wallon planı, anaokulundan üniversiteye kadar tek bir öğretim kadrosuyla 18 yaşına kadar

ücretsiz, laik ve zorunlu eğitim öngörüyor. Plan, gelecekteki tüm öğretmenlerin seçtikleri lise bitirme sınavından sonra işe alınmalarını ve bir sınıfa öğretmen olarak atanmadan önce iki yıllık üniversite eğitimlerinden önce normal okullarda üniversite öncesi iki yıllık eğitimlerini tamamlamalarını öngörüyordu.

Özellikle 11-15 yaş aralığındaki öğrencilere (birinci kademe 2. dönem) yönelik tamamlayıcı ders programlarının, ortaokul ve lise düzeyinde birleştirilmesi yoluyla ortak bir çekirdek oluşturulması öngörülmekteydi. Bu, 1975 Haby reformuyla gerçekleştirilecek olan "tek kolej" kararıyla eğitimi demokratikleştirme isteğini göstermektedir.

Daha sonra 15-18 yaş aralığındaki (1. kademe 3. dönem) öğrencilerin, zorunlu dersleri sınavla geçerli kılınacak üç şubeye yönlendirilmesi planlanıyordu. Uygulamalı eğitim bölümündeki öğrenciler için (mesleki hale gelmiş olanlar) mesleki yeterlilik belgesi (CAP), mesleki eğitim bölümündeki öğrenciler için (teknik veya teknolojik hale gelmiş olanlar) mesleki eğitim belgesi (BEP) ve son olarak teorik eğitim bölümündeki öğrenciler için teknik bakaloreya yaratılarak verilen lisans derecesi.

Öğretim için ideal koşulları tanımlanmıştır. Bunlar arasında derslik başına en fazla 25 öğrenci ve çocukların biyolojik ritimlerine saygı gösterilmesi yer alırken, 7-9 yaş arası çocuklar için günde 2 saat ya da haftada 10 saat, 9-11 yaş arası çocuklar için günde 3 saat ya da haftada 15 saat, 11-13 yaş arası çocuklar için günde 4 saat ya da haftada 20 saat ve 13-15 yaş arası öğrenciler için günde 5 saat ya da haftada 25 saat ders programı önerilmektedir.

Herkesin sağlam bir kültüre erişimini sağlayacak şekilde, el emeğinin yeniden değerlendirilmesini savunur. Yaşam boyu ulaşılabilir halk eğitimi ilkesi ortaya koyulur.

Yeni eğitim hareketinden etkilenerek tüm öğretmenleri aktif öğretim yöntemleri konusunda eğitmek istemiştir. Müfettişler daha sonra eğitim araştırma merkezleriyle işbirliği içinde öğretmenlere eğitim danışmanlığı yapacaktı. Her öğrencinin daha iyi yönlendirilmesini sağlamak amacıyla psikolojik destek sağlamak üzere okul psikologlarından oluşan bir birimin oluşturulmasını öngörüyordu.

Öğrencileri insan ve yurttaş olarak yetiştirmek amacıyla ahlaki ve yurttaşlık eğitimi düzenler. Kırsal topluluklarda yaşayan çocukları dezavantajlı duruma düşürmemek için, kırsal alanlarda özel bir öğretim organizasyonu önermektedir.

Öte yandan, karma sınıflara olası geçiş konusunda sessiz kalmaktadır. Bu nedenle komitenin tüm üyeleri, okullarda kız ve erkek çocuklar arasında gerçek eşitliğin sağlanması için gerekli ve yeterli olan bu koşulu onaylamamıştır. Karma eğitim Beşinci Cumhuriyet döneminde 1960'lara kadar gerçekleşmemiştir.

Bu planın büyük bir kısmı nihayetinde uygulamaya konuldu, ancak çok farklı bir bağlamda, okulları modern kapitalizmin gelişim ihtiyaçlarıyla daha da yakından bütünleştirmek amacıyla. Önümüzde bir görev var: Beşinci Cumhuriyet'in başlangıcından bu yana okul reformlarının tarihi!

EĞİTİM KURUMUNUN RADİKAL ELEŞTİRİSİ

Bir "sınıf okulu" olarak kalan bu cumhuriyetçi okul karşısında, radikal bir okul eleştirisi gelişti. Büyük eğitim reformcuları (SSCB tarihinin başlarında Makarenko ve Célestin Freinet) "burjuva okuluna" nokta nokta karşı çıkan bir siyasi projeye sahipti.

Bu kadim topraklarda, Mayıs 68'de ve onu izleyen yıllarda patlama yapan bir "okul solculuğu" gelişti. Okul bir burjuva okuludur (ki bu doğrudur) ve bu nedenle yıkılmalı, yerine gerçek anlamda devrimci bir eğitim sağlayacak "kıvılcık üsler" kurulmalıdır. Okulun yıkılması ve "öğretmen-polislere" karşı mücadele çağrısı '68 ve sonrasında klasiklerinden biridir. O zamanlar, şimdi iyi muhafazakâr olan ve genellikle Amerikan neoconlarına yakın olan insanlar, ortaokul öğrencilerini "merhaba öğretmenim" değil, "crève salope"² demeye çağıran bildiriler dağıtıyorlardı... Bu 'solcu' eleştiri ya Çin Kültür Devrimi'ne yapılan efsanevi bir referansa ya da Pierre Bourdieu ve Jean-Claude Passeron'un Les Héritiers'de geliştirdikleri, okulun toplumsal sınıfları yeniden üreten bir sistem ve dolayısıyla tamamen kapitalist bir aygıt olduğu tezlerine dayanıyordu. Bu ana kaynaklara Louis Althusser'in devletin ideolojik aygıtları üzerine yaptığı incelemeler de eklenmelidir; okullar, kapitalist üretim tarzı lehine konsensüsün örgütlenmesinden sorumlu DİA'ların başında gelmektedir.

Bu okul karşıtı ideolojiye eski solun bir kısmının karşı

çıktığını da belirtmek gerekir. Genel olarak PCF, histerik küçük burjuvaların saçmalıkları olarak gördüğü şeylere karşı her zaman mücadele etmiş ve okulların demokratikleştirilmesi, yani işe alımların yaygınlaştırılması ve öğretmenlerin çalışma koşullarının iyileştirilmesi için mücadele etmeyi tercih etmiştir. Kendi paylarına, 1970'lerde OCI ve gençlik örgütü AJS tarafından temsil edilen sözde "Lambertist" akımın Troçkistleri, okul karşıtı solculuğa her zaman şiddetle karşı çıktılar. Laik okullar, her ne kadar burjuva olsalar da, toplumsal mücadelelerin bir kazanımı, egemen sınıfın ve onun nesnel solcu müttetiklerinin birleşik saldırılarına karşı savunulması gereken bir şey olarak görülmüştür. Aslında, OCI'nin analizlerine göre, burjuvazi eğitim veren bir okuldan kurtulmak istiyor çünkü gençlerin cehaletini örgütlemek ve toplu sözleşmelerin tanıdığı ve işçilerin ücretlerini ve haklarını garanti altına alan mesleki nitelikleri yok etmek istiyor. Onları suçlamak pek mümkün değil.

EŞİTLİĞE KARŞI HAKKANİYET

Solcu, okul karşıtı eleştiri, birbirini izleyen bakanlıklar (hem sağ hem de sol) tarafından kitlesel olarak desteklenen pedagojik akımlar olan 'reformcular' tarafından benimsendi.

Eğitimde geleneksel eşitlikçiliği anlamının başlangıç noktası, modern eğitimcilerimiz tarafından, ayırım gözetmeksizin herkese aynı eğitimi vermek isteyerek okul nüfusundaki farklılaşma gerçeğini inkar ettiği gerekçesiyle kınanmaktadır. Eşitlikçilik aslında eşitsizliği pekiştirmenin ve ayrıcalıkları savunmanın en sinsi yoludur.

Kültür devrimi ve Kıvılcık Üsler yerine, 1980'lerin yeni sorunu olan yoksulluk ve dışlanmanın yönetimine odaklanıldı - bu arada, hak talep eden siyasi ve sendikal vizyonun yerini yavaş yavaş "insani bir vizyon" aldı. Eğitim alanında ise okul başarısızlığı konusu ön plana çıktı. Sol teori değişecekti, ancak temel meselesi olan eşitliğin adaletsiz eşitlikçilik olarak eleştirilmesinden vazgeçmeden. Geleneksel okul eğitimi herkes için aynı olduğundan, rahat bir kültürel ve sosyal mirasa sahip olanlara ve zor durumda olanlara, dezavantajlı sosyal geçmişlerde doğmuş olanlara aynı şeyi verir ve bu nedenle sadece eşitsizlik durumunu yeniden üretebilir ve daha da kötüleştirebilir. Dolayısıyla okuldaki başarısızlığın temel nedeni sosyo-kültürel dezavantajdır.

2 Argo ve küfür içeren bu terim metinde olduğu haliyle korunmuş ve çevrilmemiştir.

Geleneksel okullar, tüm öğrencileri eşit bir seviyeye getirerek bu nedeni gizlemektedir. Bu durum ancak okullarda eşitlikçiliğe son verilerek ve öğretim “toplumun heterojenliği” üzerine temelendirilerek düzeltiler.

Dolayısıyla Cumhuriyetçi eşitliğin yerini, Amerikan Demokratlarının ırksal azınlıklar lehine (ya da bazen aleyhine) uygulamaya koydukları gibi, aslında bir tür 'olumlu eylem' olan Amerikan 'adil'inin kötü bir tercümesi olan hakkaniyetin alması gerekecektir. Bir bütün olarak sosyal politikada ve özellikle de kentsel politikada karşılığı olan bölgeleme (ZEP, hassas alanlar) ile başlayarak bu iyi bilinen politikanın nasıl uygulandığının ayrıntılarına girmemiz gerekecektir. Entegrasyon kisvesi altında ortaya çıkan ayrı bir kalkınma politikasının unsurlarıyla birlikte bu bölgesel şebekeye daha uzun süre bakmamız gerekecektir.

Burada dikkat edilmesi gereken önemli bir husus var: tüm bu teoriler (Bourdieu'den Meirieu'ye!) 'sol teoriler' olduklarını iddia ediyorlar. Tahakküm eleştirisi, kapitalizm eleştirisi, sosyal adalet adına eşitsizlik eleştirisi, bunların hepsinin rengi bellidir. Ülkemizin laik okullara ve geleneklerine olan derin bağlılığının tüm sağcı hükümetlerin amaçlarına ulaşmasını uzun süre engellediği iyi bilinmektedir: bazı darbeler vurulmuştur, ancak bunlar nispeten sınırlı kalmıştır. Dolayısıyla devlet okullarının yıkımının farklı bir şekilde meşrulaştırılması ve en büyük düşmanlarının kendi içinden çıkması gerekiyordu.

Sonuç

Okullarımızın karşı karşıya olduğu kriz, açıkça ortada olan bir kriz ve her türden reformcunun art arda gelen saldırıları karşısında, en çok eksikliğini hissettiğimiz şey:

1) Neyin savunulması gerektiğine, okulu geliştirirken izlemek istediğimiz çizgiye, hedeflediğimiz amaçlara ilişkin net bir vizyon.

2) Tarihsel bir perspektifin sağladığı mesafe. Bu şekilde tarihin uzun zaman aldığını, göz kamaştırıcı “reformların” işverenlerin ve hükümetlerin onlarca yıldır peşinde koştukları ancak bu ülkenin eski cumhuriyetçi kalbinde karşılaştıkları direnç nedeniyle kabul ettirmeyi başaramadıkları eski aylar olduğunu anlayabiliriz.

EĞİTİMCİYE KİTAPLAR

“Laik Devlet Kuşatma Altında” Christian Joppke

Murat Kaymak

Joppke, Avrupa ve ABD’de sömürgecilik sonrası göçler yoluyla ortaya çıkan çokkültürlülük, göç, etnik kimlik, asimilasyon vb konularda yaptığı araştırmalarıyla, “Selecting by Origin: Ethnic Migration in the Liberal State/Kökene Göre Seçme-Liberal Devlette Etnik Göç”, “Veil: Mirror of Identity/Peçe-Kimlik Aynası”, “Legal Integration of Islam: A Transatlantic Comparison/ İslamın Yasal Entegrasyonu-Transatlantik Karşılaştırma” yayınlarıyla tanınan İsviçreli bir sosyologtur. Üzerinde çalıştığı göç, etnik farklılık, dinsel hareketler, çok kültürlülük vb. konular olduğundan çalışmalarının belirgin yanı çok yönlü karşılaştırma üzerine kurulu olmasıdır. Burada kısaca tanıtacağımız (İngilizcesi 2015, Türkçesi 2018 yılında yayınlanan) “**Laik Devlet Kuşatma Altında/Avrupa ve Amerika’da Hıristiyanlık, İslam ve Siyaset**” başlıklı kitabı da ABD ve Avrupa’da din ve politikanın ayrılmasında yaşanan sorunlar üzerinden din ve siyaseti ayıran laik devlete yönelik tehditlerin analizi ve karşılaştırılmasına dayanmaktadır.

Kitap, “Giriş” ve “Sonuç” bölümleri dışında dört temel bölümden oluşmaktadır. Joppke, “Giriş” bölümünde “din ve siyaset” ilişkisi üzerine yazmanın zorluğunu vurguladıktan sonra kitabında izlediği yaklaşımı dile getirmektedir: “*Ben bu konuyu tarihsel ve kurumsal bir yaklaşımla ve hem Batı Avrupa ile Kuzey Amerika’ya hem Hıristiyanlık ile İslam’a odaklanarak ele alıyorum*” (s.7)

Bu cümlede yer alan “*tarihsel ve kurumsal yaklaşım*” sosyolog olarak Joppke’nin toplumsal sorunu nasıl ele aldığını belirtir. “*Tarihsel ve kurumsal yaklaşım*” din ve siyaset ilişkisiyle ilgili araştırmalarda daha yaygın olan oy verme, parti aidiyetlerindeki dinsel özdeşleşmeye ilişkin davranışçı analizi dikkate almaz. Bu da sorunu, olan haliyle betimlemenin dışına çıkıp kökenleriyle, (sosyal ve ekonomik kökenlerinin dışında,

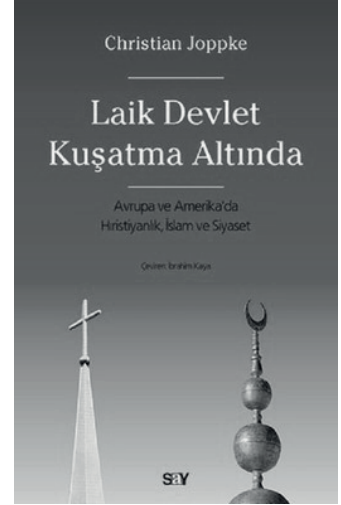
düşünsel boyutuyla) ele almak anlamına gelmektedir. Ayrıca bu yaklaşım dini, “hem bir yapılandırma ilkesi, hem de aktör” (8) olarak ele almaktadır.

Dinsel ve Politik Olanı Ayırmak

Joppke’ye göre din, dil, etnik köken gibi kimlik referansları arasında en güçlüsü olduğu için dünyayı şekillendirmede diğer yapısal aktörlerin önündedir. Çünkü din insan üzerinde doğrudan bir otoritedir. Bu nedenle dinsel ayrılık, etnik ve dilsel ayrılıklardan daha güçlüdür ve sonuçları bakımından daha etkilidir (s.71-72). Bu nedenle dilsel farklılıklardan kaynaklanan sorunlar hukuk sistemi içinde bir şekilde uzlaşmayla çözümlenirken, dinsel farklılıklardan kaynaklanan sorunlar aynı şekilde çözülememektedir.

Bu nedenle Joppke karşımıza dine dair derin bir tarihsel analizle çıkmaktadır. Bu analizinde yol gösterici ilk olarak Fransız Devriminin büyük yorumcusu **Alexis Tocqueville**’dir. Joppke, **Tocqueville**’nin dinin toplumu yapılandırmasındaki etkisini ifade eden ve “**Amerika’da Demokrasi**” kitabında yer alan şu cümleyi aktarır: “*Ne denli özel olursa olsun insanların Tanrı ile ilgili genel anlayışından, o’nun insan ırkıyla olan ilişkisinden, insanların ruhunun mahiyetinden ve onların emsallerine olan görevlerinden sonuçlanmayan neredeyse hiçbir insan eylemi yoktur. Hiçbir şey bu tür fikirlerin başka her şeye kaynaklık eden ortak memba olmasını engelleyemez.*” (s.8-9)

Toplumları kurumsal düzeyde yapılandırmada bu kadar etkin olan dinlerin Mutlakiyetçilik Çağı (1648-1789) (s.114) sonrasında Avrupa’daki seyrinin çoğunluk ya da baskın olup olmamalarına bakılmaksızın pek çok dinden biri haline getirilmesi, Joppke açısından Batının özgünlüğüdür.

Bu özgünlüğü sağlayan ise elbetteki dinler karşısında devletin tarafsızlığını sağlayan laikleşmedir¹. Joppke, “Giriş” bölümünde kitabın diğer bölümlerinde neleri, nasıl ele aldığını belirterek çalışmasının önden konularını vermektedir. Bu noktada ele aldığı ilk konu “**Sosyal ve Politik Teoride Din**” başlığıyla dinin kendisidir. Bu bölümün teması esas olarak dinsel olan ile politik olanın nasıl ayrıldığıdır. Binlerce yıl iç içe olan iki kurumun günümüzde ayrılması ancak dinin kapsamının sınırlarının nasıl değiştiğinin anlaşılmasıyla mümkündür. Joppke bunu açıklamak için önce din ve politika üzerinde durur, sonra kısaca dinin evrimini ele alır. Dini “**yanlış bilinç**” olarak ele Marx ile “**yanılsama/nevroz**” olarak Freud’un din tanımları üzerinde durur. Daha sonra ise klasik sosyolojide din konusunda öne çıkan **Durkheim**’in işlevselci, **Weber**’in *tözcü* yaklaşımlarının güçlü ve zayıf yanları ele alır.

Yazar, bu noktada dinin değişmez, özünü veren bir tanımın peşindedir. Çünkü din ve politikayı birbirinden ayırabilmek için böyle bir tanıma ihtiyaç olduğu düşüncesindedir. Bunun için **Durkheim**’in işlevselci yaklaşımın dinin kökenleri ve işlevleri konusunda ortaya koyduğu bilgi ve açıklamalara rağmen dinsel olanın sınırlarının nerede başlayıp bittiği noktada yetersiz olduğunu vurgulamaktadır. Buna karşılık Weber’in dini, zihniyet eksenli olarak ele alan *tözcü* yaklaşımının dinsel olan ile olmayana ayırmada daha başarılı olduğu düşüncesindedir. İşlevselci yaklaşım, dini, toplum çıkarları üzerinden açıklarken, Weberci yaklaşım, çıkarlarını belirleyen fikirler olduğunu, fikirlerin de davranışları yönettiğini (s.46) dile getirmektedir. Durkheim ve Weber üzerinden bu konuyu tartıştıktan sonra birinci bölümün ikinci kısmında günümüz din sosyologlarından **Thomas Luckman** ve **Peter Berger**’in görüşlerini ele almaktadır.

Joppke, **Luckman**’ı **Durkheim** takipçisi olarak kodlamaktadır (s.58). Luckman için din, insanın sembolik anlam dünyası inşaa etme yoluyla doğayı aşma çabasıdır. Dolayısıyla dinin bu biçimde anlaşılması **Durkheim** ile **Luckman**’ı dini antropolojik temelde anlama noktasında birleştirmektedir. **Berger** bu görüşü eleştirir. Ona göre insanın, sembolik anlam

dünyası kurmak yoluyla aşma kapasitesinde dinin rolü ile dinin kendisi aynı şey değildir. Berger dini anlama noktasında kutsal olan ile olmayan ayırımından hareket etmektedir. İnsan için “*kutsal evren*” bir tür son hedeflerin merkezidir. Eğer insan son hedefe ulaşmak istiyorsa bu uğurda yaptığı her şey doğal olarak dinseldir. Bu durumda doğal olarak dinsel olan ile politik olanı ayırmak mümkün olmayacaktır. O zaman yapılması gereken Weber’in de, son yıllarda Richard Dawkins’in de önerdiği biçimde dinin özüne ilişkin tanımdan hareket etmektir. Çünkü dinin özüne ilişkin sağlam bir tanım ancak yalın biçimde yanlıştır (s.64).

Joppke, klasik ve modern sosyologların görüşlerini ele aldıktan sonra günümüzde dinin toplumsal yaşamdaki yeri ve dini toplumsal hareketlerdeki canlanmaya, dinin kamusal düzenin yapılandırılmasındaki etkilerine dikkat çekmektedir. Özellikle 70’li yılların sonlarından itibaren önce İran Devrimi, sonrasında Polonya’da Katolik Dayanışma Hareketi, ABD’de **Reagen**’ın başkanlığı ile son derece etkili hale gelen Hristiyan Sağ Koalisyon, siyasal İslamcı hareketler dinsel olanın politik olarak karşımıza çıkmasına neden olmuştur.

Yukarıda da belirttiğimiz üzere Joppke’nin yanıtını aradığı temel soru dinsel olan ile politik olanın yani din ve devletin ayrılıp ayrılamayacağıdır. **Laikleşme** olarak ele aldığı bu sorunda (kilise-devlet ilişkisinde) karşımıza üç model çıkmaktadır. Fransa ve ABD Anayasal sistemleriyle dinsel olanla politik olanı ayıran devletler iken, Almanya din ve politik olanın uzlaşma yoluyla birlikte var olduğu, İngiltere ise politik olanla dinin birlikte demokratikleşme yoluyla birleşmesiyle sorunu çözmeye çalışan ülkelerdir. *Ayrılma, uzlaşma, demokratikleşerek* birleşme bir Avrupa deneyimidir ve tamamıyla Hristiyan çoğunluğun olduğu ülkelerde ilk defa ortaya çıkmıştır (s.124). Bu gelişmenin arka planında Hristiyan mezheplerin toplumsal hayatı yapılandırmadaki farklılıkları da etkili olmuştur. Örneğin Katolik ülkeler dinsel olan ile politik olanı ayırmayı öne çıkarırken, Protestanlığın güçlü olduğu ülkelere dinsel olanla politik olanın uzlaşması, demokratikle-

1 Günümüz Din Sosyolojisinde, en azından Türkiye örneğinde laikleşme daha çok devletin dinler karşısında kurumsal tutumu olarak anlatılırken, secular, secularizm tek tek insanların dinsel olandan dinsel olmayana yönelmesi olarak anlatılmaktadır. Bu ayırım, her iki kavramın tarihi bakımından gerçekçi olmadığı gibi secularizm tarihsel olarak her zaman dinsel olandan dinsel olmaya kendiliğinden bir yönelim anlamına gelmemektedir. Çağımızdaki dinsel olan/dinsel olmayan ayırımını bu iki kavram üzerinden kurulan karşıtlıkla okunmasına din karşısında laikliğin olumsuz, secularizmin olumlu olduğu gibi bir görüş eşlik etmektedir. Bu konu kuşkusuz ayrı bir yazı da kapsamlı biçimde ele alınmalıdır. Bu iki terimin farklıymış gibi alınmasının yanlışlığına daha önce kısaca değinmiştik. Bkz. Murat Kaymak, “Laiklik: Sorunlar ve Sınırlar” (İçinde) Ahmet Yıldız vd., Tarihten Güncele Laik Eğitim/ Kavramlar, Deneyimler, Sorunlar, Kalkedon Yayınları, 2019, İstanbul.

ABD ve Avrupa'nın geçmişi din ve politik olan arasında yakaladığı bu denge göçler ve Hıristiyan Sağın yükselişiyle güçlü bir meydan okumayla karşı karşıya kalmıştır.

Laikleşme

İkinci bölüm Avrupa ve ABD'de Hıristiyanlığın dini olanla siyaseti nasıl ayırdığının, devleti dinler karşısında nasıl tarafsız hale getirdiği üzerinedir. Bu bölümde laikleşmede Hıristiyan mezheplerinin etkisi yanında laikleşmenin belirtileri, özellikleri üzerinde durmaktadır. Joppke'nin bu bölüm için seçtiği başlık "**Laikleşme ve Hıristiyanlığın Uzun Ölümü**"dür (s.74).

Bu bölüme Joppke, laikleşme, (orijinal metinde) kavramı üzerinden bir tartışmayla başlamaktadır. Laikleşme (secularization), laiklik (secularizm), laik (secular) kavramlarının farkını belirtmek ve zaman zaman birbirinin yerine kullanmak bakımından yazarın dipnotu önemlidir: "*Aksi belirtilmediği müddetçe burada devam eden tartışma "laikleşme", "laiklik", ve "laik" kavramlarını birbirlerine çok yakın olarak kullanmaktadır; ilki bir süreç terimidir, ikincisi bu sürecin sonucunda ortaya çıkan durumu ifade etmektedir, üçüncüsü ise sözü edilen durumun sıfat halidir. Bu bağlamda üç terim birbiri yerine kullanılabilir.*" (s.304)

Joppke'nin laikleşme üzerine tartışmada ilk başvurduğu sosyolog "**Modern Dünyada Kamusal Dinler**"² çalışmasıyla bilinen **Jose Casanova**'dır. Casanova, laikleşmeyi modern tarihsel bir süreç olarak görür. Protestan reformasyonu, modern devletin doğuşu, kapitalizm ve modern bilim laikleşmeyi tarihsel olgu olarak ortaya çıkarmıştır³. Casanova bu süreçte laikleşmenin üç temel belirtisi olduğu düşüncesindedir. Birincisi dinin toplumsal yaşamda gerilemesi, ikincisi kişiye özel hale gelmesi, üçüncüsü ise toplumsal farklılaşmadır⁴. Casanova, laikleşmeyi esas olarak toplumsal farklılaşma olarak ele alır. Laikleşme, devletin, hukukun, ekonominin, eğitimin, sağlığın vb dinden bağımsız hale gelmesidir (s.74). Bu farklılaşma dinin toplumsal yaşamda tümüyle gerilediği ya da dinin tümüyle özel alana ait hale geldiği söylenemez.

2 Jose Casanova, "Modern Dünyada Kamusal Dinler" (Çev Edit: Mehmet Murat Şahin), Sakarya Üniversitesi Kültür Yayınları, 2014, Ankara.

3 Age, s.32.

4 Bu konuda ayrıntılı bilgi için age. S.27-46

5 Charles Taylor, "Seküler Çağ", (Çev: Dost Körpe), İş Bankası Kültür Yayınları, 2019. İstanbul.

Casanova kamusal alanda olmasa bile bireyler üzerinden dinlerde bir canlanma olduğu düşüncesindedir. Mesele demokrasi, yurttaşlar arası eşitlik gereği devletin tarafsızlığının bir zorunluluk olup olmadığıdır.

Joppke bu konuda "*Seküler Çağ*" eseriyle bilinen **Charles Taylor**⁵, **Talal Asad**⁶ gibi sosyologların düşüncelerini analiz etmektedir (s.78-81).

Bu bölümün ilgi çekici konularından biri laikleşmenin kökenlerinin Hıristiyanlıkta bulunduğu tezidir. Elbette laikliği gerekli kılan koşullar Hıristiyanlık olmamakla birlikte Joppke'ye göre Hıristiyanlık laikleşmeyi teşvik etmiştir (s.82). Joppke, bu tezinin ilk kanıtı olarak "**secularization**" teriminin etimolojisine başvurur (s.82-85). Bize terimin, tarihsel zaman içinde "**çağ, yüz yıl**" anlamını ve "**dünyevi papaz**"; "**kilise mülkiyetlerine el konulması**" gibi Hıristiyanlık pratikleriyle ilgili anlamlarda da kullanıldığını hatırlatmaktadır.

Joppke'ye göre Hıristiyanlık, bireyselci, evrenselci görüşleriyle özünde taşıdığı ikicilikle/düalizmle laikleşmeye katkı sağlamıştır (s.85). Bu görüşler inanlara toplumsal yaşamda çeşitlilik kazandırmıştır. İsa, önce Yahudilikteki Tanrının devletini Yahudi saltanatından Tanrının saltanatına dönüştürmüştür. Çünkü İsa, hem bu dünyadır, hem Tanrının oğlu olma sıfatıyla öbür dünyadır. Bu ikilik birlikte var olmayı gerektiren bir durumdur. Böylece dünyevi olan kendisi olarak kalabilmektedir. Joppke'nin Talcott Parsons'a verdiği referansı buraya uyarlırsak bir kişi Yahudi ise sadece Yahudidir başka bir kimliğe ait olamaz. Oysa bir Hıristiyan Romalı, İstanbullu, Yunan, Türk olabilir (s.89). Joppke laikleşmenin Hıristiyanlıktaki izlerini belirledikten sonra, doğal hukuk ve kamusal hukuktaki gelişmeleri ele alır. Hukuktaki gelişmelerin Avrupa'da hukuki bir çoğulculuk yarattığını ileri sürmektedir (s.97). Daha sonra ise Casanova'nın laikleşmenin nedenleri olarak belirttiği Protestan reformuna (s.107), aydınlanma çağına dönerek bu dönemdeki gelişmelerin dinin toplumsal yaşamdaki hakim pozisyonunu nasıl etkilediğini ve nasıl kaybetmeye başladığını tartışmaktadır.

6 Talal Asad, "Sekülerliğin Biçimleri Hıristiyanlık, İslamiyet ve Modernlik", (Çev: Ferid Burak Aydar), Metis Yayınları, 2016, İstanbul. Joppke,

Taylor ve Asad'ın sadece belirttiğimiz eserleri üzerinde durmaktadır. O nedenle Taylor ve Asad'ın bu eserlerinin Türkçe künyesini verdik. Hem Taylor, hem Asad modernleşme, laiklik konularındaki çok sayıdaki eseriyle Türkçe literatürde mevcuttur.

Bu konuda Joppke, Peter Berger'e başvurmaktadır. Berger, reformasyonun laikleşmeyi iki açıdan belirleyici hale getirdiğini savunur: İlk olarak Luther, evrensel kilisenin gücünü kırmıştır, ikinci olarak da modern devletin doğuşunu teşvik etmiştir. Berger'in bu görüşüne fikirler düzeyinden bakarsak Luther hareketi daha öncesinde olmadığı kadar bireysel özerkliği, bireyciliği ve dünyeviliği güçlendirmiştir. Luther ile birlikte birey, dinini yaşamak için aracı kurumlara ihtiyaç duymamanın gereğini kavramıştır. Kapitalizmin doğuşuna da denk gelen bu gelişme, karşımıza modernleşme olarak çıkacaktır. Bir bakıma Casanova'nın belirttiği gibi dinin hakim olduğu eski dünya yaşamı üçe bölünmüştü. Bir tarafta öbür dünya anlamında cennet, bu dünyada ise kilise ve dinsel olmayan bir dünya vardı. Laikleşme bu dünyaya ait ikili yapıyı ortadan kaldırmaya başlamıştır (s.108). En azından politik alanda etkisiz kılmaya, azaltmaya başlamıştır.

Hıristiyanlık, modernleşme sürecinde Protestanlıkla birlikte bütüncül bir politik kimlik olmaktan çıkmıştır. Politik kimlik bu kez mezheplerle birleşmiştir. Örneğin İngiltere'nin Hıristiyan kimliğinden bahsettiğimizde Anglikan kilisesinden bahsetmiş olmaktadır. Ancak modernleşme, toplumu ve devleti dönüştürürken dini kimlikle birlikte veya onu da aşan bir kimliğin ulus kimliğinin doğuşuna neden olmuştur. Fransız, İngiliz, Alman olmak, dini kimliğin üstünde, daha kuşatıcı tamamıyla laikleşmiş bir içerikle tarih sahnesine çıkar. Mezhepleşmenin teşvik ettiği homojen toplum arayışı ancak ulusçulukla/milliyetçilikle tarih sahnesinde yer alır. Ancak bu durum Joppke'nin Philip Gorski'ye dayanarak (s.118) belirttiği üzere mezheplerin etkisiyle olmuştur. İngiltere'nin Protestan, İsveç'in Lutherci, Polonya'nın Katolik kimlikleri, ulus kimliğinin içinde yer almıştır. Böylece Hıristiyanlık dininin bütünselliğinin bir önemi kalmamıştır. Joppke Hıristiyanlık açısından din ve ulus kimliklerindeki bu gelişmenin İslam açısından bir önemi bulunmadığı düşüncesindedir. Çünkü İslam, ulus kimliklerin altında, içinde, değil üstünde bir ümmet kimliği inşa etmektedir. Joppke'nin bu görüşü hakkındaki kişisel düşüncemi Avrupa'da İslam üzerinden yaşanan sorunları anlattığı bölüm ilgili notlarımda paylaşmak istiyorum. Ancak burada yeri gelmişken kısaca değinmek yararlı olacaktır.

Joppke, İslam'ı, Siyasal İslam üzerinden çoğunlukla da Siyasal İslam'ın radikal sunni/selefi penceresinden ele almaktadır. Oysa İslam'a, İslam'ın içinden bakabilse İslam dininin de çok farklı mezheplere sahip olduğunu, bu mezheplerin bazılarının tamamen etnik ve ulusal kimliklerle bütünleştiği, ümmet kimliğinin herkesi kuşatan ve alt kimlikleri aşan bir niteliğe sahip olmadığını görecektir. Örneğin Fas'ın Arap kimliği, 500 yıldan fazladır ülkeyi yöneten peygamber soyundan geldiğine inanılan "Şerifler" ailesinden ayrı tutulamaz. Ayrıca İran, Şii Caferilik, Umman İbadilik, Suudi Arabistan Vehabilik mezheplerinin ürünüdür. Homojen toplum olma ideali, ümmet olmaktan çok daha güçlü bir ideal olarak bu ülkelerde mezhep üzerinden yapılandırılmaktadır. İran ve Suudi Arabistan'da kendi dini inançlarını dünya üzerinde yayarak, ümmetleşmek gibi bir amaç dillendirilse de esas olarak bu faaliyetler bu ülkelerin siyasi ve ekonomik çıkarlarıyla ilgilidir. Bu iki ülkede de esas öncelik içeride homojen toplum değildir.

Bunun dışında birçok İslami alt mezhep, tarikat grupları kendilerini egemen İslam anlayışı haline getirme mücadelesi vermemektedir. Örneğin İsmaililik, Türkiye'de Alevilik, Suriye'de Nusayrilik, Dürzilik, Umman'da İbadilik, Yemen'de Zeydilik dışarıdan üye alma iddiası bulunmayan inançlar haline gelmişlerdir. Ümmet olma modern öncesi dönemde de İslam'ı benimsemiş toplumların önceliği olmamıştır. Ümmet fikri (Panislamizm) eski olmasına rağmen bütün Müslümanları dünya üzerinde homojen toplum haline getirme fikri olarak İran Devriminin güncellediği bir yaklaşımdır⁷. 19. ve 20. yüzyılın başında ise Cemalettin Afgani tarafından Müslümanların sömürgeci devletlere karşı birliğini sağlamak amacıyla geliştirilmiş bir düşüncedir. Günümüzde **İslam Ülkeleri İşbirliği Örgütü** gibi bir örgüt bulunmasına karşın, bu örgütün üye ülkelerdeki toplumları tek bir toplum olarak homojenleştirme amacı bulunmamaktadır. Örgütün tüzüğünde üye ülkelerin bağımsızlığı, egemenliği ve toprak bütünlüğünün korunması ilkesi benimsenmiştir⁸. Örgütün radikal Siyasal İslamcılarının (özellikle İŞİD, El Kaide, Hizb-ut Tahrir gibi toplumsal meşruiyet bakımından marjinal örgütlerin) dile getirdiği türden bütün Müslüman toplumları tek bir yönetimin etrafında homojen bir toplum haline getirme fikri yoktur.

7 Server Tanilli, Din ve Politika/Laik Barışın Dostları ve Düşmanları, s.110-113, Cumhuriyet Kitapları, 2013, İstanbul.

8 Tüzükte "Üye Devletlerde anayasal ve yasal sistemlerine uygun olarak insan haklarını ve temel özgürlükleri, iyi yönetişimi, hukukun üstünlüğünü, demokrasiyi ve hesap verebilirliği teşvik etmek" de bulunmaktadır. <https://new.oic-oci.org/SitePages/CommonPageFR.aspx?Item=16>

Dolayısıyla İslam'ı benimsemiş toplumlar da tıpkı Hristiyan toplumlar gibi içinde dinin de yer aldığı ulus devletler üzerinden homojen toplum yaratmaya çalışmaktadırlar. Bu ülkelerde de modernleşme, laikleşme önemli sorundur.

Tunus, Türkiye laikleşmeyi ayrışma üzerinden gerçekleştirmeye çalışırken Fas, Birleşik Arap Emirlikleri, Katar, İran gibi çok sayıda ülke dinsel ve politik olanı birleşik tutmaya devam etmektedir. Bu toplumlar henüz daha demokratikleşmeyi içeren yurttaş temelli geniş bir uzlaşmayı yaratabilmiş değildir. Buna rağmen bu ülkelerde de çağın gereği olarak dinsel olana karşın dinsel olmayan davranışlar artmaktadır⁹.

Avrupa örneği de bugün İslam ülkelerinde ve uzak doğu ülkelerinde din ve politika arasında görülen ilişkiler laikleşmenin bir olgu olarak yaşandığı fakat farklı biçimlerde yaşandığını bize göstermektedir. Örneğin çok sayıda dinin, etnik kimliğin bir arada bulunduğu Hindistan karşımıza farklı bir model olarak çıkmaktadır (s.122). Buna rağmen sosyologlar farklı laikleşme biçimlerini sınıflandırmışlardır. Bu konuda Joppke ilk olarak, Cecile Laborde'nin yaptığı ılımlı ayrılma ve ılımlı birleşme sınıflamasına değinmektedir. Bu ayrıma göre ılımlı ayrılmayı yaşayan ülkelerde politik otorite "dinleri kendinden uzak tutar, hiçbir biçimde desteklemez, onaylamaz, fonlamaz (s.123)." Birleşmenin yaşandığı ülkelerde ise dinler tanınır, desteklenir, ancak biri diğerinden üstün tutulmayarak yurttaşlar arasında eşitlik sağlanır. Doğal olarak bu sınıflamada laikleşmenin ayrılma üzerine inşa edildiği Fransa ve ABD katı ayrılma yolunu seçtikleri için sorunlar yaşamaktadır.

Joppke'nin aktardığı ikinci sınıflama Silvio Ferrari'ye aittir. Ferrai, devlet ve kilise ilişkilerinin Avrupa'da üç şekilde gerçekleştiğini belirtmektedir. Birinci grup ayrılma, ikinci grup anlaşma, üçüncü grup milli kiliseye sahip olma biçimindedir. Ayrılma modelinin örneği Fransa iken, "anlaşma" modelinin örnekleri Almanya, İtalya, Avusturya'dır. Üçüncü yolun örnekleri ise Anglikan kilisesini milli kilise yapan İngiltere ile Lutherci kiliseyi milli kilise yapan Norveç, Danimarka gibi İskandinav ülkeleridir (s.124).

Joppke, Ferrari'nin sınıflamasını kilise, devlet ilişkilerinin içeriğine değinmeyen haliyle fazlasıyla biçim-

sel bulsa da Avrupa'da devlet kilise ilişkilerinin temel özelliklerini saptaması bakımından önemli görmektedir. Ferrari devlet kilise ilişkisinde üç önemli nokta saptamaktadır: 1)Bireysel düzeyde, devletin tarafsızlığı ve din özgürlüğü, 2)Dinsel olanın resmi olarak sınırlandırılması, 3) Devletin dinsel olana müdahalesinin sınırlarının belirlenmiş olması (s.123-124).

Joppke bu bölümde iki konuyu daha tartışmaktadır. Bunlardan biri laikleşme ve sekülerleşme terimleri arasında ayırım yapılması, diğeri ise Hristiyan demokrasi hareketinin laikleşmede oynadığı roldür.

Bütün bunlara rağmen tarihsel süreç içinde laikleşme, tüm ülkelerde uzun süreli ve gerilimli biçimde gelişmiştir. Bu süreç özellikle Katolik ülkelerde din ve politik alan arasında kutuplaşmaya yol açarken, Protestan ülkelerde karma yol izlenerek hem devlet, hem din birlikte laikleşmesi biçiminde yaşanmıştır. Katolikliğin yarattığı sorunlar Avrupa'ya özgü gelişen Hristiyan demokrasi anlayışı içinde çözülmüştür. Bu üçlü gelişimi tarihsel olarak aynı anlamlarda kullanılmış olan "laikleşme ve secularization" sözcüklerini ayırıştırarak, laikleşmeyi Katolik ülkelerin çözümü, sekülerleşmeyi Protestan çözüm olarak sunmak sürecin bütününe göz ardı eden bir yaklaşımdır.

Kanımızca ister laikleşme, ister secularization (sekülerleşme) densin yaşanan toplumsal olgu, insanın iradesinden bağımsız biçimde toplumsal koşulların dini, toplumsal ve bireysel yaşamdan uzaklaştırmasıdır. Sorun burada devletin nerede ve nasıl devreye girdiğiyle ilgili ülkelerde yaşanan örneklerdir. Bu kitabın dördüncü bölümünde incelendiği üzere kamusal düzenin yapılandırılmasında İslam dini üzerinden yaşanan sorunlar eşitlik, özgürlük denkleminde devletin tarafsızlığını kaçınılmaz biçimde dayatmaktadır. Joppke de sonuçta laikleşmenin liberal bir devlet için kaçınılmaz, mecburi olduğunu vurgulamaktadır (s.139). Ayrıca tarihsel olarak bu sürecin olumlu olduğunu vurgulamaktadır. Joppke'nin temel sorunu kitap boyunca da gördüğümüz üzere laikleşmenin Hristiyanlığın ürünü olduğuna olan inancıdır. Bu yaklaşımın özellikle İslam ülkeleri üzerinden örneklendirilmesinde kısmı bir haklılık payı olsa da temelde İslam ülkelerini ve İslam'ı yukarıda belirttiğimiz biçimde tek yönlü ele almalarından kaynaklanmaktadır.

9 Patrick Haenni, Piyasa İslamı, (Çev: Levent Ünsaldı), Özgür Üniversite Yayınları, 2011, Ankara.

Laikliğin Kuşatılması

Bizim açımızdan Joppke'nin çalışmasının en değerli ve önemli olan kısmı üç ve dördüncü bölümlerde yaptığı analizlerdir. Bu iki bölümde önce ABD'de daha sonra Avrupa'da laikliğin nasıl kuşatıldığı ele alınmaktadır.

ABD'de Hristiyan Sağ Hareket

Üçüncü bölümü oluşturan ABD örneğinde laikliği kuşatan, ABD'nin kendi içinde gelişen, esas olarak Evangelik Protestanlar ile Katolikler arasındaki uzlaşmaya dayanan kökleri 1863 yılında kurulan, amacı ABD'yi Hristiyan devleti yapmak için Anayasa'yı değiştirmek olan ve ondan fazla Hristiyan mezhep temsilcisinin kurduğu Ulusal Reform Derneğine dayanan hristiyan sağ harekettir. 70'li yıllardan itibaren yükselişe geçen Hristiyan Sağ Koalisyon adıyla bilinen Hristiyan sağ harekettir. Joppke bu hareketin ABD'nin kamusal düzeninin yapılandırılmasında özellikle siyaset alanında elde ettiği başarıyla laik hukuk düzenini nasıl ayırtırdığını ayrıntılı biçimde vermektedir. Reagan ile başlayan ve Baba Bush ve oğul Bush ile devam eden ve Anayasa Mahkemesine yapılan atamalarla laik düzenlemelerin nasıl aşındırıldığı örnek davalarla detaylı biçimde anlatılmaktadır.

Bu bölümü okuyanlar göreceklerdir ki ABD Hristiyan Sağ hareketi, ABD dışında en sadık takipçilerini Türkiye'de bulmuşlardır. Özellikle eğitimle ilgili tartışmalarda Hristiyan sağ hareketin etkilerini görmek mümkün. Başta evrim, karma eğitim karşıtlığı, dini hareketlere kamu yardımı, dinsel örgütlerin eğitim kurumlarıyla ilişki içine sokulması, eğitimde özelleştirme, evde eğitim, dinin değerlere indirgenmesi, okullarda ibadet vb konular, Hristiyan sağ hareketin temel savunuları arasında yer almıştır.

Joppke'nin de belirttiği üzere Tocqueville "Amerika'da Demokrasi" adlı kitabında Amerika'nın başarısını din ve politikanın ayrımı olarak tespit etmişti. Uzun zamandır Hristiyan sağ hareket, ABD'nin Kuruluş felsefesini, bu felsefenin belirlediği kuruluş ilkelerini tersine çevirme mücadelesi vermektedir. Joppke bu mücadelenin yarattığı sonuçları anlamak açısından kapsamlı biçimde ABD anayasasında din-devlet ilişkilerinin nasıl düzenlendiğini anlatmakta, sonrasında ise Hristiyan sağ hareketin siyasal alanda rekabet üzerinden nasıl Cumhuriyetçi Partide etkin hale geldiklerini sonrasında bu parti üzerinden başkan

seçirebilecek güce ulaştıklarını anlatmaktadır.

Joppke, sonuç olarak bir zamanlar dünyanın en başarılı laik ülkesi olan ABD'nin bu özelliğini Hristiyan sağın müdahaleleriyle kaybettiğini, ancak ABD'de laiklik duvarının hala dövülse de yıkılmadığını belirtmektedir. ABD'nin din ve politikayı birleştiren uzlaşmacı laikliğe uygun olmadığını dile getirmektedir. Özellikle Hristiyan sağ hareketin ABD'yi Hristiyanlığın Tanrı devletine dönüştürme ideallerinin diğer dini inançları azınlık dini inançlara dönüştürme hedefine dayanması, Avrupa'da Anglo Sakson ülkelerdeki gibi bir uzlaşma ortamını tümüyle kaldırmakta, kuruluşta yer alan ayırma dayalı laikliği gerekli kılmaktadır. Joppke, Hristiyan sağ hareketin din-politika ayrımını kaldırırken dinin kendini de öldürdüğü (s.143) saptamasında bulunmaktadır.

ABD laikliğinde hukuk temelde üç kurala dayanır. Birincisi hukuk, laik amaç taşımalıdır. İkincisi ise dini ne teşvik eder ne de yasaklar. Üçüncüsü karar alıcıları din ve dini gruplarla aşırı ilişkiye teşvik etmemelidir. İdari kararlar yargıya taşındığında bu üç kural açısından incelenmektedir. ABD Yüksek Mahkemesi açısından mevzuat bu üç ilkeye uygun değilse Anayasa aykırı bulunmaktadır. Ne var ki Hristiyan sağın yükselişi ve Cumhuriyetçi parti üzerinden iktidarı ele geçmesiyle birlikte Anayasa Mahkemesinin yapısının değişmesi bu üç ilke açısından tartışmalı çok sayıda kararın alınmasına yol açmıştır. Hristiyan sağın bu başarısı Joppke'nin laikleşmenin Hristiyanlığa borçlu olduğu tezini bir bakıma tersine çevirmektedir. Laikleşmeyi ortaya çıkaran Hristiyanlık ve mezhepleri, ABD'de devletin laik niteliğini ortadan kaldırmaya çalışmaktadır. Joppke açısından bu hareket ABD'de henüz başarılı olamamıştır.

Avrupa'da İslam

ABD içinde gelişen Hristiyan sağ hareket, nüfusun çoğunluğu Hristiyan bir toplumda laikleşmeye meydan okurken, İslam Avrupa'ya göçler yoluyla gelmiş dışsal bir toplumsal hareket olarak Avrupa laikleşmesine meydan okumaktadır. Bu meydan okuma Avrupa'nın laikleşmiş kurumsal yapısının elbette değişmesini getirmeyecektir. Joppke yarattığı felsefi ve hukuki sorunlar açısından İslam'ı ABD Hristiyan sağ hareketinden daha etkili bulmaktadır (s.207). Joppke açısından bunun temel nedeni İslam dininin ontolojik olarak din ve politika birlikteliğine dayanmasıdır.

İlk elde bu görüş Hristiyanlığın ve İslam'ın doğuş hikâyesi hatırlatılarak gerekçelendirilmektedir. Hristiyanlık apolitik bir din olarak doğarken İslam bir devletleşme ile birlikte doğmuştur. Hristiyanlığın siyasal bir din haline gelmesi ancak Romanın resmi dini olması ve özel olarak da Papalığın kurulmasıyla olmuştur.

Doğal olarak İslam'ın din ve politika birliğine dayandığı görüşü laikleşmiş bir ülkede Müslümanın dinini yaşamasını başlı başına sorun haline getirmektedir. İnanç özgürlüğüne dayanan, kamusal düzeni yurttaş hakları ve eşitliği üzerine kuran Avrupa'nın, bu eşitliği tanımayan, farklı inanç ve inançsızlıklarla kendini eşit göremeyen, dünyayı darul harp üzerinden okuyan, cinsiyet ayrımı yapan bir dinin davranışlarını sistem içinde nasıl konumlandırabilir? Temel sorun budur? Joppke bu sorunu daha önce "Veil: Mirror of Identity/Peçe-Kimlik Aynası" adlı kitabında tartışmıştır. Joppke'ye göre Avrupalı Müslümanlar, Avrupa'nın kimliği için ayna görevi görmektedirler. Avrupa farklılıklarla birlikte yaşamayı özgürlük ve eşitlik denklemi üzerinden demokratik yaşam içinde bütün bunlara karşı bir inanç grubuyla nasıl var edebilir? Avrupa ülkelerinin yerel mahkemelerine ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine yansıyan davalar sorunun hukuk yoluyla bir uzlaşmayla çözülmesine de yardımcı olmamaktadır. Çünkü laikleşme ve laik değerlerden vazgeçemeyecek olan bir Avrupa ile buna karşı bir dini topluluğun birlikte ama laikleşmiş toplumsal düzen içinde yaşaması ancak birinin geri adım atması, bu adımı atanın bazı ilkelerinden vazgeçmesini gerektirmektedir.

Görünen o ki bu geri adımı Avrupa'da azınlık durumunda bulunan Müslümanlar atmak zorundadır. Bugün bütün sorunlara rağmen Avrupa'da Müslümanlar yaşayabildiğine göre bu adım atılmış olmalıdır. Joppke, bu noktada Müslümanların bu sorunu kavrama ve çözmesine öncelik eden İslam âlimlerinin görüşlerini aktarmaktadır. Bu âlimlerin düşüncelerine bakıldığında aslında sorun çözülmüş değildir. Çünkü bulunan temel çözüm "zaruretlerin haram olan şeyleri mübah kılması" ilkesine dayandırılmıştır. Özellikle Avrupa Müslümanları üzerinde etkili olan **Yusuf El Kardavi**'nin çözümü budur. Ancak bu çözüm hem Müslüman açısından (zaruretlerin geçici olmaması bakımından) hem de sistem açısından (yurttaş özgürlüğünün sınırlarının bir takiyeye dayanması bakımından) sorunludur. Sorun bazı âlimler tarafın-

dan (örneğin **Bassam Tibi**) İslam'da egemen olan yorumların değiştirilmesiyle aşılabileceği biçiminde ortaya konulmuştur. Ancak bu görüşte Avrupalı Müslümanların çoğunluğu tarafından kabul görmemiştir. Çözüm adına geliştirilen Liberal İslam, Avrupa İslam'ı gibi yaklaşımlar da başarısız olmuştur.

Kısaca özetlediğimiz bu sorun kitabın dördüncü bölümünde uzun uzadıya tartışılmaktadır. Joppke bu bölümde sorunu tüm yönleriyle ele almaktadır. Başlangıçta çizdiği tablo karanlık bir görüntü verse de Joppke'nin kendisi sorunun bazı açılardan Müslüman taleplerinin karşılanması bazılarının da reddedilmesiyle çözülebileceği şeklindedir. Bu da ilk elde İslam'ın içinde laikliğin benimsenmesi ve içselleştirilmesini zorunlu kılmaktadır.

Joppke "Laik Devlette İslam ve Hristiyanlık" başlığı altında ise kitap boyunca tartıştığı konuları özgürlük, eşitlik arayışı üzerinden her iki din açısından, özellikle bu dinler adına konuşanların görüşleri üzerinden ele almaktadır. Gerçekte bu dinleri yaşayan kitlelerin durumuna odaklanmamaktadır.

Joppke bu bölümde kitabın başlığına da bir açıklık getirmektedir. "Laik devlet kuşatma altında" derken, ne Hristiyan sağın ne de Avrupalı Müslümanların laik devleti kaldırarak yerine başka bir devlet modeli getirecekleri bir güce ulaştığını ifade etmediğini, yalnızca onların eylemlerini ifade etmek için bu ifadeyi kullandığını belirtmektedir (s.276).

Sonuç

Yukarıda genel hatlarını ortaya koyduğum çalışma birçok açıdan övgüyü hak etmektedir. Özellikle bize din-politika ilişkilerinin nasıl şekillendiği hakkında kapsamlı bir literatür sunmaktadır. Joppke konuyu ele alırken İslam ve Hristiyan sağ topyekûn laikleşme karşıtı olarak konumlandırmaktadır. Bu ABD örneğinde Hristiyan sağ hareket için geçerli olabilir. Ama İslam'ı bir bütün olarak laikleşme karşıtı bir din olarak konumlandırması doğru olmamıştır. Bu Avrupa'da yaşayan Müslümanlar açısından da geçerlidir. Orada yaşayıp laik değerleri benimseyen, aynı zamanda dini pratiklerini yerine getiren genişçe bir Müslüman topluluk bulunmaktadır. Ayrıca İslam, laikliği reddeder biçimindeki toptancı bir görüşü merkeze alarak hem seçmeci bir tavır göstermiş olmakta hem de Müslüman ülkelerdeki laik düzen kurma mücadelesi verenleri baştan olumsuzlamış olmaktadır.

Kitabın bir ve ikinci bölümlerinde sunulan teorik ve arka plan için de çok şey söylenebilir. Ayrıca bu iki bölüm ile kitabın ana temasını oluşturan üç, dört ve sonuç bölümünün başlangıçtaki iki bölümden bağımsız biçimde de okunabileceğini söyleyebiliriz. Bunu söylerken ilk iki bölümü değersizleştirmek istemeyiz. Bu iki bölüm bugün yaşanmakta olan gerilimlerin nasıl bir tarihsel arka plan üzerinden karşımıza çıktığını göstermesi bakımından kendi başına değerlidir.

Her ne kadar kitabın içinde yer alan birçok değerlendirmeye katılmasam da bu kitap zamanında yayınlanmış ufuk açıcı çalışmadır. Ülkemizde de süren tartışmalara önemli katkılar sunacak niteliklere sahiptir.

KAMUCU
EĞİTİM

EğitimİŞ